

Kärleken den underbara

Anna Bondesson sjuksköterska

Lars H Gustafsson

Kärleken den underbara

Anna Bondesson sjuksköterska

Lars H Gustafsson

Författaren har tidigare givit ut följande böcker och skrifter av biografisk natur:

När musiken tystnar: om Kyllan Sundelin och hennes föräldrar Uno och Rose. Instant Book, Stockholm 2007

Vemodet mitt i musiken: om Dick Burvall och oss andra. Instant Book, Stockholm 2011

Kaj och Alecia: om en barndom i krigets skugga. Lars H Gustafsson, Lund 2014

Vårt samiska arv: om Nils Sundelin den äldre och den yngre. Lars H Gustafsson, Lund 2016

Vid orgeln Diderik Buxtehude. Artos, Skellefteå 2019

Jenny Maria Ringström: ett levnadsöde som berör. Lars H Gustafsson, Lund 2019

Glöd och visdom: mina vägvisare för barnets rättigheter. Norstedts, Stockholm 2020

Skrifterna om Kaj Torvald Wiik, Nils Sundelin och Jenny Maria Ringström finns endast i digital_form. Kontakta författaren för mer information.

ISBN 978-91-519-5892-7
@ Lars H Gustafsson 2020
www.larshgustafsson.se

Innehåll

Förord	5
Anna Bondesson Gustafsson (1883-1969)	8
Intro: Farmor Anna i mitt minne	9
FAMILJEN	
Två bondesläkter flätas samman	13
Yngsjö – vatten och sand	15
Bondes och Kjerstis familj	17
Kjersti Nilsdotter	17
Bonde Nilsson	19
Två svåra kriser	20
Bonde blir äldre	23
Bonde och Anna	26
Annas syskon	30
Poesiboken	35
Världens snällaste (Ulla Litzén)	37
Mellanspel: En ensam näktergal	38
ANNA	
Uppväxt i skuggan av ond bråd död	41
Jag vill bli sjuksköterska!	44
Ut i yrkeslivet	48
Till Oppmanna	50
Oppmanna sjukhjälp- och begravningskassa	53
Hugo Leander gör entré	55
En vigsel i all enkelhet – men var?	57
En vigsel i all enkelhet – men varför?	60
Mordet i Hycklinge	62
Bort från Hycklinge – eller stanna kvar?	65
Sjuksköterska - och ändå inte	67
Rätten till en livsberättelse	70
Anna bär jag med mig (Hjördis Gustafsson)	73
Epilog: Minnet av ett golvur	74
Viktiga år i Annas liv	75
Litteratur och bilder	76

Förord

Våren 2005 hörde Petter, min äldste son, av sig. Han berättade att han hemma hos sig hade en pärm som han inte visste vad han skulle göra med. Han hade fått den i samband med arvskiftet efter min mamma Gertruds död i februari 2004. Pappa Yngve dog redan år 2000, och pärmen hade tillhört honom.

Jag lovade att se vad pärmen innehöll och om det var något som vi skulle behålla. Pärmens framsida pryds av en liten påklitrast papperslapp med ordet "Vällingklockan", skrivet med pappas karakteristiska handstil. Inuti pärmen finns åtta exemplar av pappas skrift *Vällingklockan: blå Välling och sur Sill*, daterad i december 1987 med ett tillägg från februari 1988. Dessutom hans originalmanus samt diverse arkivuppgifter och en del korrespondens.

Jag fick skriften av pappa när den var ny och läste igenom den då, om än en smula pliktskyldigt. Nu fick jag anledning att läsa mer noggrant. Skriften handlar om den gamla vällingklockan på Troserums gård som min farfar Hugo tog med sig när han 1933 tvingades sälja gården på grund av ekonomiska svårigheter. Efter mina farföräldrars död övertog pappa den vackra klockan med sina mystiska inskriptioner. Längre fick den sedan stå orörd i en garderob i Markims prästgård, där mina föräldrar bodde under många år. Nu hade pappa bestämt sig för att ta reda på när klockan var tillverkad, av vem och hur den hade hamnat på Troserum. Han ville också ha en plan för vad som skulle ske med klockan på sikt.

Det slog mig vilket jättearbete pappa hade lagt ner på att få fram uppgifter om detta. Han måste ha tillbringat ett stort antal timmar i olika arkiv. För det är ett gediget forskningsarbete han genomfört! När jag nu läser igenom innehållet i pärmen på nytt blir jag än mer imponerad, eftersom jag idag vet mer om vad sådan arkivforskning innebär - med det myller av uppgifter och otaliga blindspår som möter den som ger sig i kast med sådant arbete.

Under sina sista år i livet fortsatte pappa med arkivspaning av det här slaget. Vi visste att den handlade om hans egen släkt, och då och då kunde han glänta lite på förlåten. Oftast skedde det i skrönans form. Pappa var en anekdoternas man. Vi lyssnade gärna – men med viss skepsis. Mycket annat behöll han för sig själv, och några fler skrifter blev det inte.

Om det vi fick veta om pappas släkt var knapphändigt fick vi desto mer information om mammas. Särskilt mormors släkt, den Sundelinska, var väl utforskad. Mamma försummade sällan tillfället att påminna oss om vårt samiska ursprung. Vår moster Birgit var en inbiten och kompetent släktforskare som med ojämna mellanrum försåg oss med nya uppgifter. Och hur många gånger fick vi inte, i lite olika versioner, höra berättelserna om morfar Elias äventyr i Amerika och hans möte med Buffalo Bill!

I efterhand har jag funderat en del över den här skevheten i en familj. Hur kommer det sig att en av föräldrarnas historia ofta blir intressant och gärna berättas medan den andra förälderns kommer i bakgrunden? Beror det enbart på att av någon av släkterna av olika skäl redan är utforskad och beskriven? Handlar det om föräldrarnas olika intresse för och kunskap om sin egen bakgrund och vilja att förmedla vad man vet till sina barn? Eller kan det finnas mörka hemligheter begravda som skulle kunna röjas om någon börjar bli alltför intresserad?

I vårt fall kan säkert alla dessa förklaringar ha sin giltighet. Kanske är det heller ingen tillfällighet att mammas och min moster Birgits historiska intresse hela tiden kretsade kring personer – medan pappas viktigaste insats var att kartlägga en vällinglockas tillkomst och vidare öden.

Under senare tid har jag också reflekterat mer över vårt eget ansvar för den här obalansen. Vi som var äldst i min syskonskara hade turen att lära känna både våra morföräldrar och farföräldrar innan de dog. Men det är ingen tvekan om att vi fick en närmare relation till våra morföräldrar, trots att mormor och morfar bodde mycket längre bort. Det gjorde oss också mer nyfikna på just deras historia, särskilt som den innehöll så många märkliga levnadsöden. Men sådana fanns ju också i pappas släkt. Varför ställde vi inte fler frågor om det? I arbetet med den här skriften har jag gång på gång ångrat att jag inte hade fler samtal med pappa och hans syskon, Nils och Kerstin, om deras bakgrund. Och med pappa om vad han egentligen höll på med när han under sina sista år gick iväg till de olika arkiv som han besökte.

Mitt intresse för min farmor Annas historia har växt sig starkare efter hand. Jag har alltid varit nyfiken på hennes tid som sjuksköterska. Att jag själv är läkare har säkert haft sin betydelse. Men det var först när jag år 2004 flyttade ner till Skåne som jag bestämde mig för att ta reda på mer om henne. För det var ju härifrån hon kom. Visserligen inte från Lundatrakten där jag bor, utan från Yngsjö på Österlen. Men så långt dit är det inte. Och här i Lund finns ArkivCentrum Syd – ett eldorado för den som vill söka kunskap om vad som tilldragit sig i detta landskap.

Som så mycket annat har också detta arbete fått vänta. Men så blev det dags. Här följer min berättelse om Anna Bondesson. Eller Anna Gustafsson som hon hette sedan hon gift sig med Hugo Gustafsson, min farfar.

Jag skriver *min* berättelse, eftersom det finns fler. Är det något jag lärt mig genom åren så är det att det aldrig bara finns en berättelse om en människa. Varje relation är unik, och ingen av oss kan göra anspråk på att veta hur en människa *egentligen* är – eller var.

I den här skriften vill jag främst uppehålla mig vid tiden innan Anna träffade sin Hugo. Innan sjuksköterskan Anna Bondesson i skånska Oppmanna blev bondhustru på gården Fintorp¹ i Tryserum, långt uppe i Småland. Det var en Anna jag aldrig lärde känna men som jag under senare år blivit alltmer nyfiken på. Det är många frågor jag hade velat ställa till henne eller till dem som kände henne då. Men de är alla döda. Så nu får jag utgå från intervjuer med nu levande släktingar, arkivmaterial, spridda minnesteckningar och annan dokumentation jag funnit.

Jag har också haft stor hjälp av de två skrifter som min farbror Nils Gustafsson författat, *Återkomster och Troserum 1917-1933* men också av en mer informell rapport han skrev efter ett besök i Yngsjö år 1990. Jag har tagit mig friheten att då och då direkt citera ur dem.² Pappas *Vällinglockan: blå Välling och sur Sill* har jag inte haft lika stor användning av när det gäller rena fakta – dess fokus ligger utanför den här berättelsen. Men den har ändå tjänat som en inspirationskälla för mig genom sin saklighet och sitt källkritiska förhållningssätt.

I övrigt har jag fått lita till min föreställningsförmåga. Eller fantasi, om man så vill.

Även om det alltså är min berättelse, som jag ensam är ansvarig för, så hade den inte kunnat skrivas utan all den hjälp jag fått från mina syskon, kusiner och tremänningar. Stort tack Bengt, Gunnel och

¹ I de kyrkböcker jag studerat skrivs gården alltid Fintorp, med ett n, och jag har därför valt den stavningen här, väl medveten om att gården senare ofta skrevs som Finntorp.

² Eftersom Nils är min farbror som jag alltid haft ett speciellt förhållande till, kanske för att jag är född på hans 25-årsdag, har jag tillåtit mig att i fortsättningen oftast kalla honom bara Nils – utan efternamn

Jonas Gustafsson, Ulla och Bosse Litzén, Hjördis och Annika Gustafsson samt och Sven-Ove Horrdin för att ni så generöst delat med er av minnen, synpunkter och ovärderligt bildmaterial. Hjördis och Ulla bidrar dessutom direkt i skriften med var sin personligt tecknad minnesbild av Anna.

Ett särskilt tack till Lennart Eriksson som tillsammans med sin fru Karin inte bara visat mig runt i Yngsjö utan också ställt porträttbilder och ett rikt familjearkiv till mitt förfogande.

Varmt tack också till Gunnel Oldbring, min livskamrat, som följt mig på strövtågen i Annas tidiga landskap och som sena kvällar tagit sig tid att lyssna då jag bett om att få läsa nyskrivna avsnitt för henne.

Skriften är indelad i två delar. Den första handlar om Annas familj i Yngsjö. Här får vi lära känna Annas föräldrar, syskon och den miljö som hon växte upp i. Den andra delen handlar om Anna, hennes arbete som sjuksköterska och mötet med Hugo.

I skriften finns ett antal direktcitat ur brev och andra äldre texter. Jag har ändrat till modern stavning men i övrigt återgivit texterna som de står.

Lund i juni 2020

Författaren

Anna Bondesson Gustafsson (1883-1969)

Anna Bondesson föddes år 1883 i byn Yngsjö på Österlen i Skåne. Hon var det fjärde barnet av sex till lantbrukare Bonde Nilsson och hans hustru Kjersti Nilsdotter.

Mor Kjersti dog då Anna bara var femton år gammal. Det ledde till att Anna efter avslutad skolgång stannade hemma några år för att hjälpa till med gårdens olika sysslor.

Under åren 1904-1905 utbildade sig Anna till sjuksköterska vid den då nya sjuksköterskeskolan i Kristianstad. Hon arbetade sedan som sjuksköterska i Sörby under ett år innan hon 1907 fick tjänst som kommunsköterska i Oppmanna landskommun, tre mil nordost om Kristianstad. Här träffade hon sin blivande man, Hugo Gustafsson, som då arbetade som kontrollassistent i samma del av Skåne.

Anna och Hugo gifte sig i november 1911. De bosatte sig på gården Fintorp i nordöstra Småland, en gård som ägdes av Hugos far Gustaf Viktor Gustafsson och där Hugo var arrendator. Anna fick nu lämna sjuksköterskeyrket eftersom det inte var tillåtet för en sjuksköterska att vara gift.

1912 föddes Annas och Hugos första barn, sonen Yngve. Efter Gustaf Viktors död 1915 såldes gården Fintorp. Tillsammans med brodern Johan köpte Hugo herrgården Troserum i Västra Eds församling, dit familjen flyttade i mars 1917. Ett par månader efter inflyttningen föddes sonen Nils. Johan och hans familj ägde också en annan gård och bodde aldrig på Troserum.

Under åren på Troserums gård var Anna något av en sammanhållande kraft. Förutom alla dagliga sysslor var hon starkt socialt engagerad och värnade främst om kvinnorna på gården. Hon var också aktiv inom församlingens syförening.

1928 föddes det tredje barnet i familjen, dottern Kerstin.

Från mitten av 1920-talet hamnade familjen i ekonomiska svårigheter i samband med att Hugos bror Johan inte längre hade möjlighet att vara delägare. Ett stort skogsuttag av den tidigare ägaren just före brödernas tillträde hade också minskat gårdens värde. När den så kallade Kreuger-kraschen inträffade i början av 1930-talet blev problemen akuta, och 1933 tvingades Hugo sälja gården för att undvika konkurs.

Under åren 1933-1935 bodde familjen som hyresgäster på den närbelägna gården Djursnäs, innan Hugo 1935 köpte ett mindre lantbruk, Ribby, i Västerhaninge. Lantbruket såldes 1945 och gårdens ägor styckades senare till tomtmark, men Anna och Hugo kunde bo kvar i bostadshuset.

Hugo dog i augusti 1960. Anna flyttade 1963 från Ribby till en modern lägenhet på Åkervägen i Västerhaninge och i juni 1969 vidare till Västergårdens ålderdomshem, där hon dog i augusti samma år.

*

*

*

Så kan ett långt liv sammanfattas. Nu följer ett försök till berättelse.

Intro: Farmor Anna i mitt minne

Det finns ett foto som för mig är en naturlig utgångspunkt när jag ska berätta om farmor Anna.

Bilden är från sensommaren 1968. Vi befinner oss i den lägenhet i Västerhaninge dit farmor Anna flyttat efter farfar Hugos död. Nu sitter hon med min dotter Anna i sitt knä. Till höger ser vi Britt-Marie, lilla Annas mamma, och till vänster min syster Titti, då nitton år gammal. Jag minns hur glad farmor var över att ha fått ett barnbarnsbarn som fick bära hennes namn. Ett år senare var farmor Anna död.

Ett år tidigare, vid midsommar 1967, var farmor Anna på besök i Markims prästgård i samband med att min syster Anna-Karin gifte sig med Gunnar Nyström. På bilden till höger sitter Anna i köket och rensar jordgubbar till bröllopsmiddagen.

Som barn förknippade jag farmor med matlagning. Mamma Gertrud, som var hushållslärare, berömde ofta Annas kokkonst, inte minst hennes köttbullar. När vi

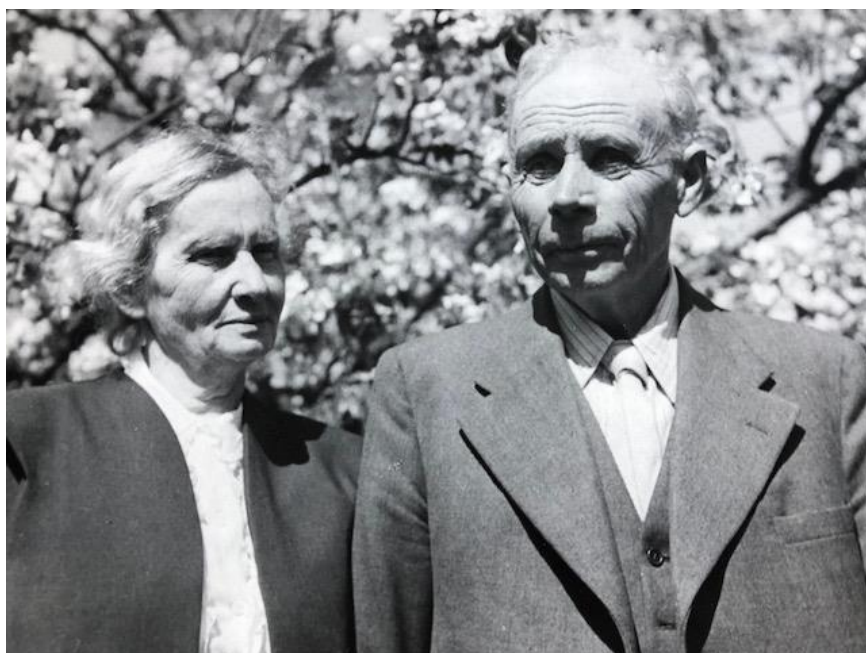

ibland reste ner till Ribby i Västerhaninge för att hälsa på farmor och farfar brukade mamma locka oss med dem:

"Har vi tur så får vi smaka på farmors köttbullar. De är mycket godare än mina, det vet ni!"

Och de var verkligen goda! Mindre än mammas, lagom knapriga på ytan och mycket smakrika. Farmor hade förberett det mesta redan innan vi anlände, men ofta hjälpte mamma till med det sista i köket. De såg ut att trivas tillsammans. Medan pappa och farfar slog sig ner för att "resonera". Om vad var inte så lätt för oss barn att veta. Men som jag förstod det förhörde sig farfar ingående om vad pappa höll på med. Och pappa berättade gärna.

Det var inte så ofta vi reste de ändå ganska få milen från Uppsala till Västerhaninge. Vi hade mycket närmare kontakt med mormor och morfar uppe i Strömsund. Där tillbringade vi både sportloven och

delar av sommarlovet, ofta utan att mamma eller pappa var med. Däremot kan jag inte minnas att vi någonsin övernattade i Västerhaninge.

Jag upplevde farmor som en vänlig och omtänksam men samtidigt reserverad person. Jag tyckte om henne men kom henne aldrig nära. Bäst kontakt med henne fick jag när vi hjälpte henne med hushållsbestyr eller med körsbärsplockning utan att några andra vuxna fanns inom hörhåll. Då kunde

hon le underfundigt samtidigt som rösten blev varmare.

I efterhand har jag funderat över om jag någonsin talade med henne om hennes tid som sjuksköterska. Till exempel när vi sågs i Västerhaninge den där sommardagen 1968, just i samband med att jag fick ut min läkarlegitimation. Som nybliven läkare borde jag ha varit mer intresserad. Men jag kan inte minnas att farmor någonsin förde sin erfarenhet som sjuksköterska på tal. Och jag ställde aldrig de frågor jag borde ha ställt.

Jag var 26 år då, på väg ut i livet. I den åldern kan det vara svårt att förstå att man femtio år senare ska bli så intresserad av mor- och farföräldrarnas tidiga historia. Det får duga som förklaring men knappast som ursäkt.

Efter farfars död 1960 kom farmor då och då på besök till mina föräldrar i Markim. Ofta vävde hon. Eller bakade. Min syster Gunnel minns hennes kransar – och skrev till och med en gymnasieuppsats om dem!

Bilden här ovan är från en vårdag i slutet av 1950-talet. Farmor Anna och farfar Hugo står framför ett blommande körsbärsträd utanför sitt hem i Västerhaninge.

Där börjar vi vår resa bakåt i tiden. Och hamnar i Skåne i slutet av 1800-talet.

Familjen

Två bondesläkter flätas samman

Yngsjö är en by som ligger vid Hanöbukten, någon mil söder om Åhus i Skåne. I ett gammalt korsvirkeshus på gården Yngsjö nr 6 bor i mitten av 1800-talet åbon Nils Svensson och Hanna Andersdotter. En åbo innehar ”åborätt”, det vill säga rätten att leva på och bruka annans mark, i det här fallet mark som ägts av kronan men som nu i praktiken fungerade som vilket hemman som helst. Nils och Hanna får två döttrar: Anna, född 1845, och Kjersti, född 1848. Kjersti, som senare kommer att bli farmor Annas mor, går i kyrkböckerna, liksom i annan dokumentation jag har tillgång till, under flera namn: Kjersti (eller Kersti), Kerstina och Kerstin. Vanligast är Kjersti, och jag väljer därför att i fortsättningen skriva hennes namn så.

Anna, Kjerstis storsyster, är 21 år gammal när hon i maj 1867 gifter sig med den tio äldre Per Nilsson. Hon flyttar hem till Per som bor i grannsocknen Everöd, på en gård i byn Lyngby. På gården bor också Pers föräldrar, åbon och kyrkvärden Nils Olsson och hans hustru Sissa Bondesdotter. Nils och Sissa fick tio barn, men när Anna kommer till gården är två av dem redan döda. Den äldsta dottern Margareta dog redan i ettårsåldern. Sonen Ola, som läste teologi i Lund, insjuknade och dog där 23 år gammal. Den utåt mest framträdande i denna syskonskara är Sven, äldst av de kvarvarande åtta. Han blev senare känd som Sven Nilsson i Everöd (1831-1891), förmögen storbonde, brännvins-producent, riksdagsman för Lantmannapartiet och under en tid vice talman.³ Men den som snart kommer att få störst intresse för den här berättelsen är Pers yngre bror, Bonde, född 1846.

När Per gifter sig leder det till att Bonde lär känna sin nya svägerska Anna – de bor och arbetar ju tillsammans på gården. Det gör att han snart också blir bekant med Annas yngre syster Kjersti, och så småningom blir även de ett par. I november 1872, fem år efter broderns bröllop, gifter sig Bonde med Kjersti. Han lämnar Lyngby och flyttar hem till Kjersti och hennes föräldrar på deras gård i norra delen av Yngsjö, några kilometer söder om Åhus. De två systrarna har gift sig med var sin bror. Och Anna och Bonde har bytt plats. Anna har flyttat till Lyngby och Bonde till Yngsjö. Bonde och Kjersti blir nu ägare till gården. I köpet ingår att Kjerstis syster Anna ska få ut sin arvslott redan nu samt att Bonde och Kjersti åtar sig att försörja och ta hand om Kjerstis föräldrar tills de dör.

Pers och Bondes giftermål har lett till att två bondesläkter har knutits ihop med dubbelknut. Men de kommer från helt olika förutsättningar. Yngsjö ligger på magra sandjordar, medan Everöd är en bördigare trakt. De båda sönerna från Everöd, Per och Bonde, kommer från förmögna storbönder, medan deras hustrur från Yngsjö är döttrar till bönder som lever under mer knappa förhållanden.

Men släkterna kommer väl överens. Nils skriver i *Troserum 1917-1933*:

När vår mormor och morfar ingick äktenskap förenades två bondesläkter med i grunden vitt skilda förutsättningar i ekonomi och jordäggande. Det hindrade ej att ett mycket gott förhållande uppstod mellan släkterna och ett rikt umgängesliv frodades, vilket mamma ofta talade om som sin ungdoms ljuspunkter.

³ En bra artikel om Sven Nilsson är skriven av Torgny Nevéus för Svenskt biografiskt lexikon och kan läsas på <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/8100>. Han har också porträtterats av Fajer Fajersson – se litteraturlista!

Sådana ljuspunkter kunde behövas. Som vi snart ska se kommer Annas barndom att färgas också av mörkare stråk.

Bilden här nedan finns hos många av släktens medlemmar. Den är ett fotografi som låra vara taget i Kristianstad sommaren 1891 i samband med en högtidsfest på Kristianstads Tivoli tillägnad Sven Nilsson med anledning av att han senare under hösten skulle fylla sextio år. Här tronar han med sin kungliga orden i mitten av bilden. Per står längst bak till vänster och Bonde till höger. Längst fram ser vi de två övriga bröderna, Nils och Fajer.

Det sägs att bilden kom till av en slump. Sven, Per och Fajer kom gående på en av stadens gator, då de stötte ihop med de yngre bröderna Nils och Bonde. Man bestämde sig då för att söka upp en fotograf och låta honom ta ett brödräffoto. Som så ofta under den här tiden hamnar systrarna, Anna, Margaret och Elna, utanför bild. Men Elna kommer senare att spela en roll i den här berättelsen.

Några månader efter fotograferingen och festligheterna i Kristianstad, den 4 november 1891, dör Sven på sin sextioårsdag. Vid hundraårsminnet av Svens bortgång, i november 1991, håller Fajers sonson Fajer Fajerson ett ännu bevarat högtidstal där han bland mycket annat också berättar historien om bildens tillkomst. Fajer Fajersson (1918-2007) var professor med veteförädling som specialitet, knuten till Weibullsholms växtförädlingsanstalt i Landskrona. Han var god vän med min pappa Yngve och gudfar till min tidigt bortgångne bror Mats Gustafsson (1947-2006). Som för övrigt bar namnen Mats Bonde Kristofer.

Yngsjö – vatten och sand

Bonde blir nu bonde på sin hustru Kjerstis hemgård på Vången i norra delen av Yngsjö och flyttar in i ett gammalt korsvirkeshus från 1700-talet, i folkmun kallat Ängshyddan. Huset står fortfarande kvar med korsvirke och grästak, om än renoverat och tillbyggt. Det inrymmer numera bed and breakfast och konsthall.

Att vara bonde i Yngsjö vid den här tiden är ingen bekväm syssla. De som bedriver jordbruk här har stora naturkrafter att kämpa mot, väl beskrivna av historikern Kenth Olsson i hans *Åhus och Yngsjötraktens historia*. Det handlar om översvämningar och flygsand.

Hanöbukten är känd för att vara blåsig, och vågorna kan ibland gå höga. Området kring Yngsjö har ofta varit utsatt för översvämningar som lett till bildandet av omfattande sankmarker. I Yngsjös södra del ligger Åhuskärr. Här inträffade en dramatisk händelse tidigt på våren 1775. Bönderna i Yngsjö hade året dessförinnan gjort ett försök att dränera våtmarkerna genom att gemensamt gräva ett kilometerlångt dike från Östersjön upp till Lilla Yngsjön. När vårfloden sedan kom, ovanligt ymnig det året, förvandlades diket till en bred å. Lilla Yngsjön tömdes på vatten vilket i sin tur gjorde att Helge å, som tidigare mynnat i Åhus, nu fick ett nytt och bredare utlopp här. Kenth Olsson konstaterar lakoniskt: "Yngsjö förvandlades till en ö – och har så förblivit." Känslan av att befinna sig på en ö finns knappast, men byn begränsas av havet i öster och av Helge ås två utloppsarmar. En i norr genom Åhus och den andra i söder, där ån mynnar i vad som kallas Gropahålet, numera också namn på det naturskyddsområde som ligger nära åmynningen.

När Bonde kommer till byn är också flygsanden fortfarande ett problem för bönderna. När vinden ligger på driver sanden in över åkermarken och försämrar jordmånen. Först genom omfattande skogsplantering i form av en ridå mot havet har man hjälpligt kunnat råda bot på detta.

Bonde kommer från ett bördigare område längre in i landet, och att nu ge sig i kast med de för honom nya förhållandena innebär en rejäl utmaning - även om de nu har stabiliserats jämfört med hur det var bara femtio år tidigare. Bonde är väl rustad för den utmaningen. Innan han träffar Kjersti har han hunnit gå på lantbruksskola i Önnestad. Han har också stöd från sin familj i Lyngby. Och efter en tid bestämmer han sig för att utvidga sin verksamhet.

År 1887 får Bonde möjlighet att förvärva mer jord några kilometer söderut i det område som kallas Ängarna. Här låter han uppföra en ny stor mangårdsbyggnad med två våningar i rött tegel. Familjen behöver verkligen mer utrymme. Bonde och Kjersti har redan fem barn: Nils, född 1874, Hanna, född 1876, Anders, född 1881, Anna, född 1883, och Gerda, född 1886. Vid sidan av det nya huset byggs ladugård, stall, loge och vagnslider runt en kullerstensgård. Gården kallas först Bonde Nils gård, men snart förenklas namnet i folkmun till Bonasgården – eller bara Bonas. År 1888, strax efter ankomsten till Bonasgården, föds familjens sjätte barn, Sven Fajer. Kjerstis föräldrar, Nils och Hanna, bor kvar på Ängshyddan, men i maj 1890 drabbas Nils av ett slaganfall och dör. Också Hanna får då flytta över till Bonasgården.

Ängshyddan behövs nu inte längre, och Bondes jord är dessutom splittrad. För att få den sammanhängande och mer lättskött gör han sommaren 1990 en överenskommelse med åbon Nils Andersson om ett ägobyte. Avtalet ger också Bonde rätt att sälja Ängshyddan med omgivande trädgård.

Då allt detta är klart är Anna sju år. Hon har en hel del minnen från Ängshyddan. Men Anna kommer att se Bonasgården som sitt egentliga barndomshem.

Om Bonasgården och livet där berättar Marianne Bondesson-Pfister, ett av Bondes och Kjerstis barnbarnsbarn, i boken *En gård på ängarna*. Också Nils har skrivit om gården i *Bonde Nilsson och Kjersti Nilsdotter, våra morföräldrar*, en rapport från ett besök som Nils gjorde i Åhus och Yngsjö år 1990.

Anna, min farmor, är alltså född som fjärde barnet i syskonskaran. Eftersom hon är huvudperson i den här berättelsen vill jag vara lite mer exakt vad gäller datum: Hon är född den 10 juli 1883. Det är säkert ingen tillfällighet att flera av de foton jag har av farmor är tagna mitt i sommaren, i samband med hennes födelsedag.

Bonasgården, Annas barndomshem, står inte kvar. Bondes och Kjerstis båda söner Anders och Sven Fajer övertog den, men efter deras död i början av 1960-talet förföll gården efter hand. Den såldes och den nye ägaren valde att bränna ner den. Idag står en nybyggd villa på tomten, och där den gamla mangårdsbyggnaden med ekonomibyggnader tidigare låg breder nu den nya villans trädgård ut sig. Lennart Eriksson har visat mig platsen, som ligger några hundra meter norr om Yngsjö kapell, och det är bara att konstatera: ingenting finns kvar som påminner om att gården legat här.

Bondes och Kjerstis familj

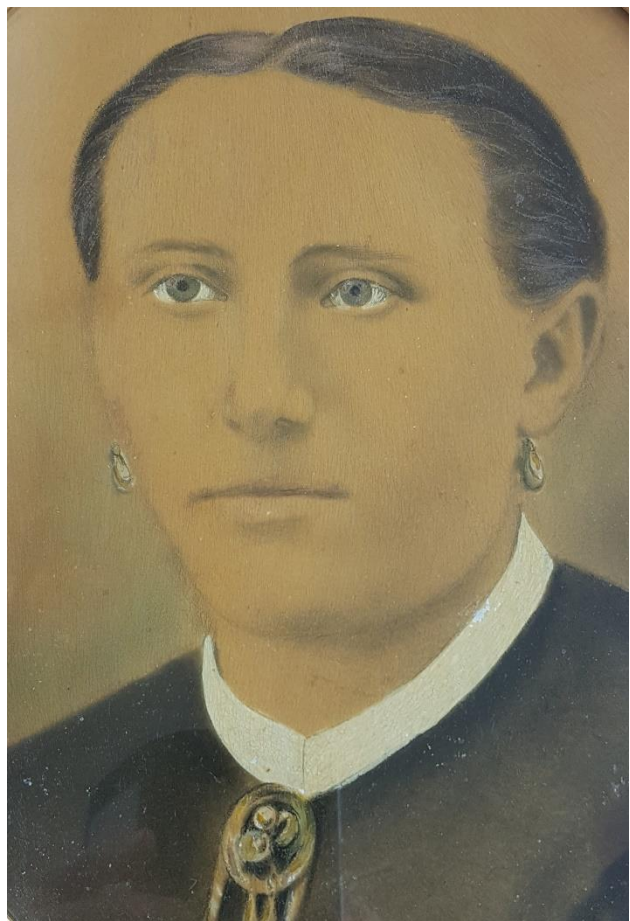
Jag har försökt skaffa mig en bild av hur förhållandena var i Annas barndomshem, men den information jag har är knapphändig. Tillsammans driver Bonde och Kjersti ett för bygden ganska stort jordbruk och de har både kor och hästar. Som de flesta bönder i byn har Bonde också en annan inkomstkälla, åtminstone under de första åren på Bonasgården. Han ägnar sig åt ålafiske, en viktig och tidvis inkomstbringande tilläggsnäring för kustbönderna mellan Åhus och Kivik.

Kjersti Nilsdotter

Vår kunskap om Kjersti Nilsdotter är mycket begränsad, mycket beroende på att hon dör redan år 1899. Hon har då ännu bara hunnit få två barnbarn: Emma som dog i späda ålder och så Nils som är ett och ett halvt år då Kjersti dör. Varken denne Nils eller de barnbarn som föds senare har några egna minnen av sin mormor/farmor. Det gäller också min pappa Yngve, liksom hans yngre syskon Nils och Kerstin. Mormor Kjersti hade varit död i tretton år då Yngve föddes.

I *Bonde Nilsson och Kjersti Nilsdotter, våra morföräldrar* från 1990 kallar Nils Kjersti för familjens "doldis". Anna talade sällan om henne, och den bild hon gav av sin mamma var inte särskilt tydlig. Nils försöker ändå bilda sig en uppfattning om sin mormor och skriver:

Jag har intrycket av en omutlig, starkt religiös kvinna som med fast hand styrde i huset och inte stod särskilt nära sina barn.

Men han reserverar sig genast:

Kanske har jag fel och inte ska på lösa grunder bidra till hennes eftermäle.

Nils kommer tillbaka till Kjersti i sina *Återkomster* från år 1996:

Vi vet tyvärr mycket litet om henne. Hon beskrivs av alla sina barn som "allvarligt sinnad", ett intryck som dock tycks härröra från hennes senare år i livet, då hon kämpade med en allvarlig sjukdom. Ingen har kunnat säga exakt vad det var, bara att hon led av någon magsjukdom. Hon dog relativt ung men hann säkert i hög grad sätta sin prägel på hemmet.

Inte heller Marianne Bondesson-Pfister har fler uppgifter om Kjersti i sin bok.

Jag har lagt ner en hel del arbete på att försöka klarlägga vad det var som Kjersti drabbades av under senare delen av sitt liv. I församlingens död- och begravningsbok står lungsot, det vill säga tuberkulos, angiven som dödsorsak. Samtidigt finns flera uppgifter om att hon också led av något slags magsjukdom, som tidvis orsakade henne svåra plågor. Nils nämner "tarmvred" som en tänkbar orsak till hennes besvär.

En så allvarlig magsjukdom borde rimligtvis ha lett till en vistelse på Kristianstads lasarett, men Emma Nordstrand på Regionarkivet i Lund har trots idogt sökande inte lyckats finna någon sjukhusjournal på Kjersti.

Tuberkulos kan ibland också spridas i kroppen och ge upphov till allehanda besvär från olika organ, och tänkbart är att Kjersti då i stället under en tid vårdats på något sanatorium i länet.

Det sannolika är ändå att Kjersti dog hemma i kretsen av de sina. Att hon tidvis hade det besvärligt framgår också av den personligt skrivna dödsannonsen som dagen efter hennes död den 22 april 1899 fanns införd i Nyaste Kristianstadsbladet, där det talas om "ett långvarigt lidande".

De båda psalmverser av J.O. Wallin som Bonde valt för annonsen talar också sitt tydliga språk:

Heta äro smärtans tider
Hårda äro stridens prov;
Ack, men snart ej görs behov
Mera smärta, flera strider.
Kämpa, själ, en kamp så god!
Segern vinns i Jesu blod.

Loven Gud, jag hamnen hunnit
Sen på mig: en liten tid
Har jag möda haft och strid,
Och stor hugnad har jag funnit.
Gråt ej, efterblivne vän!
Gud förenar oss igen!

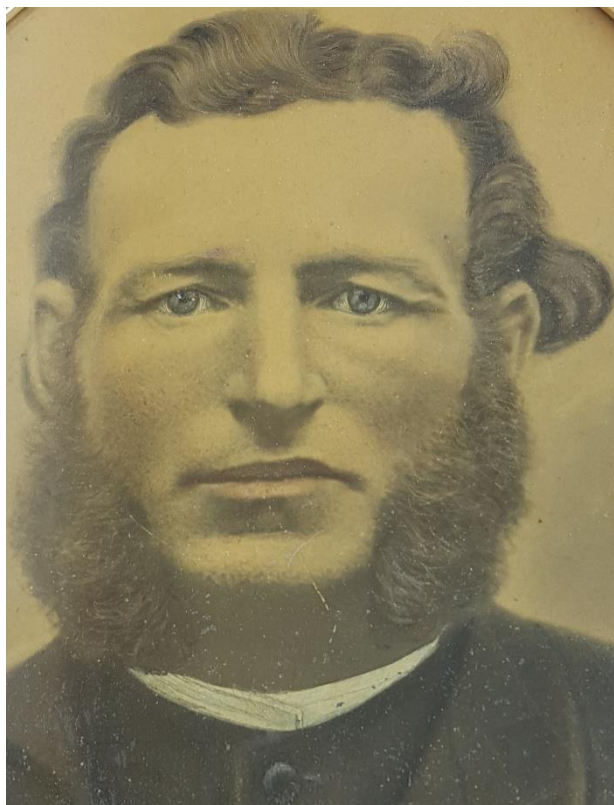

En fråga som hänger kvar, och som jag senare ska återkomma till, är om den allvarliga sinnesstämning som präglade Kjersti särskilt under hennes senare år bara hade med hennes sjukdom att göra.

Bonde Nilsson

Om vår information om Kjersti är knapphändig vet vi desto mer om Bonde. Han lär vara en duktig bonde men också engagerad i byns övriga liv. Såväl Nils Gustafsson i sin rapport efter besöket i Yngsjö som Marianne Bondesson-Pfister i sin *En gård på ängarna* återger en runa skriven efter Bondes död i april 1929.⁴ Där står bland annat:

Vaken och intresserad som han var för dagens frågor, togs han tidigt i anspråk i det kommunala arbetet inom Åhus socken. Med särskild nit arbetade han för folkskoleväsendets förbättring i sin hemort, och folkskolan hade i honom en ivrig förespråkare, så länge han förmådde föra dess talan. En hel del andra kommunala och allmänna uppdrag lades också på hans axlar. Alla skötte han med erkänd skicklighet och den största samvetsgrannhet. Varmt religiös till sin läggning tog han aktiv del i Evangeliska Fosterlandsstiftelsens missionsverksamhet i Yngsjö och Furuboda. Sedan många år tillbaka njöt han sitt otium hos två av sina söner, till vilka han överlämnade den gård, han i nästan en mansålder brukat.

När min farbror Nils besöker Åhus och Yngsjö sommaren 1990 får han ta del av det familjearkiv som finns samlat hos Bondes son Sven Fajer. Nils blir imponerad när han läser sådant som Bonde skrivit:

Handlingar som han upprättat är skrivna med en enastående lättläst och vacker handstil och kan mycket väl i klarhet och skärpa mäta sig med vilket annat juridiskt dokument som helst. Han framstår som en intelligent och framsynt man.

Bondes engagemang för skolfrågorna är väl dokumenterat. De två skolor som finns i Yngsjö under 1890-talet, folkskolan och småskolan, är i dåligt skick. C.G.G. Theorin, förste provinsialläkare i Kristianstad, riktar skarp kritik mot de hygieniska förhållandena i Yngsjö i allmänhet och de vid skolan i synnerhet i samband med en inspektionsresa 1899. När han återkommer 1905 har förhållandena vid skolan förbättrats något. De tidigare undermåliga toaletterna har ersatts av ett ”nytt uthus och däri avträden med tunnor på betong”. Men ventilationen håller fortfarande inte måttet, och det är alldeles för mörkt i klassrummen.

Fem år senare, 1910, är den nitiske Theorin tillbaka, och nu har det hänt saker i Yngsjö by:

⁴ Båda författarna uppger att runan finns ”i en av ortens tidningar” men anger tyvärr inte i vilken. Jag har bara haft möjlighet att kolla i Nyaste Kristianstadsbladet, den största ortstidningen, och där finns den inte.

Platsen driver icke annan sjöfart än för fisket och tycktes icke ha tillvuxit sedan förra inspektionen för flera år sedan men de sanitära förhållandena och snyggheten på gårdarna hade förbättrats samt, såsom var väl behövt, ett nytt folkskolehus uppförts och småskolan utvidgats. Båda hade rymlig lekplan, uppvärmt förrum, oljemålade väggar samt ganska god luftväxling ...

Theorin konstaterar att det nu blivit mycket ljusare i klassrummen, men han påpekar att bänkarna behöver bytas mot mer moderna, särskilt de i småskolan.

Bonde har ändå all anledning att känna sig stolt. Den nya skolan är till inte ringa del hans förtjänst. Det har gått flera år sedan Kjerstis död, och i samband med arbetet med den nya skolan blir Bonde förälskad i en av lärarinnorna där. De funderar en tid på att gifta sig men avstår till slut efter vädjanden från Bondes döttrar, som är rädda för en skandal i byn.

Till Bondes tvekan bidrar säkert också hans engagemang inom EFS. I *Återkomst* beskriver Nils sin morfar som "en sammanhållande kraft" där och lägger till:

Mor talade med stor respekt om sin fars religiösa hemvist. Denna fanns dock ej representerad i våra trakter i Småland, annars hade hon kanske sökt sig dit.

Bengt Jakobsson, ordförande i Åhus EFS-förening berättar att det kring förra sekelskiftet fanns en EFS-förening i Yngsjö och en i Åhuskärr, som ligger några kilometer söder om Yngsjö. De båda föreningarna hade var sitt missionshus. Det i Yngsjö revs omkring 1970, då Yngsjös största industri, Malmbergs, behövde mer mark. Ett nytt uppfördes i samarbete med IOGT men såldes i samband med att föreningarna i Yngsjö och Åhuskärr slogs ihop. På 1990-talet gick sedan båda dessa föreningar upp i Åhus EFS, och också missionshuset i Åhuskärr såldes.

Jag har sökt efter handlingar från de nedlagda föreningarna, men varken i det arkiv som tillhör EFS Åhus eller på Föreningsarkivet i Lund har man funnit några. De tycks vara förkomna.

Det troliga är att Bonde främst är aktiv inom EFS-föreningen i Yngsjö, men runans uppgifter om att han också "missionerat" i Furuboda pekar på att han även engagerar sig i föreningen i Åhuskärr.

Bonde har också en musikalisk ådra. Han sjunger för barnen ur Sions Toner - men inte bara det. Nils berättar:

Morfar hade en "världslig" sida som uppvägde något av allvaret i det religiösa hemmet. Gården låg i vägskalet där byns ungdom hade sin mötesplats på kvällarna. Där, berättade mor, satt morfar ofta på verandan och spelade fiol till dansen på grusvägen. Denna bild av min morfar, pampen i frikyrkoförsamlingen, tar jag gärna med mig.

Det gör jag också. Särskilt som jag funderat en del över vår fiolspelande pappa Yngves tidiga intresse för folkmusik. Yngve får sina främsta kunskaper om den under vistelsen på Gamleby folkhögskola. Men kanske vetskapen om att hans morfar Bonde var spelman också har sin betydelse?

Två svåra kriser

Bonde hinner inte mer än att få verksamheten i ordning på Bonasgården innan han drabbas av två allvarliga kriser som för lång tid framåt kommer att påverka både hans och familjens liv. Den första är redan nämnd: Kjerstis tidiga död år 1899 efter en tids sjukdom med svåra plågor.

När Kjersti dör blir Bonde ensam med barnen. Nils, den äldste, har flyttat hemifrån och bildat familj, men de övriga bor kvar på gården. Hanna är tjugotre år och har sedan en tid fått ta över en stor del av husmorssysslorna. Anders är arton och har redan gått in i rollen som den som ska ta över jordbruket

så småningom. Så Bonde har god hjälp. Men Anna har ännu inte fyllt sexton, Gerda är tretton och Sven Fajer bara elva år. Och det är inte bara det praktiska som ska fungera. Att vara ensam förälder till sörjande tonåringar är inte alltid lätt, även om de säkert också får stöd av varandra.

1903 kommer så nästa kris, den här gången av ekonomisk och rättslig natur. Bondes yngsta syster Elna är gift med Nils Persson från Eskilstorp, en socken nära Vellinge vid Öresund. Nils är en charmfull äventyrare som, enligt vad Fajer Fajersson berättar kom ridande till Everöd för att fria till Elna iklädd gula byxor och blanka stövlar. Efter vigseln köper han ett säteri i Vollsjö och ger sig sedan in i vidlyftiga affärer i samband med den renovering som krävs. Bonde har, liksom ett par av hans bröder, oturligt nog gått i borgen för Nils. När denne så hamnar på obestånd blir Bonde betalningsskyldig för stora belopp. Men det räcker inte med det. Snart kommer det fram att Nils dessutom förfalskat Bondes namnteckning på ännu fler borgensåtaganden.

För att klara av att betala dessa nya och oväntade skulder tvingas Bonde sälja en del av sin gård. Han gör det genom att stycka av fyra lotter, sammanlagt elva hektar, från sin bördigaste jord i Åhus kärr och bjuda ut dem på offentlig auktion. När namnförfalskningen så småningom uppdragas inleds en rättslig process, som Nils Persson dock lyckas undkomma genom att fly till Amerika, där han snart etablerar sig som hotellägare och entreprenör. En tid senare följer hustrun Elna efter.

Nils bortovaro komplicerar den rättsliga handläggningen, men så småningom friskrivs Bonde från de skulder som är direkt knutna till förfalskningarna. Det tar dock flera år innan allt är klart. Jordbruket har genom avstyckningarna blivit mindre lönsamt. Men svårast är den oro som allt detta leder till för Bondes del. I *Bonde Nilsson och Kjersti Nilsson, våra morföräldrar* ger Nils en detaljerad beskrivning av alla de komplicerade testamentariska förfaranden Bonde ger sig in i med försäljning och återköp av arvslotter, allt med avsikt att om möjligt skydda barnens kommande arv om han själv skulle hamna på obestånd. En ganska rörande men samtidigt energikrävande form av föräldraomsorg.

När allt detta äntligen lagt sig till ro är det år 1907 dags för nästa steg. Den 1 november gifter sig sonen Anders med Ida Svensson, som flyttar in på Bonasgården. Bonde arrenderar då ut gården till Anders för en summa av 800 kronor per år. Anders köper samtidigt en del av lösejendomen och åtar sig att låta Bonde bo kvar på gården och se till så att han försörjs tills han dör.

Den äldste sonen, Nils, är samtidigt på väg att etablera sig som lantbrukare efter några år som arrendator och fabriksarbetare på Mölleholmen i södra delen av Åhus. Han kommer över ägor i Äspet, ett område i nordligaste Yngsjö, just söder om Helge ås nordliga utlopp. Han och hans Anna har nu fyra barn att försörja och börjar bli trångbodda i den lägenhet de fått hyra. 1909 uppför han en gård och får då hjälp av Bonde, som i ett brev till Hanna daterat den 21/6 1909 skriver:

Varit hos Nils vid hans bygge i Espet och då mången gång varit kyligt väder och icke utan mången gång överansträngande arbete vilket gjort att jag mången gång känt mig så trött. Beträffande Nils bostad kan jag meddela att densamma i nästa vecka är färdig att bebo. Huset inrymmer 4 lagom stora rum, förstuga och kök med tvenne rymliga källare, allt uppfört av tegel under papptak, därjämte är uppfört ett uthus av bräder som är inrett till bakstuga, brygghus och ved. Ett mycket vackert fastän litet boningshus i vårt så natursköna Espet.

Och ni kunnen ej föreställa eder glädjen hos Nils att nu få inflytta i eget hem. Han har utfått ett så kallat egnahemslån på 3000 kr samt inteckning i hans lägenhet som är betecknad med No 70. Denna summa har räckt till kostnaderna och möjligtvis något över.

I samma brev berättar Bonde också om vad som är på väg att hända med Gerda, den yngsta dottern. Hon har nämligen börjat sällskapa med Magnus Horrdin, en förmögen byggmästare från Lövestad i närheten av Eslöv. Magnus hade fått kontrakt på byggandet av Yngsjö kapell och det var så han träddae Gerda. Nu är Gerda på resa i Småland med en väninna, och Bonde tycker hon kunde höra av sig och berätta var hon är:

Gerda är kanske något att ursäkta för sin tystlåtenhet emedan hon har mycken korrespondens med sin Horrdin. Han är nu i Dalby och har åtagit sig att bygga alla stationshusen, 29 till antalet, små och stora, längs åt nya järnvägen Dalby – Bjärsjö för en entreprenadsumma av nära etthundratusen kr. Och ska detta arbete vara utfört inom loppet av två år, så kanske snart är Gerda bosatt i Dalby, eller hur, vet förresten ej.

Magnus Horrdin har blivit indragen i ett på sin tid mycket omskrivet projekt: byggandet av en järnväg mellan Malmö och Simrishamn. Sträckan Dalby – Bjärsjölagård färdigställs, men någon fortsättning blir det inte. Flera av stationshusen står dock fortfarande kvar som en påminnelse om Horrdins byggnadskonst. Någon bosättning i Dalby blir det inte för Gerdas del. Men väl ett bröllop sommaren 1910. Det blir lysningskalas i Yngsjö i slutet av maj. Bonde berättar i ett nytt brev till Hanna:

Jag ska nu gå fram till Hansson och avhämta en postförsändelse ankommen från Oxelösund, antagligen en kärkommen gåva åt Gerda på andra lysningsdagen. Jag och syster Anna träffas i Kristianstad imorgon lördag ombesörjande gåvan i fråga som syskonen gemensamt stå som givare för.

Byggmästaren har lovat komma hem under pingst och blir då kanske lite fest i hemmet vartill även ni med småttingar inbjudes. Antagligen i juni gifter sig Gerda och blir saknad av Far. Men har jag största förhoppningar om hennes framtida lycka därutinnan.

Paketet kommer från Hanna, som numera bor i Oxelösund med man och barn. Vigseln äger rum i Lunds domkyrka den 2 juni. Gerda och Magnus bosätter sig sedan i Harlösa, ett par mil från Eslöv.

1911 är det så Annas tur. Hon har flyttat hemifrån redan 1905, utbildat sig till sjuksköterska och arbetar nu som kommunsköterska i Oppmanna. I november 1911 gifter hon sig med Hugo Gustafsson och flyttar till Fintorp i Småland. Till Anna och hennes historia återkommer jag i skriftens del 2. I det här kapitlet är det fortfarande Bonde som är i centrum.

1913 är det dags för nästa steg. Bonde är nu 67 år och Sven Fajer är tillbaka på gården efter några års arbete som dräng på en granngård. Den 23 mars gifter han sig med Anna Nilsson. Bonasgården styckas nu upp i två lika delar, en för Anders och en för Sven Fajer och deras familjer. Mangårdsbyggnaden byggs om till två lägenheter, där Bonde får ett eget rum i den gamla jungfrukammaren. Bröderna brukar nu fortsättningsvis gården tillsammans.

Samtidigt ska de övriga syskonen köpas ut, och Bonde lägger ner ett stort arbete på att, i samråd med Sparbanken och häradsdomaren, se till så att allt går rätt till. I ett brev till Hanna i december 1913 berättar han att allt nu är klart. Han skriver att han efter nyår kommer att resa till både Hanna i Oxelösund och Anna på Fintorp för att redogöra för den överenskommelse som träffats och samtidigt få alla underskrifter klara.

Bonde blir äldre

Bonde kan nu slå sig till ro. Under de kommande åren hjälper han till med sysslorna på gården men unnar sig också att resa runt och hälsa på sina barn. Inte sällan besöker han Gerda som nu bor i Eslöv. Vid ett sådant besök inför julen 1918 övertalar hon honom att gå till fotografen. En porträttbild sänds sedan till Hanna och Anna. Bonde skriver:

Då jag av de mina här hemma blivit ombedd att åt mina barn giva mitt fotografi så har jag velat efterkomma denna begäran. Men icke uti den meningen att jag därmed velat framstå som ett mönster ... utan tvärtom såsom ringa och liten till hela min personlighet har jag även på detta sätt åt eder vela innesluta mig såsom ett oförgätligt minne. Jag är frisk och glad, ja glad synnerligast för alla de mina, dem jag ännu är förunnad att leva ibland. Hälsar jag eder och edra barn å det hjärtligaste. I all hast

Bonde Nilsson

Hemma på Bonasgården fortsätter arbetet som tidigare. Bonde har funnit en uppgift som han både trivs med och orkar med:

Jag har min mesta förströelse i stallen bland djuren dem jag på bästa sätt på båda ställen försöker att passa så gott jag kan. Vi har haft foder så vi reder oss gott. Och snart är våren till ända och gräset åt kor och hästar växer nu för var dag. Så allt är väl och vi samtliga friska och glada.

”På båda ställen” – Bonde syftar säkert på att han ofta reser upp till Nils och hans familj, där det alltid finns sysslor att utföra. Och där händer det saker. I ett brev till Hanna den 5 maj 1920 skriver han:

Jag antager att ni har reda på att Nils Bondesson nu köpt Mölleholm samt att han därmed har blivit en större godsägare på 25 tunnland prima jord, och ni kan inte tro vad han är lycklig och glad för affären. Priset är 13500 kr, vilket anses vara ett mycket gott pris. Alla barnen äro hemma uti arbete, och hans jordbruk sköts mönstergillt.

Det är en stolt pappa som skriver så. I samma brev berättar han om en annan nyhet:

Så får jag även omtala att Anders och Sven Bondesson skola överta ålfisket som äges av Sven Persson i Lyngby med flera och ligger vid utloppet av Helge å i Yngsjö och nära intill hemmet. Ägaren ville ej gärna avträda, men för stora brister i fullgörandet har han den 6 april enligt utslag från Häradsrätten blivit vräkt från platsen enligt kontraktsbrott.

Anders och Sven har nu inköpt full besättning för ålfisket som kostat cirka 4000 kronor. Måtte de lyckas i företaget de själva ha en god tro på.

Bonde hade tidigare haft ålfiskerättigheter men valt att sälja dem, kanske på grund av ointresse men framför allt eftersom han behövde pengarna. Nu uppkommer alltså möjligheten att få nya rättigheter tillbaka till gården. De är hett eftertraktade. Särskilt Anders är mycket fiskeintresserad och tycks snarast trivas bättre med fisket än med jordbruket.

Men Bonde själv är på väg att bli gammal nu, och efterhand uppträder den ena krämpan efter den andra. I samband med ett besök i Eslöv i början av år 1922 blir han allvarligt sjuk:

Kom till Eslöv dagen före Trettonafton och så snart jag kom till dem om kvällen fick jag mycket starka frossbrytningar och måste omedelbart intaga sängen. Sjukdomen som strängt plågade mig var influensa eller spanskan åtföljd av en sträng magåkomma med förstoppningar. Jag var då mycket sjuk med ringa förhoppningar få återkomma till Yngsjö, men läkaren som tvenne gånger besökte mig förklarade att mina lungor ej voro angripna och ingav hopp att tillfriskna. Jag längtade efter hemmet men kunde ej i vintern våga mig ut. Men så äntligen började jag känna mig starkare så jag reste hem från Eslöv i tisdags och kom lyckligt hem vid tvåtiden.

Jag är ju ej helt återställd men märker förbättringar lite för var dag som går, men vågar mig ej ut i kalla luften och har haft hos Gerda såväl som hemma den allra bästa omvårdnad som jag ej kan återgälda.

Under Bondes sista år i livet är tacksamheten ett genomgående tema i breven han skriver, en tacksamhet som riktas mot dem han har omkring sig men också mot Gud som förunnat honom ett så rikt liv.

Bonde Nilsson dör i sitt hem den 28/4 1929. En dödsannons finns införd i Nyaste Kristianstadsbladet den 29/4.

Annonsen är kortfattad. Å andra sidan är dödsannonser fortfarande ganska ovanliga under den här tiden, åtminstone i denna tidning. De finns utspridda bland andra notiser av vitt skilda slag och är alltså inte samlade på en familjesida.

Formuleringen "i en ålder av nära 83 år" syftar på att Bonde skulle ha fyllt 83 den 4 maj.

Psalm 484 i den då gällande 1819 års psalmbok är J.O. Wallins psalm Så skön går morgonstjärnan fram, numera bearbetad av Britt G. Hallqvist som 319 i vår nuvarande psalmbok. En ljus psalm om hoppet inför döden.

Jordfästningen äger rum i Åhus kyrka lördagen den 4 maj, alltså på den dag som skulle ha varit Bondes 83-årsdag. En notis om akten kan sedan läsas i Nyaste Kristianstadsbladet den 6 maj:

En högtidlig begravning ägde i lördags rum i Åhus kyrka, då stoftet efter avlidne lantbrukaren Bonde Nilsson, 6 Yngsjö, vigdes till den sista vilan.

Akten inleddes med en psalm, varefter pastor Sam. Swensson höll ett anslående griftetal, utgående från orden i Petri första brev, 1 kap. 13 versen, samt vigde stoftet till ro. Efter altartjänst bars kistan till familjegraven på Gamla kyrkogården varvid

prestaverna fördes av f. riksdagsman Anders Jönsson och hemmansägaren Jöns Nilsson, Yngsjö. Vid graven talade riksdagsman Jönsson till den avlidnes minne och folkskollärare N. Erwe, Yngsjö, frambar de sörjandes tack för visat deltagande. En rik och vacker blomstergård hade sänts till båren. Bland kransarna märktes från sparbanken, från mejeristyrelsen m.fl.

Det aktuella bibelordet i Petri första brev 1:13 lyder i vår nuvarande bibelöversättning:

Var därför beredda att bryta upp, och håll er vakna. Sätt allt ert hopp till den nåd som kommer er till del när Jesus Kristus uppenbaras.

Anders Jönsson i Yngsjö (1852-1932) var lantbrukare i Yngsjö och riksdagsman under åren 1902-1905. Han var också kyrkvård och en av initiativtagarna till uppförandet av Yngsjö kapell, invigt 1906 och beläget strax intill Bonasgården, Bondes hemgård.

En prestav är en florbehängd stav som bars i processionen ut från kyrkan av den som fungerade som marskalk vid begravningen. Oftast var de två som bar var sin stav.

Nils Erwe (1886-1944) var son till Anders Andersson och Karna Persdotter i Horna nordväst om Åhus. Nils utbildade sig till folkskollärare, tog sig namnet Erwe, kom som lärare till Yngsjö och gifte sig 1912 med Hanna Hansson från byn. Han bodde sedan och verkade som lärare i Yngsjö till sin död.

Bonde hade haft mycket med Sparbanken att göra i samband med överlåtelsen av gården. Om han också hade en förtroendeställning där vet jag inte. Däremot vet jag att han en tid var ordförande i mejeriföreningen.

Bonde och Kjersti vilar tillsammans med Kjerstis föräldrar, Nils och Hanna, i en grav på Åhus gamla kyrkogård, alldeles intill kyrkporten. På gravvårdens nedre del finns inskriptionen som beviset på att de båda levat – liksom på att allt är förgängligt, även det som är hugget i sten.

Bonde och Anna

Det finns flera vittnesmål om att Bonde och Anna stod varandra nära ända sedan Anna var liten. Vänskapen mellan far och dotter består under Annas ungdomsår och sedan så länge Bonde lever, trots att de under de sista arton åren av Bondes liv får leva långt från varandra, åtminstone med den tidens mått mätt. Under alla dessa år förefaller det som om de träffas bara vid enstaka tillfällen. Om det bara är det geografiska avståndet som gör att kontakten blir så gles eller om det också finns andra orsaker är en fråga jag återkommer till.

Även om den fysiska kontakten mellan Bonde och Anna är begränsad så pågår hela tiden en brevväxling mellan dem. De allra flesta breven är tyvärr förkomna. Men i de brev som Bonde skriver till Annas syster Hanna, och som jag citerat ur i föregående avsnitt, finns också formuleringar som visar hur han bekymrar sig för hur Anna har det. I ett brev daterat den 30/12 1913 berättar Bonde att han firat jul hos Gerda i Eslöv. Tanken var att fler skulle komma, men:

Jag trodde mig då få glädjen att träffa Anna med sin man men kommo de då ej tillstädes.

En rad naturliga förklaringar kan säkert finnas till att Anna och hennes familj inte kan bege sig till Eslöv mitt i vintern. Yngve är ett drygt år gammal julen 1913. Men det är inte enda gången planerade möten ställs in. Bonde saknar Anna och oroar sig ofta för henne. I ett brev den 25/7 1915 skriver han:

Dessutom har jag haft brev från Anna i Fintorp, däri hon säger sig efter besök av läkare i Norrköping känner sig mycket starkare än vad hon förut varit, samt att hon synnerligen behöver vara frisk för att kunna utföra göromål som föreligga henne. Gamle far Gustafsson är sängliggande i plågor, mycket sjuk – får hon utom övriga göromål ständigt stå vid hans sjukbädd, uttröttad.

Jag tänker så ofta på Anna och borde kanske mig ut på långtur dit.

”Gamle far Gustafsson”, Hugos pappa Gustaf Viktor, dör en dryg månad senare, den 8/9 1915. Men Bondes planerade långtur blir av allt att döma inte av.

I början av juni 1921 sätter sig Gerda och Magnus Horrdin i bilen tillsammans med sina barn och kör till Yngsjö. Där lämnar de barnen innan resan går vidare – Sven Fajers fru Anna har lovat att ta hand om dem. Gerdas yngsta, Signe, har ännu inte fyllt ett år, och en långtur först till Troserum och sedan till Oxelösund är ingenting att tänka på för småbarn. Men Sven Fajer ska med förstås, liksom Anders och Ida.

Ett par dagar senare anländer sällskapet till Troserum. Efter övernattning där åker man vidare till Oxelösund där man ska hälsa på Hanna och hennes familj. Av någon anledning får Nils som just fyllt fyra år följa med. Nils har långt senare berättat om den här resan i ett brev till Kerstin. Släkthalaset i Oxelösund hör till hans tidigaste barndomsminnen. Om också Yngve följer med är oklart. Men vad Nils är säker på är att Anna och Hugo stannar på Troserum, trots att de med all säkerhet är inbjudna.

Bonde skriver till Hanna den 8 juni, mest för att försäkra de församlade föräldrarna att allt är väl i Yngsjö:

Alla barnen äro friska och hava mycket roligt tillsammans. De badar i Östersjön varannan dag. Lilla Inga också som trivs mycket gott i Yngsjö, och under baden är mor Anna med. Säg Anders och Sven att alla rotfrukterna äro nu klara och att allt går sin gilla gång i hemmet så däröver kunna de vara bekymmerslösa.

Men det är en annan Anna som Bonde tänker på – hans älskade dotter på Troserum. Han skriver:

Jag förmodar att Gustavsson och Anna förstora sällskapet till Oxelösund och därmed göra glädjen ännu större för eder alla.

Är det en förmodan eller en förhoppning? Eller rent av en farhåga att det inte ska bli som han hoppas? Bonde är så mån om sammanhållningen mellan syskonen och att ingen ska hamna utanför. Han vill vara med själv och slutar brevet:

Inneslutande mig i denna syskonring med de varmaste känslor och hälsningar till eder samtliga.

Bonde kommer att bli ledsen när han får höra att Anna inte var med den här gången heller. Var det bara så att hon inte fick plats i bilen?

Den glesa kontakten mellan Anna och Bonde gör att inte heller Annas barn, Yngve, Nils och Kerstin, får så mycket direkt kontakt med sin morfar. De reser aldrig ner till Yngsjö för att hälsa på, och Nils kan bara erinra sig ett enda tillfälle när Bonde dyker upp på Troserums gård. Det är i början av 1920-talet, då Nils är i femårsåldern och Bonde omkring 75. Nils berättar:

Han hade skepparkrans och bodde en tid i ett av rummen på övervåningen. Jag minns honom som en ständigt närvarande man i huset när de andra var ute och arbetade, vilket var en ovanlig upplevelse. Jag hade svårt att hänga med i hans skånska dialekt. Han sjöng visor för mej och jag satt i hans knä.

Ulla Litzén har i sin mamma Kerstins kvarlåtenskap funnit två brev från korrespondensen mellan Anna och Bonde. Jag väljer att återge dem båda i sin helhet eftersom de ger en mer levande bild av relationen mellan de båda än den jag kan förmedla med mina ord.

Det första brevet är skrivet från Anna i december 1927:

Troserum den 3 dec 1927

Käre Far!

Tack för brevet från Far som vi fått och tack för brev och fotografi som vi fick i somras. Jag skulle ha skrivit till Far med samma vi fick första brevet, men så uppskjuter man från den ena dagen till den andra och så blir det inte av. Det var så roligt få Fars foto, vi tycker Far ser så ung och frisk ut, och det gläder oss att Far har hälsan. Måtte det fortfarande, nu i vinter också, bli bra med den.

Vi äro friska! Yngve är på Folkhögskolan, andra årskurs nu i vinter. Nils går sin vanliga väg till skolan i Vråka var dag. Skörden från nu i höst har varit medelmåttig, det har varit så regnig och kall sommar! Sedan 2 veckor tillbaka ha vi skidföre här, om ock rätt så kallt, 12-14 grader, men nu ett par dar har temp. gått ner, så det håller sig vid 3-4.

Vi hade besök av Slemans i somras, de var hos oss 1 månad. Folke är nu student, och för tillfället i Uppsala. Jag har haft brev från dom för några dar sen. Hon är så vänlig och rar mot oss alltid och skickar oss så vackra saker från Stockholm, nu senast en kristallskål. De hade varit vid Skelderviken 1 månad innan de kommo till oss.

Vi ha haft reparationsarbete här hela sommaren, vi ha lagt spåntak på stall och ladugård, cement i ladugården och rödfärgat alla uthus, och till nästa sommar tänker Hugo bygga ny loge, sedan skulle våra uthus vara i någorlunda gott skick, som varit så dåliga förut.

Nu i höst ha vi monterat in mjölkningsmaskiner, det var nästan omöjligt anskaffa mjölkerskor, så vi voro nästan tvingade sätta in maskiner, och vi äro så belåtna med dem.

Ja, nu är det snart Jul! Det vore roligt få höra från Eder då, vi bli så glada då vi få Fars brev ibland, jag tänker så ofta på hembygden. Från Gerda har jag intet hört på år och dag. Hanna har skrivit ett par gånger i sommar. Skriver Faster Elna till Er fortfarande, tänks så roligt för Far få brev från henne, jag önskar jag vore hemma och finge läsa dem.

Jag sänder ett foto av Yngve som han tog förra vintern. Han vill inte jag skall sända det emedan han påstår att det inte är bra, men jag skickar det i alla fall. Han har fått för sig och vill fara till Skåne till nästa sommar, till någon skola eller som elev vid något skånskt större lantbruk, vi få väl se när den tiden kommer. Han behövs så väl hemma, nu då han kan göra nytta. Så han får väl vara nöjd som kan få vara borta på vintern.

Är Sven hemma? Nu har väl Ida ett par stora flickor också. Den största tyckte jag såg så klen ut, har hon gått och läst än?

Ja, det vore roligt få höra från Far snart igen!

Hjärtliga hälsningar från oss till Eder alla

genom Anna

Först några ord om sådant som Anna nämner i brevet:

"Slemans" är Hugos bror Otto Sleman, hans fru Hanna och sönerna Folke och Bo-Göran. Otto är förmögen tidningsman i Stockholm och har varit ett stort stöd för Hugo, inte minst ekonomiskt. Några år senare, när Hugo hamnar i akuta likviditetsproblem, uppstår en allvarlig konflikt mellan bröderna, när Otto inte vill vara med längre. Men det är en annan historia.

I brevet dyker så "Faster Elna" upp igen, alltså Bondes syster som följde sin man Nils Persson till Amerika. Efter många års tystnad har hon 1927 hört av sig till Bonde från Portland i USA, och en livlig brevväxling mellan de båda syskonen kommer till stånd under Bondes sista år i livet.

Brevets "Sven" är sonen till Annas bror Anders. Sven Ivar, som han också kallas, är arton år när brevet skrivs och hans yngre systrar Anna-Maria och Ester (som Anna anspelar på) är femton respektive tio.

Så något som Anna inte nämner: Hon är när brevet skrivs gravid i sjätte månaden. Kerstin kommer att födas den 22 mars året därpå. Men sådant kanske man inte berättar för sin pappa.

Det andra brevet är från Bonde till Anna, daterat nyårsafton 1928 och sannolikt ett av de sista han skrev:

Yngsjö den 32/12 1928

Min innerligt kära Anna!

Tusen tack! Och återigen mitt varmaste tack för ditt kärkomna brev till mig med innehåll som visar barnahjärtats kärlek för gamle far!

För en liten tid sedan sände jag ett brev till eder, vilket ni troligen ej fått vid avsändandet av ditt brev. Jag kan ej minnas vad jag då skrev om. Men troligen omnämnde jag då att Sven Persson i Lyngby ligger strängt sjuk på Kristianstad Lasarett. Vår käre Sven lever än, och smärre förbättringar ha givit sig tillkänna.

Systemen Sissi är hos honom då hans hustru i sin sorg ej alltid kan vara tillstädes. Hans sjukdom i hjärtat har övergått i blodet med svullnader och lidande, men han är vid full sans. Samtidigt har han med blicken inför döden varit i andlig nöd, och kallat till sig Prosten Johansson från Everöd som meddelat honom evangeliets stora nåd och har häröver kommit till ro. I stillhet inför Gud, har evighetslivet blivit en mera gripande verklighet för honom. Ack må Guds förbarmande kärlek komma honom till del och våra förböner för honom inte utebliva.

Alla våra småttingar äro idag resta till Eslöv att sammanträffa med kusinerna. Men lilla Signe fick stanna hemma som nyligen legat sjuk i mässlingen men är återställd som vanligt kry och glad. Jag är bjuden att fira Trettondagen hos Nils, och stannar där några dagar. Oaktat vi fick till Julafton ett vackert slädföre (då jorden blev klädd i vit högtids-skrud) reser jag i bil (omnibus) till Mölleholm, ty tvenne gånger dagligen kunna vi resa, samt avhämta daglig post i brevlådan via vår trädgård.

Vid årets slut, äro vi alla inom mina barnfamiljer skonade från dödens skarpa lie som övergår folktron, men som kanske snart klappar på min dörr, eller gör sina påminnelser inom ramen av vårt släkte. Ty vi äro gräs, vars blomster vissna och falla till jorden, ty sådan är vår utstakade väg. Men himlarnas och jordens Herre har från krubban till sitt kors burit åt oss en himmel dit mästaren av nåd vill inbärga sin fallna skörd. Honom till evig ära Lov och Pris. Måtte ett gott nytt år komma oss till mötes med hälsa och glädje, och slutes i en den varmaste vänskap.

Bonde Nilsson

Bonde är 82 år när han skriver det här brevet. Han dör fyra månader senare, den 28/4 1929.

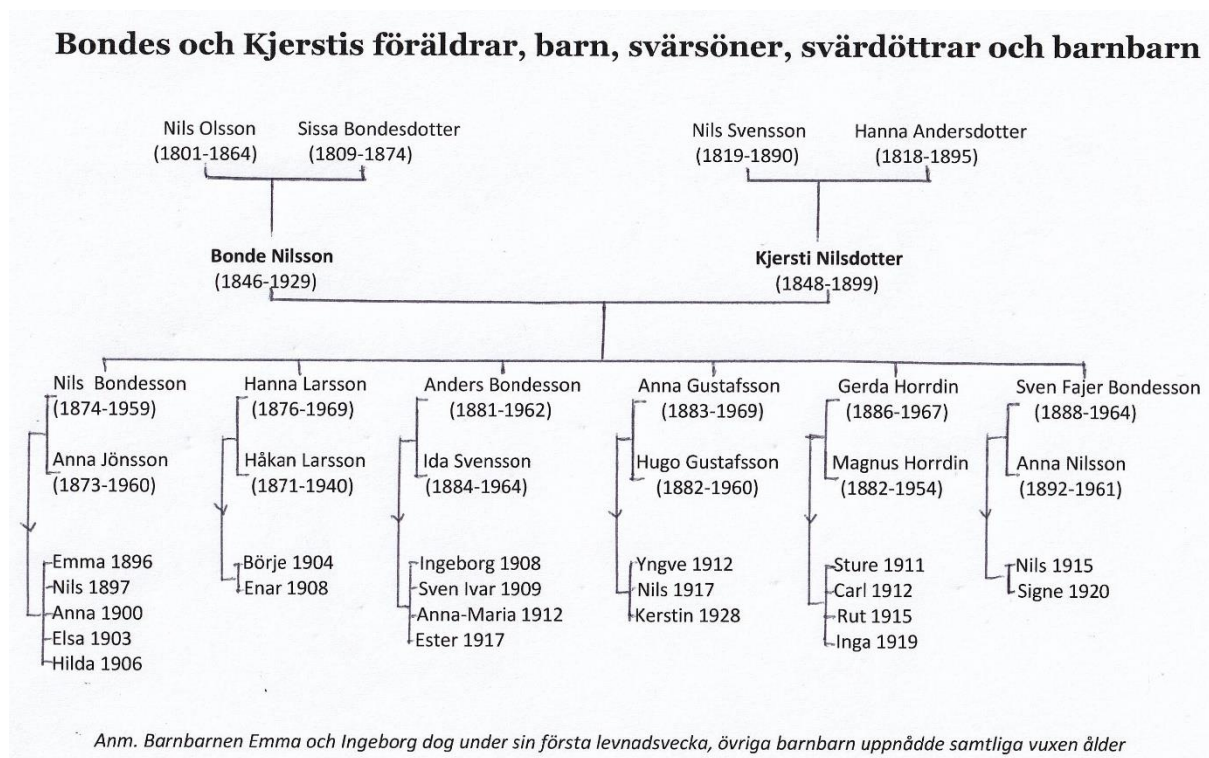
Bonde kommer från Lyngby, och vi kan utgå ifrån att Sven Persson är en god vän där sedan lång tid, väl känd också av Anna. "Prosten Johansson" syftar på Adolf Bernhard Johansson, kyrkoherde i Everöd och Östra Sönnarslöv sedan 1907, boende i Everöd och dessutom kontraktsprost i hela Gärds kontrakt sedan 1916.

Brevet ger starkt stöd för att Bonde ser sig själv som troende. Han språk är präglad av det som används inom samfund som Evangeliska Fosterlandsstiftelsen.

I Bondes brev får vi en ögonblicksbild över familjen vid årsskiftet 1928/1929. Låt oss därför, innan vi återkommer till Annas egen uppväxt och utveckling, använda den bilden för att få en överblick över vad som hänt med Annas fem syskon och hur deras liv senare kommer att utveckla sig.

Annas syskon

Bonde och Kjersti har sex barn och många barnbarn. Här är ett stort antal namn att hålla rätt på. Jämför under den fortsatta läsningen gärna med släkttavlan här nedan, där bland annat en rad årtal finns angivna som jag inte vill belasta den övriga texten med.

När Bonde skriver sitt brev till Anna på nyårsaftonen 1928 har de två yngsta söner Anders och Sven Fajer ansvaret för Bonasgården, men Bonde bor kvar och hjälper till med sådant han ännu orkar med.

Anders gifte sig i november 1907 med den tre år yngre Ida Svensson från Yngsjö. I juli 1908 föddes parets första barn, Ingeborg, men hon dog efter tolv timmar innan hon hann döpas. I församlingens födelse- och dopbok finns hon ändå inskriven under namnet Ingeborg Carolina. I död- och begravningsboken noteras att dödsorsaken var "slag eller kramp", vilket snarast tyder på en förlossningskomplikation med hjärnskada, kanske på grund av syrebrist. Ingeborg begravdes på kyrkogården i Åhus tre dagar senare. Anders och Ida fick sedan tre friska barn. När Bonde skriver sitt brev har Sven Ivar hunnit bli nitton år, Anna-Maria sexton och Ester elva.

Sven Fajer gifte sig 1913 med Anna Nilsson, också hon från Yngsjö. Tillsammans fick de två barn, Nils som nu är tretton år och Signe som är åtta. Det är Signe som får stanna hemma för att läka ut sin mässling.

Det blir alltså Sven Ivar, Anna-Maria, Ester och Nils som får resa iväg till Eslöv för att hälsa på faster Gerda och kusinerna där.

Marianne Bondesson-Pfister, författaren till *En gård på ängarna*, är dotter till Sven Fajers och Annas son Nils och hans fru Herta. Marianne bor under 1940-talet flera år hos sin farmor och farfar på gården och går också i skolan i Yngsjö. Orsaken till det har med kriget att göra. Mariannes pappa Nils är ingenjör och brobyggare. Han är inkallad och vistas på annan ort. Herta bor då hos sina svärföräldrar och hjälper till. När freden kommer ber Marianne om att få stanna kvar och gå färdig folkskolan i Yngsjö, där hon redan gått ett par år och trivs bra. Först när hon ska börja i läroverket flyttar hon hem till sina föräldrar igen.

Marianne berättar i sin bok om förhållandena på gården, som hon alltså hinner bli väl förtrogen med. Hon beundrar sin farmor Anna, som tycks ha varit en ovanligt driftig "bondmora". De båda männen på gården, Bondes söner Anders och Sven Fajer, samarbetar dåligt och talar knappt med varandra. De är mycket olika till sin läggning. Om Sven Fajer skriver Marianne:

Bondens yrke hade blivit hans, mer för att fötts och fostrats till det än av fritt val. Sven hade nära till skrattet, han kunde vid köksbordet om kvällarna göra den trivialaste händelse under dagen till en lustig berättelse. Han sjöng gärna, särskilt om han fått en "kaffegök" vid ett besök hos Elsy och Gösta Svens i granngården ... Sven var i mycket en vingklippt fågel, bakom plogen i jordens tunga fåra tystnade sången.

Anders är annorlunda till kynnet:

Den äldre brodern var kortare till växten, kraftigare byggd, han var fåordig och tungsint, pratade med myndig men lite gnällig röst. Han skrattade sällan, sjöng aldrig. Arbetet med jorden tilltalade honom inte, och så snart sig göra tränades sonen Ivar till att ta över lantbruket. Anders ägnade sig sedan alltmer åt fisket ...

Gerda flyttade hemifrån 1910 i samband med att hon gifte sig med byggmästaren Magnus Horrdin. De fick fyra barn tillsammans. När kusinerna från Yngsjö kommer och hälsar vid årsskiftet 1928 - 1929 är Sture sjutton år, Carl sexton, Rut tretton och Inga nio.

Gerda är under större delen av sitt vuxna liv hemmafru. Under några år förestod hon en livsmedelsbutik i Eslöv. Men enligt sonsonen Sven Ove Horrdin gick den inte så bra utan fick läggas ner. Sven Ove minns sin farmor som en varm och generös person.

Gerdas make Magnus kommer senare att spela en viss roll i samband med Troserumkrisen på 1930-talet – men hade kanske kunnat betyda ännu mer. Nils berättar i *Troserum 1917-1933*:

Jag tror det var vid den här tiden (1933, *min anmärkning*) som mamma för första gången införde Magnus Horrdin, svågern som var gift med hennes syster Gerda, i diskussionerna. Magnus var släktens mest förmögna medlem. Han var genom skickliga affärer en av vinnarna i den ekonomiska oreda som uppstod under och efter första världskriget. Pappa avvisade alldeles bestämt att vi i detta stadium skulle "röra in" skånesläkten, och i synnerhet inte Magnus som realistiskt skulle varit den ende i släkten som varit kapabel att ge oss en hjälpande hand.

Nils berättar att han lärde känna familjen Horrdin flera år senare, att han fick ett mycket gott intryck av Magnus och att denne beklagat att han inte fick möjlighet att hjälpa till den gången, något som han gärna skulle ha gjort.

Det kan tilläggas att Magnus också i handling visat sin beredskap att hjälpa till. När Sven Fajer hamnade i tillfälliga ekonomiska svårigheter fick han hjälp från sin svåger. Men för Hugo var sådant understöd en uppenbart känslig fråga.

Nils är äldst i syskonskaran. Han gifte sig i mars 1896 med Anna Jönsson från Yngsjö. De flyttade till Mölleholmen söder om Åhus. Några månader efter ankomsten till Åhus föddes Emma, som dog efter bara fyra dagar i blodförgiftning. Nils och Anna fick sedan fyra barn till. Det är hos den familjen Bonde ska fira Trettonhelgen år 1929, och de barnbarn han då kanske kommer att träffa är alla vuxna. Nils är 31 år, Anna 28, Elsa 25 och Hilda 22.

Av dem har Elsa då redan spelat en särskild roll i vår familjehistoria. Nils berättar i *Återkomster*:

Under en tid av en månad eller kanske mer var vår kusin Elsa från Åhus gäst hos oss. Hon var i 20-årsåldern och gjorde uppskattade insatser i olika slags sömnad. Det gav anledning till livslång vänskap mellan henne och mamma. Vistelsen hos oss var orsakad av något trassel med hälsan, depression eller liknande, som man av någon anledning inte ville tala om. Hon sjöng en låt som hette "Valencia", som var ett örhänge under denna tid.

Tangon Valencia komponerades 1925 av den spanske tonsättaren José Padilla. Den blev en världssuccé sedan den franska artisten Mistinguett lanserat den samma år.⁵

Om Elsa kom till Troserum det år som låten slog igenom var hon 22 år då, 20 år yngre än farmor Anna. Det är inte första gången "depression eller liknande" dyker upp i det material jag har haft tillgång till i mitt arbete med att försöka förstå Annas familj och vem hon själv var. Jag kan tänka mig att Annas erfarenhet som sjuksköterska hade betydelse när hennes bror Nils nere i Åhus hörde av sig och frågade om Elsa kunde få vistas på Troserum under en tid. Elsa gifter sig 1931 och kommer att bli över 90 år gammal.

Anna har ännu ett syskon, en storasyster, som inte nämns i Bondes brev:

Hanna fick ta ett stort ansvar när mamma Kjersti dog 1899. Men i januari 1904 gifte hon sig med sjökapten Håkan Larsson från Vitemölla och flyttade då ner till honom i hans hem strax norr om Kivik. Senare samma år fick de sonen Börje.

Håkan Larsson gick snart i land och blev i stället hamnlots i Oxelösund, dit familjen flyttade 1906. Andra barnet i familjen, Enar, föddes 1908. Hannas yngsta syster Gerda blev gudmor till båda pojkarna, som senare i livet tog sig efternamnet Lindeck. Till höger ses hamnlotsen tillsammans sina två söner, Enar till vänster och Börje i mitten. När Bonde senare skriver sitt brev till Anna har Börje hunnit bli 22 år och Enar 20.

Flytten till Oxelösund innebar att avståndet från Troserum inte längre var så stort. Nils berättar i *Återkomster* om att han ibland hälsade på Hanna och Håkan – hans kusiner Börje och Enar var då redan utflugna. Nils berättar:

⁵ Låten går att lyssna till i originalversion på <https://www.youtube.com/watch?v=MgaI9vAdWJ8>

Särskilt morbror Håkan tog synnerligen väl hand om mig. Han lät mig nästan varje gång följa med på sina expeditioner ... När mina kusiner var hemma seglade vi ut i morbror Håkans koster ...

Nils gör sedan ett för den här skriften intressant tillägg:

Varje seglats föregicks alltid av ivriga protester från moster Hanna, som tyckte det blåste för mycket. Hon var lika rädd för "Havet" med stort H som mamma. Respekten följde tydligen med från hemmet i Yngsjö.

När Håkan Larsson senare pensioneras flyttar han och Hanna 1935 till en lägenhet på Kungsholmen i Stockholm. Det är samma år som Hugo och Anna köper den lilla gården Ribby i Västerhaninge. Geografiskt kommer alltså Hanna och Anna närmare varandra, och de kan nu umgås oftare. Ibland kommer också lillasyster Gerda på besök från Skåne. Håkan dör 1940, 69 år gammal, Hanna inte förrän 1969, det vill säga samma år som Anna. Sonen Börje bor tillsammans med Hanna under hennes sista år. Han är ungkarl och arbetar som byråinspektör inom tullverket och är dessutom expert inom textilhandeln. Efter Hannas död tar han över lägenheten, där han bor kvar till sin död 1979.

* * *

Därmed har vi fått en översiktsbild av släkten på Annas sida. Sex familjer med en kusinkrets på 20 barn, två av dem döda i tidig ålder. När Bonde skriver sitt brev till Anna på nyårsaftonen 1928 är de kvarvarande arton kusinerna i åldrarna mellan trettioett och åtta år. Återstår några reflektioner kring sammanhållningen i Annas syskonkrets:

Som jag redan nämnt påpekar Nils i *Återkomster* att den fysiska kontakten mellan Bonde och Anna var sparsam sedan Anna lämnat Skåne. Han kan bara erinra sig ett enda tillfälle när Bonde kom upp till Troserum och hälsade på. Det är lätt att få intrycket att Anna när hon flyttade norrut till Småland hamnade lite utanför sin släkt. Det intrycket förstärks vid läsningen av Marianne Bondesson-Pfisters *En gård på ängarna*.

Marianne beskriver det så att umgänget mellan de tre bröderna och deras familjer var livligt. De bodde ju alla i Yngsjö. Den reservation Marianne lägger in rör förhållandet mellan Anders och Sven Fajer som inte var det bästa, kanske på grund av att de var så olika i sina personligheter och för att de tvingades bo så tätt inpå varandra – utan att någon av dem egentligen var så intresserad av att bedriva jordbruk! Lennart Eriksson håller med om detta, samtidigt som han understryker att det aldrig rörde sig om någon mer djupgående konflikt: "De drack kaffe ihop varje dag!"

Marianne Bondesson-Pfister berättar vidare att Gerda och hennes familj ofta kom resande från Eslöv och att familjerna i Yngsjö också gärna begav sig till Eslöv ibland. Hanna fanns längre bort. När Marianne bodde på gården befann sig Hanna i Stockholm och hade just mist sin man Håkan. Men hon hade kvar parets stuga i Vitemölla och tillbringade somrarna där. Yngsjöfamiljerna brukade då resa ner dit och hälsa på henne. Ibland kom också Gerda och hennes familj dit. Både Marianne Bondesson-Pfister och Sven Ove Horrdin, Gerdas sonson, nämner spontant de stiliga körsbärsträd som fanns hos Hanna i Vitemölla - Marianne i sin bok och Sven Ove i den intervju jag gjort med honom.

Men när det gäller Anna finns inte mycket information att hämta i Marianne Bondesson-Pfisters bok. Hon skriver:

Döttrarna Hanna, Anna och Gerda for tidigt ut i världen och blev vad man kallade "bra gifta", blev mödrar och anmödrar till en anseelig skara ättlingar av Bonde Nilsson som numera bekläder respektabla positioner i Svea rike. Ingen av dem återvände till

förfädernas rötter i den skånska myllan, men en son av Anna tog upp bonde-arvet genom att bli professor i agronomi vid Ultuna Lantbrukshögskola.

Här hade man möjligen kunnat önska sig lite mer faktakontroll, både vad gäller Annas levnadsbana och pappa Yngves professur (han var professor i hydroteknik).

Marianne Bondesson-Pfister utgår i sin bok till stor del från de dagboksanteckningar som fördes av hennes farmor Anna. Hon skriver:

Bonde Nilssons två äldsta döttrar hade flyttat till Stockholm. Om Anna nämns nästan inget i dagböckerna ... Det skulle dröja ända till 1955, innan Sven for för att hälsa på sina systrar i Stockholm. Sonen Nisse körde honom dit med bil. Det blev en stor upplevelse för den då pensionerade bonden – första gången han var utanför Skånes gränser.

I boken förbigås inte bara Annas sjuksköterskeutbildning. Ingenting sägs om hennes tid på Fintorp och

Troserum, ingenting heller om Hannas många år i Oxelösund. Det kan förstås bero på otillräcklig faktagranskning i samband med att boken kom till. Men jag misstänker att det också återspeglar något av den syn man hade på Anna som i viss mån förlorad ur familjegemenskapen. Hon fanns helt enkelt för långt bort, och sällan eller aldrig dök hon upp.

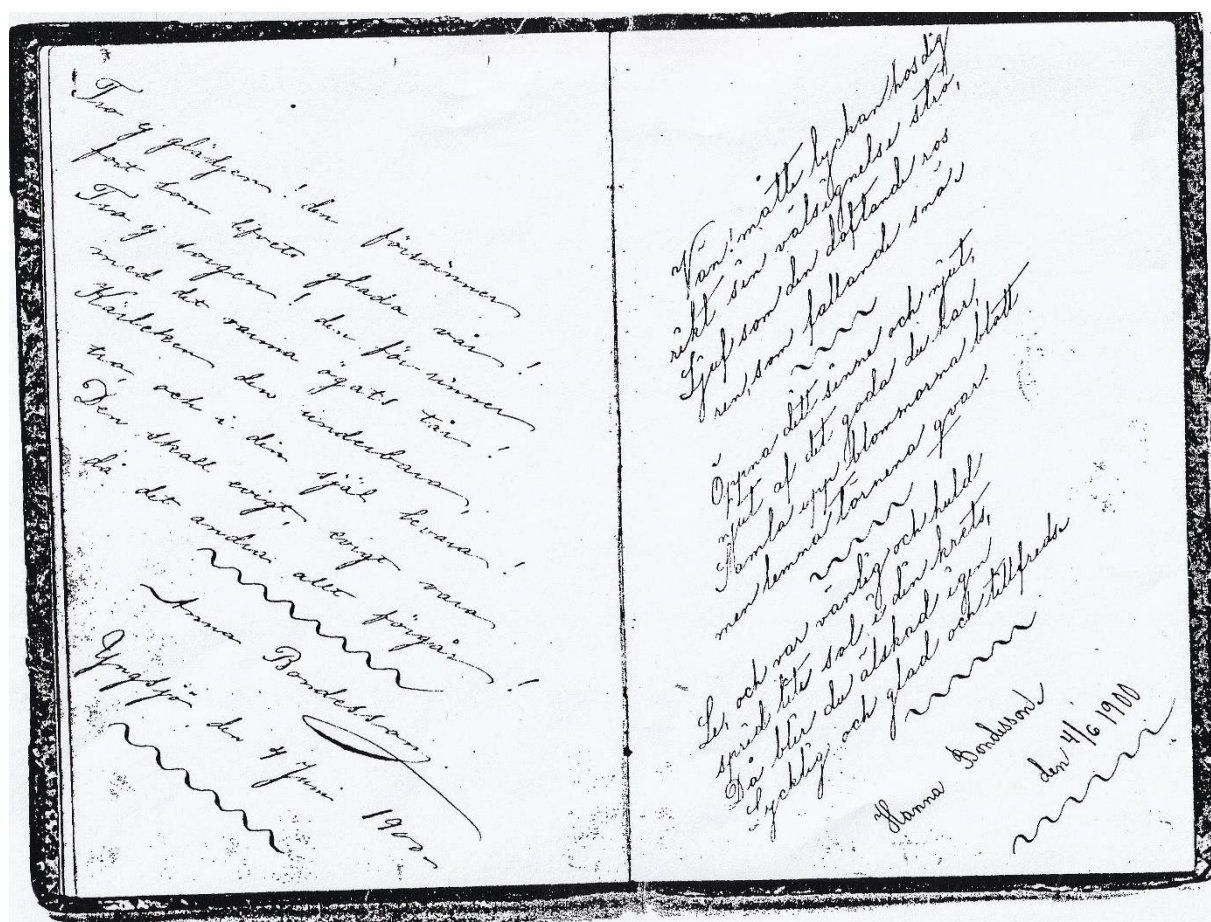
Samtidigt vet vi att Bonde och Anna brevväxlade ända fram till Bondes död. Det fanns

också en regelbunden kontakt mellan de tre systerarna Hanna, Anna och Gerda. Oftast skedde den genom brevväxling eller per telefon, men då och då träffades alla tre. Det finns flera bildbevis på det. På bilden till vänster är systerarna samlade hemma hos Anna på Ribby gård i Västerhaninge. Anna till vänster, Gerda till höger och Hanna stående mellan dem. Men detta systerskap märkte man, naturligt nog, inte mycket av i Yngsjö. Att äldste sonen Nils dotter Elsa vistades en tid på Troserum i samband med en depression var kanske inte heller något man talade så mycket om.

Poesiboken

Sommaren 1990 var min farbror Nils på besök i Åhus och hälsade där på sin kusin Sven Ivar som då var 81 år. Sven Ivar var son till Anders Bondesson och fick tidigt ta stort ansvar för det praktiska arbetet på Bonasgården nere på Yngsjö ängar så länge den drevs av Anders och hans bror Sven Fajer. Men nu var gården sedan länge avyttrad och till och med nedbränd, och Sven bodde på ålderns höst i en lägenhet inne i Åhus.

I sin rapport från besöket skriver Nils att han blev väl mottagen, och att Sven Ivar frikostigt delade med sig av både minnen och det familjearkiv som han hade hand om. I rapporten, *Bonde Nilsson och Kjersti Nilsdotter, våra morföräldrar*, återger Nils en rad faktauppgifter som han hämtat ur detta arkiv. Till rapporten har han också bifogat ett par kopior av originalhandlingar. Den ena är det brev från Anna till Bonde som jag tidigare återgett (se sid 00). Det andra är ett uppslag ur en poesibok:

Här har Anna och Hanna den 4 juni år 1900 med sin vackraste handstil skrivit in texter. Innan vi ser närmare på själva texterna finns det anledning att stanna upp en stund och reflektera lite över tidpunkt och sammanhang. Det är försommar, och ett drygt år har gått sedan mamma Kjersti dog. Hanna är tjugotre år och Anna sexton. Tillsammans får de nu gemensamt ta ett stort ansvar för hushållssysslorna

Världens snällaste

Ulla Litzén

Min mormor Anna var en älskad mormor. Hon gick under namnet "världens snällaste". Anna fick min mamma Kerstin när Anna var 44 år. Kerstin föddes på lasarett i Västervik, vilket var ovanligt på den tiden, men Anna, som var utbildad sjuksköterska, var nog väl medveten om riskerna. Som det sladdbarn Kerstin var fick hon en fri och rätt kravlös uppväxt. Kerstin och mormor Anna stod varandra nära. Ibland blev det långt mellan besöken, men de talade ofta och länge i telefon och varje jul, så långt som jag kan minnas tillbaka, spenderade mormor Anna julen hos oss. Hon kom några veckor innan jul och åkte hem i mellandagarna. Då flyttade min bror Bosse ur sitt rum och vi fick kampera tillsammans medan mormor ockuperade Bosses rum. Jag kan inte minnas att vi någonsin klagade. Med mormor infann sig själva julstämningen. Det småpratades i köket, det pysslades - och som det bakades! "Världens snällaste" gjorde också "världens godaste" pepparkakor. Lövtunna, med en alldeles speciell smak, som man inte kunde äta för många av. Endast mormor kunde göra dem så tunna. Degen hade en förmåga att fastna på kaveln och är de inte riktigt tunna är det inte riktigt samma sak. Här kommer receptet, kanske hade hon med sig det från sitt föräldrahem.

Mormors pepparkakor

250 g smör

250 g socker (ca 3 dl)

1 ägg

1 msk sirap

1 tsk kanel

1 tsk ingefära

1 tsk nejlikor

1 struken tsk bikarbonat

500 g vetemjöl

Kryddorna blandas med smöret, sätt till socker och rör. Tillsätt ägg och sirap.

Blanda mjöl med bikarbonat. Blanda in de torra ingredienserna i smeten.

Ta upp degen på bakkbordet och samla ihop den till 3-4 längder.

Förvara i kylskåp ett par dagar innan utbakning. Grädda i 210°C i 4 – 7 minuter (4 falsen uppifrån).

Mormor vill också gärna lukta och smaka av det som fanns i grytorna. Ibland kunde hon dyka upp med en liten såsfläck på nosen efter ett sådant besök. Det hade min pappa Arne roligt åt. På julafton, efter det att Kalle Anka klarats av, julklapparna delats ut och julmaten avnjutits, rökte mormor Anna och pappa Arne alltid en julcigarr. De satt där i sina fåtöljer och puffade. Med åren blev ju mormor Anna rätt tunn och cigarren såg alltmer gigantisk ut i hennes näve.

Jag minns sensommardagen då mormor Anna dog. Kerstin stod med händerna i diskbaljan och grät och julen blev aldrig riktigt mer densamma igen.

Mellanspel: En ensam näktergal

I skriften *Återkomster* berättar Nils:

Jag minns henne ofta tala med värme och entusiasm om sin sjukskötersketid. Dock gjorde hon ett annat val när hon sedan gifte sig. Kombinationen av yrkesutövning och hemmafru var på den tiden otänkbar.

Här vill jag påminna om ett annat viktigt förhållande: En sjuksköterska fick på den här tiden inte vara gift. Sjuksköterskeyrket var ett kall som inte kunde förenas med familjeliv. Nils fortsätter:

Hennes uppbrott från yrket, flyttningen till det avlägsna Finntorp, tiden på Troserum som nog länge var lycklig, men slutade med vad hon betraktade som en katastrof, reträtten till Västerhaninge, där hon aldrig kände sig hemma utan isolerade sig alltmer från sin omgivning, för att slutligen bli mycket ensam – det är ett levnadsöde jag funderat över.

Nils berättar också om en till synes betydelselös händelse som kan tjäna som en bild att fundera över. En försommarkväll hade farfar Hugo hört en för honom okänd fågel sjunga nere vid ån. Han tänkte att det kunde vara en näktergal och bad Anna, som var uppväxt i Skåne, komma och lyssna. Anna följde motvilligt med, lyssnade men var tveksam: "Kanske, men han borde kunna bättre." Och Nils fortsätter:

Vi gick sedan dit flera kvällar den sommarn och näktergalen satt kvar en tid och sjöng med oförminskad styrka. Till slut blev även mor övertygad. Men hon höll fast vid att den inte sjöng så bra som sina släktingar i Skåne. Kanske kände den sig ensam och oinspirerad.

Anna

Uppväxt i skuggan av ond bråd död

Det enda jag kan minnas att pappa Yngve sa om farmor Annas barndomshem i Yngsjö var att Anna ibland kunde berätta om de ålagillen och andra fester med musik som hon var uppväxt med och som hon sedan kom att sakna under sitt senare liv. Nils nämner också detta i *Troserum 1917-1933*:

När mamma förde kalas på tal åberopade hon alltid de bondkalas hon hade erfarenhet av från sin ungdoms Skåne. Jag tror inte alls att hon i grund och botten var så tillbakadragen som hon gav sken av. I sina ljusa stunder kunde hon vara både humoristisk och berätta om glada minnen från tidigare år. Om hur hon dansat på den sköna festplatsen vid Forsakar.

I Nils beskrivning fäster jag mig särskilt vid orden ”i sina ljusa stunder”. När Nils beskriver sin mamma är han å ena sidan mån om att betona att han stod henne nära. Under den kris som senare inträffade i samband med försäljningen av Troserum upplevde han sig som hennes enda riktigt förtrogna. Å andra sidan finns också ett bekymrat tonfall i hans texter. Han upplevde sin mamma som tystlåten och tillbakadragen, på gränsen till nedstämd. Ibland hade han önskat att hon skulle stiga fram med mer kraft och tydligare gjort klart för alla hur hon tänkte.

Frågan är om det var något som Anna upplevt under sin barndom, ungdom eller tidigare vuxenliv som sedan kom att färga hennes sinnesstämning. Så åter tillbaka till barndomshemmet i Yngsjö.

I slutet av 1800-talet var barnadödligheten fortfarande hög. De flesta familjer med många barn fick uppleva den stora sorgen att något eller några av dem dog tidigt, oftast i infektionssjukdomar eller genom olycksfall. Men Bonde och Kjersti hade tur. Alla deras sex barn blev inte bara vuxna utan uppnådde också hög ålder. Sven Fajer blev 76 år gammal, all de övriga mer än 80.

Ändå kom Annas barndom att präglas av flera dödsfall, ett par av dem naturliga men flera med tragiska förtoner.

Den 28/3 1889, några månader innan Anna skulle fylla sex år, inträffade det så kallade Yngsjömordet. Den 22-åriga Hanna Johansdotter mördades då av sin svärmor Anna Månsdotter och sin man Per Nilsson (observera namnlikheten med Kjerstis sväger Per Nilsson i Everöd – de hade så vitt jag vet ingenting med varandra att göra). Anna Månsdotter och hennes son Per Nilsson dömdes till döden, och Anna Månsdotter avrättades den 7/8 1890 på Länsfängelsets gård i Kristianstad genom halshuggning. Hon blev den sista kvinnan som avrättades i Sverige. Per Nilsson benådades från dödsstraffet men fick ett långt fängelsestraff.

Få mord i Sverige har blivit så omskrivna som detta. En både initierad och kritisk genomgång av vad som hände finns i en bok från 1951, *Yngsjömordet*, av advokaten och författaren Yngve Lyttkens. Det hela är en både tragisk och sorglig historia som jag här bara ska antyda.

Anna Månsdotter miste sin man tidigt, liksom två av sina tre barn. Kvar blev Anna och sonen Per. När Per konfirmerats inledde Anna och Per ett incestuöst förhållande. Anna var samtidigt angelägen om att Per skulle gifta sig. Hon behövde hjälp i hushållet - och en hemgift att betala familjens skulder med.

Så kom det sig att Per gifte sig med Hanna Johansdotter från Brösarp i november 1888. Men äktenskapet varade bara tre månader. Anna Månsdotter klarade inte av att ha en konkurrent i huset

utan utsatte snart Hanna för något som snarast kan liknas vid psykisk tortyr. Hanna flydde hem till sina föräldrar men övertalades att gå tillbaka och försöka reda upp förhållandet till sin svärmor.

Hanna mördades på natten då hon sov. Någon slog henne först i huvudet med ett vedträ. Sedan ströps hon. Därefter hjälptes Anna och Per åt att klä på den döda för att sedan lägga henne just nedanför källartrappan. Man ville ge intryck av att Hanna omkommit genom ett olycksfall.

Rättegångsprocessen blev lång och komplicerad. En rad vittnen från byn hördes. De flesta hade en positiv bild av Per Nilsson men en desto mer negativ av hans mamma Anna Månsdotter, som uppfattades som våldsam, impulsiv och allmänt svår att ha att göra med. De mordåtalade gav motstridiga berättelser som dessutom hela tiden ändrades. Det fanns övertygande bevisning om att både Anna och Per varit på plats då mordet skedde, men det blev aldrig riktigt klarlagt vem som gjorde vad. Yngve Lyttkens lutar mot uppfattningen att Anna Månsdotter inte bara planerade mordet utan också utförde det i stort sett ensam, och att sonen Per sedan hjälpte henne med att arrangera det hela så att det skulle se ut som ett olycksfall.

Lyttkens namnger i sin bok ett stort antal bybor som antingen hördes som vittnen eller deltog i händelserna på annat sätt. Ingenstans nämner han Annas föräldrar Bonde och Kjersti eller hennes morföräldrar Nils och Hanna. Mordet skedde på Per Nilssons gård, som hörde till Yngsjö 1, belägen söder om Helge ås södra gren. Bonde och hans familj bodde högst någon kilometer därifrån. Bonde och Per var alltså inte direkta grannar, men de kunde se varandras gårdar över fälten och de kände säkert varandra väl.

Dagen efter avrättningen var tidningarna fulla av ingående skildringar av vad som hände på fängelsegården med alla de fasanfulla detaljer som en halshuggning innebär. Mycket skrevs också om den unge prästen Malte Hasselqvist. Han hade fått den otacksamma uppgiften att försöka få Anna Månsdotter att bekänna sina synder, be om förlåtelse och ta emot nattvarden. Han lade ner hela sin själ i detta uppdrag men misslyckades. Det kom att påverka hans återstående liv, något som skildrats i flera böcker, bland annat i Göran Bergstrands *En själasörjares dilemma*. Jag kan tänka mig att detta var något som Bonde och Kjersti med sin förankring i en kristen tro vred och vände på många gånger i sena samtal sedan barnen somnat.

Hela byn påverkades säkert av all dramatik som var förknippad med det hela. För lång tid framåt, ja fram till i våra dagar, kom bynamnet Yngsjö att förknippas med mordet. Jag kan tänka mig att både farmor Anna och andra från byn plågades av det. När de fick frågan: "Varifrån kommer du?" var det säkert frestande att till exempel säga: "Jag kommer från Åhustrakten i Österlen" för att slippa ständiga följdfrågor om mordet.

I slutet av augusti 1890 börjar Anna i första klass i skolan. Anna Månsdotter har då avrättats ett par veckor tidigare, och tidningarna är fulla av närgångna beskrivningar om vad som tilldrog sig på fängelsegården i Kristianstad. Självklart talar barnen mycket om det sinsemellan, men jag är långtifrån säker på att de vuxna svarar på deras frågor.

Anna har tidigare samma år mist sin morfar Nils, som dog i ett slaganfall i slutet av maj, 70 år gammal. Fem år senare, i augusti 1895, dör också mormor Hanna. Kjersti har nu förlorat båda sina föräldrar. Gårdsbefolkningen börjar glesas ut. Den äldste sonen, Nils, gifter sig i mars 1896 med Anna Jönsson och flyttar till Åhus. I juli 1896 föds deras första barn, Emma. Som redan nämnts dör hon efter bara fyra dagar i blodförgiftning och begravs några dagar senare.

Men den för Bonde och de övriga barnen allvarligaste förlusten kommer några år senare. Mamma Kjersti har en tid varit sjuk i tuberkulos, och den 22/4 1899 dör hon, bara 51 år gammal. Anna är då femton år.

Bonde är nu ensam med de fem barn som ännu finns kvar på gården, varav fyra fortfarande är i tonåren och omyndiga. Den yngste, Sven Fajer, är bara elva år. Det innebär att den äldsta dottern Hanna, som är 23 år när mamma Kjersti dör, nu får ta ett stort ansvar för hemmet och för sina yngre syskon. Hon blir kvar hemma tills hon gifter sig och flyttar ner till Vitemölla i januari 1904.

Men det kommer att inträffa fler oväntade dödsfall. I juli 1908 dör Anders äldsta dotter Ingeborg strax efter födseln. När det händer har Anna redan hunnit bli kommunsköterska i Oppmanna – se sid 00. Avståndet mellan Oppmanna och Yngsjö är bara fyra mil, och jag utgår ifrån att Anna kommer resande till sin bror och hans familj för att vara till stöd också den gången.

Sven Horrdin, sonson till Gerda, berättar att Gerda dessutom ibland återvände till ett minne från barndomen, då hon var med och drog upp en som drunknat i havet.

Sådana tidiga dödsfall var vanligare då än nu. Men för Anna och hennes syskon var döden rent plågsamt närvarande, och det kom att påverka dem och deras liv för lång tid framåt. Inte minst gällde det en så känslig och empatisk person som Anna.

Jag vill bli sjuksköterska!

Låt mig på en gång slå fast: Vi vet inte varför Anna bestämmer sig för att utbilda sig till sjuksköterska. Hon är den enda i familjen som skaffar sig en mer formell yrkesutbildning, och jag har ställt frågor om hennes val till många. Men ingen har kunnat ge något mer entydigt svar. Så det som nu följer är några egna reflektioner.

Lantbrukardöttrar på den här tiden har oftast inte så mycket att välja på. En möjlighet är att som mamma Kjersti bli kvar på fädernegården och ta över ansvaret för den, oftast tillsammans med en man – som i det här fallet blir Bonde. Men vanligast är att sönerna ärver gården. Som det blev för Annas bröder Anders och Sven Fajer. De gifter sig båda med lantbrukardöttrar från trakten - som genom den praktiska utbildning de fått hemma direkt kan ta ansvar för vad som ska göras på den gård dit de flyttar.

En annan möjlighet är att ingå äktenskap med en man som på annat sätt kan försörja både hustru och barn. Hanna gifter sig med en sjökapten i Vitemölla och Gerda med en byggmästare i Eslöv. Vad vi vet är både Hanna och Gerda under sina fortsatta liv i första hand hemarbetande, även om Gerda under en kortare tid också har hand om en liten livsmedelsbutik.

En tredje möjlighet är att göra som Anna – skaffa sig en utbildning som inte har med lantbruk att göra men som ger möjlighet att stå på egna ben. Anna är 20 år när hon på våren 1904 börjar på sjuksköterskeskolan i Kristianstad. Ett stort steg, fortfarande ovanligt i den miljö där hon befinner sig. Vad får henne att ta det?

En möjlighet är att hon bedöms ha "läshuvud". Någon, kanske en lärare eller en pastor i församlingen, kan ha tagit ett samtal med Anna och hennes pappa och övertygat dem om att Anna har lätt för sig och därför bör utbilda sig.

Men det kan också vara så att Anna själv har tagit upp frågan med Bonde: "Jag vill bli sjuksköterska!" Från vänner eller på annat sätt har hon hört om den nya sjuksköterskeskolan i Kristianstad, bara några mil bort. Och nu vill hon dit. Kanske känner hon någon som redan går där eller som är på väg dit. Men är det så enkelt?

Jag har kommit att intressera mig en del för frågan om vad det är som gör att somliga dras så starkt till vårdyrken. När jag genom åren ställt frågor om det har det slagit mig att många då hänvisar till egna upplevelser under barndomen. Några, som jag själv, berättar om hur de varit svårt sjuka och kanske legat på sjukhus. Andra beskriver traumatiska upplevelser av annat slag, ofta knutna till sjukdom och död i familj eller nära omgivning.

Med det som utgångspunkt, och med min kännedom om Anna som en känslig och varm person, ser jag det som ganska naturligt att hon, med alla de upplevelser hon haft av ond bråd död i sin nära omgivning, väljer just sjuksköterskeyrket. När hon nu ändå bestämt sig för att läsa vidare.

När hon tar upp frågan med Bonde har hon också en trumf på hand: Det finns en utbildning inte så långt hemifrån och som dessutom är gratis! Jag kan tänka mig att Bonde, med den kristet humanistiska ådra han har, kan bli glad vid tanken på att någon av hans döttrar vill bli just sjuksköterska. Säkert har

han, som den bildade och omvärldsintresserade man han är, läst och hört om Florence Nightingale, som ännu lever och som beundras av alla när Anna går med sina tankar om yrkesval.

Anna och Bonde står varandra nära, och jag är därför ganska säker på att Anna har Bondes fulla stöd när hon i april 1904 ger sig av till Kristianstad. Alldeles oavsett vad andra i familjen och i byn kan tänkas tycka om saken.

Den första sekulära sjuksköterskeutbildningen startades vid Akademiska sjukhuset i Uppsala 1867 av Röda Korset. Hon som fick uppdraget att leda utbildningen var Emmy Rappe (1835-1896), som först sändes till Florence Nightingales sjuksköterskeskola vid Saint Thomas Hospital i London och där undervisades av Florence Nightingale personligen. Emmy Rappe blev känd för att i hela sin gärning gestalta sin läromästares syn på sjuksköterskeyrket som ett kall, genomsyrat av en önskan om att ständigt vara både Gud och sina patienter till lags.

1881 flyttas Röda Korsets sjuksköterskeskola till Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm. En av eleverna där är Sigrid Lothigius (1872-1963) från Asarum i Blekinge. Efter sin utbildning i Stockholm flyttar hon till Skåne och startar 1893, bara 21 år gammal, en sjuksköterskeskola i Kristianstad. Från början är utbildningen endast fyra månader lång och består då helt och hållet av praktik. Bara fyra elever tas in varje år. Efter hand förlängs utbildningstiden och är 1908 18 månader. Samtidigt dubbleras intaget till åtta elever per år. Förutom praktiken på avdelningar och mottagningar och den undervisning som kan förekomma där, till exempel i samband med ronder, införs nu även en mer formell teoretisk utbildning. Från 1908 får också eleverna mer regelrätta omdömen i olika ämnen.

När Sigrid Lothigius kommer till Kristianstad 1893 är det nya lasarettet 20 år gammalt och beläget i stadens utkant. Tre år senare anländer doktor Johan August Hedlund (1857-1936) till lasarettet, närmast från en tjänst som tillförordnad lasarettsläkare i Östersund. Hedlund är en välutbildad och dynamisk läkare som kommer att betyda mycket för lasarettets utveckling. Han är specialist i kirurgi, men sjukhuset är när han anländer ett så kallat odelat lasarett, vilket innebär att Hedlund har ansvar för alla som vårdas på de 146 sängplatserna, oavsett vilka sjukdomar patienterna lider av.

Ett fint porträtt av Johan August Hedlund tecknas av Malin Appelquist, psykiatriker och medicinhistoriker, i hennes avhandling *Insania simplex*. Enligt Malin Appelquist var Hedlund inte bara en ovanligt kompetent lasarettsläkare utan beskrivs dessutom som "vänlig, hjärtegod och välvillig". Men av sina läkarkolleger benämndes han ofta "homo quadratus", eftersom han samtidigt lär ha varit något fyrkantig, såväl till utseende som till sätt. Som en kuriositet kan nämnas att han efter sin pensionering öppnar en privatläkarmottaning i Mjölby, där han blir husläkare till bland andra Ellen Key under hennes sista år i livet.

Vi kan utgå ifrån att både Sigrid Lothigius och Johan August Hedlund kommer att bli mycket viktiga personer för Anna Bondesson när hon börjar sin utbildning på sjuksköterskeskolan. Exakt när det sker har jag inte lyckats fastställa. Hon finns med i en "betygsbok" över de 23 elever som genomgått utbildningen någon gång under åren 1903-1905. Det framgår inte exakt när de olika eleverna börjat och slutat sin utbildning. Men vi vet att Anna flyttar till Sörby i november 1905 och att hon då tituleras sjuksköterska. Vi vet också att utbildningen några år senare är 18 månader lång med början i mars det första året och avslutning i november året därpå. Mycket talar därför för att Anna börjar sin utbildning i Kristianstad i mars 1904 och blir klar i november 1905. Hon är då 22 år.

Sjuksköterskeelevernas liv under denna tid liknar mest en klostertillvaro. Med den direkta koppling som Sigrid Lothigius personifierar mellan utbildningen i Kristianstad och den Florence Nightingale-tradition som präglar Röda Korsets sjuksköterskeskola i Stockholm kan vi utgå ifrån att denna tradition också gäller för Anna och hennes kurskamrater. De bor tillsammans i ett elevhem i direkt anslutning

till lasarettet. Varje morgon väcks de tidigt. De ska vara på sina avdelningar redan vid sex-tiden för att hjälpa till att bädda och göra rent innan morgonronden. Först när det arbetet är klart får de gå till sjukhusets matsal för att äta frukost.

Så går dagen, som till allra största delen består av praktiskt arbete på avdelningarna. Den mesta undervisningen ges av den ordinarie personalen, men Sigrid Lothigius går också runt och instruerar. Läkarna är alltför upptagna för att ha tid med mer regelrätt undervisning, såvida de inte av rent intresse ändå tar sig den tiden ibland. Med den kännedom vi har om Johan Augúst Hedlund kan jag mycket väl tänka mig att han hör till dem som då och då delar med sig av sin kunskap, till exempel i samband med ronder eller då han träffar patienter på sin öppenvårdsmottagning. På bilden här intill står Anna till vänster iförd den arbetsdress som hon hade på sig som elev. En sådan dress bars också av de utbildade sjuksköterskorna under praktiskt arbete, som vid provtagning, då utanpå den ordinarie sjuksköterskedressen. Vem som står till höger om Anna vet vi inte – kan det möjligen vara Sigrid Lothigius? I så fall rör det sig om en undervisningssituation.

När dagen är slut förväntas sjuksköterskeeleverna hålla sig på lasarettsområdet, så vida de inte fått särskilt tillstånd att till exempel besöka sina

familjer i närheten. Men av de 23 elever som finns listade under åren 1903-1905 är det bara fyra som bor i Kristianstad – de övriga kommer från andra orter runtom i Skåne. Bestämda tider finns för när eleverna ska vara tillbaka och när de ska gå och lägga sig på kvällen. Besök på rummen av gäster utifrån är strängt förbjudna. Allt detta kontrolleras noga av föreståndaren på elevhemmet.

Något av den atmosfär som präglar utbildningen kan anas i den "betygsbok" som jag nämnt ovan. Här finns inga egentliga betyg över elevernas kunskaper – sådana kommer först några år senare. Däremot finns en del andra omdömen - men bara för vissa av eleverna. Om Lisa sägs att hon är "duglig - ser bra ut". Amanda är "duglig men mycket pratsam". Hilda är "tråkig" och Ida är "duktig, nu i Stockholm". Om två med namnet Anna sägs att de är "ej så bra", men dessa omdömen är satta inom parentes och ett av dem är sedan överkorsat – hon har kanske bättrat sig? Om ytterligare en Anna konstateras av någon anledning: "fadren lokomotivförare". Det framgår inte vem som skrivit dessa omdömen. Kan det verkligen ha varit Sigrid? Om Anna Bondesson finns inget omdöme alls. Här står endast "Anna Bondesson Yngsjö". Anna är den enda eleven från Yngsjö. En annan elev, Elin Nilsson, kommer från Åhus.

Anna har alltså gått igenom utbildningen i Kristianstad utan att dra på sig vare sig uttalat positiva eller negativa omdömen i betygsboken. Med tanke på hur den är utformad är hon nog ganska nöjd med det, tänker jag.

På den något skamfilade bilden till höger ser vi Anna till vänster tillsammans med en kurskamrat. Det har nu båda blivit klara med sin utbildning och fått sin officiella sjuksköterskedress.

Under arbetet med den här skriften har jag sett en rad referenser till sjuksköterskeskolan i Kristianstad. Den har tydligen genom åren haft ett mycket gott anseende. De som är utbildade här har inte haft svårt att få arbete.

År 1911, några år efter det att Anna fått ut sin examen, kommer de nyblivna sjuksköterskorna i Kristianstad också att få en egen brosch, ett Sankt Georgs-kors med bokstäverna KL (Kristianstads lasarett) ingraverade. Men den hinner aldrig Anna Bondesson från Yngsjö bära. När den tas i bruk är Anna redan på väg att lämna yrket.

Och skulle hon få sin brosch förväntas det ändå att hon lämnar den tillbaka om hon gifter sig. Först 1937 blir det tillåtet för den som är gift att arbeta som sjuksköterska. Och dit är det ännu långt.

Ut i yrkeslivet

Det mesta talar alltså för att Anna blir klar med sin sjuksköterskeutbildning i november 1905. Vad vi säkert vet är att hon den 20 november det året flyttar från hemmet i Yngsjö, där hon varit skriven också under utbildningstiden, till Sörby, tre mil nordväst om Kristianstad på vägen mot Hässleholm. Sörby är vid den här tiden en egen socken med en kyrka, vars äldsta delar är från 1200-talet. En kyrka som snart ska få en roll i min berättelse.

Jag utgår ifrån att Anna arbetar som sjuksköterska i Sörby, men det har jag inte lyckats verifiera. En rad uppgifter från församlingens kyrkböcker är förkomna. Vi kan ändå se att Anna *bor* här under ett drygt år, men om och i vilken form hon då utövar sitt yrke som sjuksköterska är mer osäkert. Nils skriver i *Återkomster* att hennes första mer regelrätta jobb i yrket är i Oppmanna. Så det kan ju också hända att hon i väntan på en sjukskötersketjänst gör något annat i Sörby. Eller, kanske troligare, så är hon privatanställd som sjuksköterska och guvernant av familjen Barnekow på Sörby slott. Ett sådant antagande är, som vi snart ska se, inte så långsökt som det kan tyckas.

Kommunsköterskan – föregångare till distriktssköterskan och BVC

Under 1900-talets första årtionde sker något av en revolution inom den öppna hälso- och sjukvården på landsbygden. Tidigare har den ombesörjts av provinsialläkare och av barnmorskor, som förutom att bistå vid förlossningar i hemmen också förväntades finnas till hands för allt som hade med hälsa och sjukdom att göra.

Men nu blåste nya vindar. Den första generationens barnmorskor hade fått utkämpa en hård strid för att ta över förlossningarna från de gamla jordemödrarna. Nu började också de bli gamla och deras kunskaper sågs som föråldrade. Visst hade de utvecklat en betydande hantverksskicklighet i konsten att förlösa. Men de saknade de kunskaper om hygienrutiner och spädbarnsvård som den tidens forskning alltmer underströk betydelsen av.

Detta blir tydligt i de innehållsrika årsberättelser för åren 1905 – 1911 som Claës Georg Gustaf Theorin, förste provinsialläkare Kristianstad, författat. Här finns värdefull information att hämta för den som vill förstå Annas arbetssituation.

Det stora problemet vid förlossningarna är barnsängsfebern. Den är visserligen vanligast vid de förlossningar som sker på sjukhusen men är alldeles för vanlig också vid hemförlossningar. Ignaz Philipp Semmelweis (1818-1865) hade redan i mitten av 1800-talet kommit orsaken till sjukdomen på spåren. I början av 1900-talet vet man att den är orsakad av bakterier och att noggrann hygien därför är av yttersta vikt. Men den kunskapen har inte riktigt fått fäste hos några av de äldre barnmorskorna. I 1907 års rapport skriver Theorin:

Barnsängsfeber uppträdde med tillsammans 11 fall i 7 lantdistrikt, mest i äldre barnmorskors praktik. Två sådana, båda i Brösarps distrikt, kunde på goda grunder anses vållande till sjukdomen. I det ena var förseelsen synnerligen grov. Barnmorskan hade nämligen tagit sig före att försöka sin konst på ett svinkreatur och gick strax därpå utan att byta om kläder till en barnsängskvinna. Lyckligtvis tillfrisknade denna, vilket jämte en del ömmande omständigheter såsom stor fattigdom gjorde, att barnmorskan slapp undan med en varning av provinsialläkaren.

Theorin eller någon annan har sedan med blyerts fogat in en anteckning om att fyra kvinnor i länet dog i barnsängsfeber det året.

Theorin uppehåller sig i nästan varje rapport vid barnmorskornas ålder. Han menar att fler nu borde dra sig tillbaka och låta sig ersättas av yngre och mer välutbildade. Men här finns en del problem som behöver lösas. I 1909 års rapport skriver han:

Åtskilliga äldre barnmorskor har vänt sig till mig för upplysningar rörande deras pensionering. Tyvärr utestänges i detta län ett icke ringa antal genom föreskriften att de för erhållande av pension skola under minst 12 år haft en fast lön icke understigande 200 kr. En del har aldrig, och en annan del under blott några år, åtnjutit sådana löneförmåner. De som då av ålder eller sjuklighet icke kunna fortsatt tjäna de återstående åren bliva utan det påräknade understödet på ålderdomen, och bland dem finns de som på ett hedrande sätt under mer än 30 år förestått barnmorsketjänsten i rätt stora kommuner. Det synes mig svårligen kunna förlikas med rättvisa och billighet, att dessa stackars barnmorskor skola förlora rätten till pension av intet annat skäl än att de varit uselt avlönade.

Förutom bättre utbildning för barnmorskorna är också en annan utveckling på gång. Man menar att de bör få ägna sig åt det som de verkligen är utbildade för: mödrahälsovård och förlossningar. I stället bör andra sjuksköterskor överta de övriga uppgifter som barnmorskorna fått syssla med. Idéerna om att sjuksköterskor inte bara skulle finnas på sjukhusen i städerna utan också i det förebyggande arbetet ute på landsbygden kommer från Florence Nightingales sjuksköterskeskola vid Saint Thomas Hospital i London. Sigrid Lothigius och de andra lärarna vid Sveriges nystartade sjuksköterskeskolor talar sig nu varma för dessa idéer och anpassar utbildningen efter dem.

I Skåne sker redan en sådan utveckling. C.G.G. Theorin uppger i sina rapporter att antalet barnmorskor i Kristianstads län under åren 1905-1911 ligger konstant kring 160. Samtidigt ökar antalet andra sjuksköterskor på landsbygden under samma tidsperiod från 25 till 42. De flesta är så kallade kommunsköterskor. De är anställda av kommunerna, men bidrag för deras löner kommer från landstinget.

Först år 1920 börjar dessa sjuksköterskor kallas för distriktssköterskor. Det året inrättas Statens distriktssköterskeskola i Stockholm, och landstingen övertar nu ansvaret som arbetsgivare.

1905 är det alltså kommunen som har huvudansvaret. Men Theorin nämner också att några sjuksköterskor är anställda av de större gods. Det är bland annat den uppgiften som får mig att tro att Anna kan ha varit anställd av familjen Adolf och Lotten Barnekow, som var ägare till det stora Sörbytorps gods med Sörby slott. (Slottet finns inte kvar – det revs 1947, bland annat på grund av problem med dräneringen.)

Till Oppmanna

Från Sörby flyttar Anna i början av år 1907 vidare till Oppmanna. Det är en flytt på cirka tre mil, rakt österut. Oppmanna ligger ungefär lika långt från Kristianstad som Sörby, drygt tre mil, men nordost om staden, inte så långt från Ivösjön. Oppmanna var tidigare en kyrksocken med en kyrka från 1100-talet. När Anna anländer har Oppmanna blivit en egen så kallad landskommun.

Anna får från början något som väl närmast kan kallas en provanställning. Hon gör ingen besviken och protokollet från Kommunalnämndens sammanträde den 6 mars 1907 ger besked:

Kommunalnämnden, vilken vid sammanträde den 6 sistlidne februari förklarat vilande tillsättandet av sjuksköterskeplatsen och då uppdragit till enda sökande till befattningen, Anna Bondesson från Yngsjö, att tills vidare sköta densamma med löfte om platsen såvida hon handhavde densamma till belåtenhet.

Nämnden, som vitsordade hennes nit och duglighet, ansåg att sysslan ej kunde vidare innehavas på förordnande, utan beslöt utnämna Anna Bondesson till sjuksköterskebefattningen med de villkor upprättat reglemente den 19 mars 1906 omförmälde.

Ett något omständligt sätt att uttrycka att Anna nu fått fast tjänst.

Anna arbetar här under nästan fem år som kommunsköterska. Hon lever ensam men har ändå ett rikt socialt umgänge. Nils berättar:

Visst hette han väl Ola Nilsson? Kommunalordföranden i Oppmanna. Han som var min mors förtrogne och vän, kommunens, hennes arbetsgivares, företrädare. Hon hade mycket trevligt hemma hos dem, har hon berättat om. De spelade kort om kvällarna, bondtolva. Någonstans i närheten hade hon sin bostad och sjuksköterskemottagning. Jag tror det var en liten ensam stuga invid landsvägen, där folk allt som oftast tittade in.

Ja, Ola Nilsson hette han, hemmansägaren som Kommunalstämman i Oppmanna den 28/12 1906 utsåg till vice ordförande i Kommunalnämnden. Det är också han som undertecknar nämndens protokoll då Anna blir anställd. Ola Nilsson är 43 år då och gift med den 16 år yngre Manilla Jonasson från Knislinge. De har två barn, Agnes, tre år, och Elisabet som föds i februari 1907, nästan samtidigt som Anna börjar sitt arbete här. Och Ola Nilssons gård ligger bara ett par hundra meter från Annas stuga, inte så långt ifrån Oppmanna kyrka.

Man ska nog ta ordet "sjuksköterskemottagning" med en nypa salt. Det är mycket möjligt att Anna i sin lilla stuga, kanske i köket, tar sig an de som tittar förbi och ber om hjälp. Men någon mottagning liknande den som dagens distriktssköterskor har är det inte fråga om. Merparten av den hälso- och sjukvård som Anna och hennes kolleger bedriver sker vid hembesök.

Den provinsialläkare som Anna har som stöd finns i Kristianstad, tre mil bort. Även om han säkert kan komma upp till Oppmanna ibland innebär det att Anna får arbeta självständigt, och hon tvingas att på egen hand fatta också ganska svåra beslut, särskilt i akuta situationer. Visserligen har hon säkert telefon i sin bostad – det har nog kommunen sett till. Men i många av de gårdar hon besöker saknas telefon. Och om hon ringer till provinsialläkaren är det inte säkert att hon kan nå honom just då.

Anna har senare berättat om flera nog så dramatiska händelser. Nils berättar i *Återkomster*:

Som den där gången när en bonde låg med en inre blödning efter en olycka. Ingen annan än hon trodde att han var särskilt sjuk. Hon rusade iväg till närmaste granngård och fick hjälp att komma iväg till Kristianstads lasarett. Hon satt vid hans sida i vagnen och tyckte det tog evigheter att komma fram. Det måste ha varit en vanlig hästvagn som fick tjänstgöra som ambulans. De kom i sista minuten för att han skulle hinna opereras.

Den gången fick hon beröm av sin gamle chef och lärare, överläkaren på Kristianstads lasarett. Lite grann skröt hon med det. Det hände inte ofta annars att hon gjorde.

Anna har all anledning att vara stolt. Att som sjuksköterska få beröm av den legendariske J.A. Hedlund är under den här tiden mer värt än vilken förtjänstmedalj som helst.

I övrigt vet vi inte så mycket om Annas arbete i detalj. Det finns vid den här tiden inga krav på att hon ska dokumentera sitt arbete genom att till exempel skriva journal. Barnmorskorna har en sådan dokumentationsplikt. De är ålagda att föra dagbok över sina insatser. Men för kommunsköterskorna är det ännu så länge frivilligt.

Det finns exempel på kommunsköterskor och senare distriktssköterskor som på eget initiativ fört bok över sitt arbete, vilket bidragit till vår kunskap om vilka arbetsuppgifter de hade och hur de såg på dem. I Lars Hammarins *På syster Annas tid* får vi till exempel en fin inblick i hur det var att arbeta som sjuksköterska på den jämtländska landsbygden i början av 1900-talet.

Anna för, så vitt vi vet, inte någon sådan dagbok över sitt arbete, i vart inte någon som finns bevarad. Därför får vi försöka föreställa oss vad hon gör utifrån annan information som vi har.

Förutom att ständigt vara till hands när det inträffar olyckor och akuta sjukdomsfall finns det vissa arbetsuppgifter som alla kommunsköterskor har. En har med infektionssjukdomar och smittspridning att göra. Tuberkulos, difteri, polio och inte minst mässling är sjukdomar som hela tiden härjar såväl i stad som på landsbygd och skördar många offer. En polioepidemi pågår 1907 när Anna kommer till Oppmanna och några år senare inträffar ett utbrott av mässling med flera dödsfall. Förste provinsialläkaren rapporterar att dödligheten bland barn som insjuknat i mässling det året är 4 procent. Vart tjugofemte sjukt barn dör alltså.

Här finns varken vacciner eller effektiv behandling att tillgå. Kunskap om smittspridning och om vikten av hygien är i stället A och O för att lindra skadeverkningarna. En av kommunsköterskans viktigaste uppgifter är därför att vid sina hembesök inpränta vad som gäller och se till så att de sjuka i möjligaste mån isoleras. Men det är lättare sagt än gjort. I sin årsberättelse för år 1909 beklagar C.G.G. Theorin att det är brist på sjukhusplatser för patienter med infektionssjukdomar, och han fortsätter:

I det mycket övervägande antalet fall har därför sådana sjuka fortfarande fått isoleras i hemmen, ett alltför ofta föga effektivt tillvägagångssätt, såvida icke vården därjämte övertages av särskild sjuksköterska. Icke sällan omöjliggöres isoleringen därav att endast ett boningsrum finnes eller nästan oftare därigenom att endast ett är utrustat med eldstad. I sådana fall har då endast återstått den också ganska ovissa utvägen att i möjligaste mån isolera hela familjen.

Kommunsköterskan har också som uppgift att desinficera hemmen när den sjuke antingen avlidit eller tillfrisknat. Det sker med hjälp av en liten portabel brandspruta som innehåller en blandning av vatten och formalin.

Sjuksköterskan tillkallas alltid när någon är på väg att dö, och hon förväntas då stanna tills döden inträtt som stöd för både den döende och de anhöriga. Efter dödsfallet har sjuksköterskan sedan ansvar för att svepningen sker på rätt sätt. Så tillkallas prästen, och en enkel ceremoni, en så kallad utsjungning, äger rum innan kroppen transporteras iväg.

Jag har ofta funderat över de risker som sjuksköterskan själv utsätter sig för i det här arbetet. Hon är säkert noga med sin handhygien men hon har varken munskydd, visir eller skyddskläder. Men arbetet ska göras, och någon måste göra det.

För Nils har Anna också berättat att hon under sin tid i Oppmanna ofta blir skakad över hur fattigt, smutsigt och ovädrat det är i några av de stugor hon besöker. Mina arkivstudier ger verkligen stöd för det. Vid samma sammanträde i Kommunalnämnden då Anna anställs handläggs ett par andra ärenden som ger en bild av hur förhållandena kan vara (jag har valt att utelämna efternamnen):

Pernilla A ... begärde ersättning för hushyra och tillsyn åt Bengta N. under hennes sjukdom, och då nämnden fann hennes begäran berättigad överlämnades till henne den vid hennes lokal befintliga ved som tillhört Bengta N. såsom ersättning och varmed hon förklarade sig nöjd.

Bengta hade varit långtidssjuk och nu med sin familj flyttat till en annan kommun. Men det fanns alltså ved kvar på gården. Och så långt möjligt utbetalas ersättningar in natura.

Ännu ett exempel:

Hustrun till Tp Nils N ... framställde önskan att bliva intagen till försörjning i Fattighuset. Nämnden beviljade den framställda önskan på grund av kännedom om hennes höga ålder och oförmåga till arbete samt mannens svåra lynne och makarnas fattigdom.

Tp betyder torpare. Kommunalnämnden får alltså fungera som socialnämnd. När jag läser protokollen från nämndens sammanträden slås jag av hur precist men samtidigt inkännande som fattigdomens konsekvenser beskrivs.

Men för Nils har Anna också berättat om undantag från misären:

Men hos en av dem, en gumma som bodde ensam och som hon regelbundet gick till för någon behandling, var det alltid rent och snyggt och välstädat. Där trivdes hon. De kokade kaffe och satt och pratade länge. När hon var där sista gången för att säga adjö tog gumman ner en liten sockerskål av fajans från en hylla och gav henne som ett minne. Den hade en blänkande brun bottenfärg och var för övrigt grön med rösa rosor. Mor älskade den; den stod alltid på hedersplats i vårt hem. Nu står den hos mej, som ett kärt minne av min mor och den gamla tanten i Oppmanna.

Och nu, efter Nils död, står skålen hemma hos hans dotter Annika.

I 1910 års årsberättelse skriver C.G.G. Theorin under rubriken "Fördomar och fel vid späda barns uppfödande och vård":

Mera avsevärda felaktigheter härutinnan bliva tydligen allt sällsyntare. Såsom ännu mångenstädes förekommande anföres dock i flera årsberättelser för sen avvänjning eller eljest otjänlig diet, såsom kaffe vid ett års ålder eller ännu tidigare, samt försummelser i fråga om renlighet, bad och frisk luft. Oseden att låga barnen ligga med en mer eller mindre oren s.k. tröst i munnen utbreder sig inom ett par distrikt. Provinsialläkaren i Hammenhögs distrikt, där berörda felaktigheter icke lära vara så ovanliga, föreslår gratisutdelning genom barnmorskorna av någon god ströskrift angående barnavården.

Med "en mer eller mindre oren s.k. tröst i munnen" avser säkert Theorin en vanlig napp av tidig modell. Den är inte det enda som vid den här tiden stoppas i munnen på ledsna barn. En sudd med brännvin är också vanlig.

Theorins notis får här illustrera ett av de arbetsområden som de nya kommunsköterskorna nu får ta sig an: barnhälsovården. Här läggs grunden till senare tiders barnavårdscentral. Anna har inga egna barn än, men en rad syskonbarn. Medan Anna arbetar i Oppmanna föds Nils och Annas yngsta dotter Hilda och hemma på Bonasgården får Anders och Ida sitt första barn, Ingeborg som dör – och sedan Sven Ivar året därpå.

Oppmanna sjukhjäls- och begravningskassa

Idag är Oppmanna en liten by med en stor kyrka, som så många andra orter på den skånska landsbygden. Det är lätt att glömma att här en gång bodde många människor och att bygden var full av liv.

Oppmanna landskommun tycks dessutom ha varit framsynt på flera olika sätt. Inte nog med att man var bland de första att anställa en egen kommunsköterska. Här fanns också sedan 1890-talet en försäkringskassa, Oppmanna sjukhjäls- och begravningskassa, som ter sig märkvärdigt modern även sedd med nutida ögon. Alla friska och arbetsföra kvinnor och män i åldrarna 15 – 50 år kunde bli medlemmar i kassan. Årsavgiften var 4 kronor, vilket motsvarar cirka 200 kronor med dagens penningvärde. Den som varit medlem i 25 år befriades från medlemsavgift från och med 70-årsdagen.

Den medlem som blev sjuk skulle genast anmäla detta till någon av församlingens rotemän eller till en av kassan utsedd sjukbesökare. Rotemännen i en församling var särskilt utvalda för att hjälpa prästen med folkbokföringen, bland annat genom att hålla reda på vilka som flyttade in och ut. Efter att en roteman eller en sjukbesökare träffat den sjuke och avgivit sitt utlåtande kunde sjukersättning beviljas, oftast med 1 krona per dag i sammanlagt högst 70 dagar under ett år. Men det fanns en karenstid – den som varit sjuk bara fyra dagar eller mindre fick ingen ersättning.

Det fanns också andra begränsningar. I de stadgar som antogs i september 1907, samma år som Anna kom till Oppmanna, kan man läsa:

Medlem som genom dryckenskap, slagsmål, osedlighet eller uppenbart eget förvållande ådrager sig skada så att han därigenom blir oförmögen till arbete erhåller intet understöd.

Inte heller utgick ersättning till kvinnor som drabbats av sjukdom omedelbart efter förlossning, till exempel barnsängsfeber. Det kan te sig svårbegripligt idag, men förlossningsvården sågs länge som något för sig, inte som en del av den allmänna sjukvården.

Också vid epidemier gällde särskilda regler. Vid ett allmänt medlemsmöte bestämdes då om ersättning skulle utgå eller ej. Det var väl helt enkelt en fråga om vad man hade råd med.

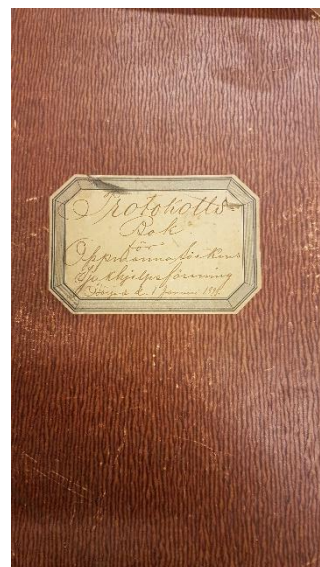
En viktig del av kassans arbete var begravningshjälpen. Om någon medlem dog skulle samtliga övriga medlemmar genast betala 50 öre, motsvarande 25 kronor idag, som ställdes till de anhörigas förfogande för begravningskostnader. I en annan paragraf i stadgarna sägs:

Har den avlidne ingen laglig anförvant ombesörjer styrelsen på ordentligt sätt begravningen, varefter möjligen blivande överskott tillfaller kassan, och böra kassans medlemmar följa den avlidnes stoft till graven, därest han ej avlidit i smittsam sjukdom.

Jag har gått igenom protokollen för de möten som hölls under Annas tid i Oppmanna samt de kassaböcker där medlemsavgifter och utbetalda belopp bokförts. Allt är noterat med tydlig handstil och minutiös noggrannhet.

Varken provinsialläkaren eller kommunsköterskan är nämnda i protokollen. Jag tolkar det så att de skulle vara befriade från att uttala sig om sina patienter och de sjukdomar som dessa drabbats av. Men jag är övertygad om att det informellt förekom ett livligt utbyte av tankar mellan Anna och rotemännen. En paragraf i stadgarna måste uppfattas som en direkt uppmaning till samarbete:

Medlem som träffas av sjukdom skall ofördröjligen anmäla densamma för sjukbesökaren eller rotemannen inom sin rote samt ställa sig till efterrättelse deras föreskrifter rörande sjukdomens vårdande.

Hur skulle sjukbesökaren eller rotemannen kunna utfärda föreskrifter som har med vården att göra utan att då och då samråda med kommunsköterskan? Förhoppningsvis med patientens medgivande!

Den dokumentation som idag finns tillgänglig kring Annas arbete som sjuksköterska är knapphändig. Men av den som jag haft tillgång till är mitt bestämda intryck att Anna har några riktigt bra år i Oppmanna. Hon är inlemmad i ett sammanhang som fungerar bra och där hon är omgiven av både välvilja och kunnigt folk. Jag tänker mig att hon trivs bra. Det är inte hennes erfarenheter under de första åren som sjuksköterska som gör att hon nu snart ska lämna yrket.

Hugo Leander gör entré

Hans fullständiga namn är Hugo Leander Gustafsson och han är född den 23 februari 1882. Han är ett år äldre än Anna och oftast kallas han bara Hugo. Men eftersom Hugo är ett vanligt namn lägger många till hans andranamn, Leander, när de talar om honom.

Hugo kommer ursprungligen från byn Träthult i Västra Eds församling i nordöstra Småland. Hans pappa, Gustaf Viktor, är bonde. När Anna träffar Hugo någon gång mellan 1906 och 1908 har Gustaf Viktor köpt gården Fintorp i Tryserums församling och flyttat dit tillsammans med Hugo och hans två systrar Tekla och Agnes. Hugos mamma, Agnes, är död sedan 1904. Hugo har också tre äldre bröder, Johan, Axel och Otto, men de har alla flyttat hemifrån.

Hugo har bestämt sig för att gå i sin fars fotspår. Han har gått på lantbruksskola och har också gått en specialkurs på Vilans lantmannaskola där han som en av de första i landet utbildat sig till kontrollassistent. I *Återkomster* förklarar Nils vad en kontrollassistent gör:

Bönderna bildade kontrollföreningar för att sortera fram de bästa korna i sina besättningar. Var tredje vecka kom de till de gårdar som var med i föreningen och övernattade i gårdskontorens inbudssoffor. De kom med sin mjölkvåg, sin handvevade centrifug och alla attiraljer som hörde till provtagningen. I stora bruna böcker skrev dom in liter och fetthalter i långa tabeller.

En sådan kontrollförening har i slutet av 1910-talet sin bas på Sörbytorps gods med baronen Barnekow som den sammanhållande kraften. Och det är hit Hugo anländer 1905 i sin nya egenskap av kontrollassistent. Han bor på godset men reser runt till gårdar i omgivningen för att kontrollera mjölken.

Hur Anna och Hugo träffas vet vi inte. Visst är det möjligt att Hugo dyker upp i Oppmanna på ett av sina uppdrag i tjänsten och att han där stöter på Anna. Det är Nils version, och även Yngve, min pappa, nämner i en intervju, som Maria Evertsson gjorde med honom 1995, att paret möts i samband med att Hugo gör kontroller på en gård i Arkelstorp, som ligger i Oppmanna. Men minst lika sannolikt förefaller det mig att Anna och Hugo träffas redan på Sörbytorp. Jag tänker mig att Anna lär känna baronen och hans familj mycket väl under sitt år i Sörby. Kanske är hon till och med anställd av honom då. För det talar också Yngves uppgift i den nämnda intervjun att mötet mellan Anna och Hugo sker redan 1905-1906, alltså just det år då Anna befinner sig i Sörby och innan hon kommer till Oppmanna.

I *Återkomster* berättar Nils om en episod som kan tala för att det var så det gick till. Den utspelar sig i Sörby kyrka, dit baronen och hans tjänstefolk går ibland för att vara med vid gudstjänsten. Baronen har en stor Sankt Bernhardshund som då brukar vila utanför kyrkporten. Vid det aktuella tillfället följer både Anna och Hugo med till kyrkan. Hugo sitter längst bak vid kyrkporten, Anna längre fram på kvinnosidan.

Mitt under nattvardsgången smiter hunden in genom porten som lämnats öppen eftersom det är varmt. Baronen och flera i hans familj ligger på knä vid altarringen när hunden tassar fram och diskret nosar honom där bak. Ingen fäster sig särskilt vid detta, och när nattvardsgästerna reser sig tassar hunden tillbaka ut igen och lägger sig till rätta utanför porten. Då reser sig Hugo och stänger försiktigt porten. Många vänder sig om och ser på honom med ett leende. Hugo skäms – de kan ju tro att det var han som släppte in hunden!

Det hela blir till en skröna på byn, och efteråt kan till slut både Anna och Hugo skratta åt det hela, hur pinsamt det än var när det hände.

Bilden visar kyrkporten i Sörby som den ser ut i juni 2020 – ordentligt stängd.

Vi vet alltså inte säkert *när* Anna och Hugo möttes och inte heller *hur* det gick till, bara *att* de träffades och att Anna i samtal med Nils beskrivit åren i Sörby och Oppmanna som en lycklig period i hennes liv.

Någon gång under den här perioden, som alltså varar under flera år, förlovar sig Anna och Hugo, och i Oppmanna församlings lysningsbok för 1911 finner vi så följande:

4/6	M. Hugo Leander Gustafsson, arrenda	82	27/2	Hennes samtycke.
8 11/6	hos L. Fintorp i Tryserums förs.			Hans skriftliga beviljade anhållan.
18/6	Qv. Anna Bondesson, sjuksköterska	83	10/7 158	Han lämnade hinderslöshetscert.
	Åka i Oppmanna MS:14			

Här framgår att det lyst för paret Hugo Leander Gustafsson, arrendator från Fintorp i Tryserums församling och Anna Bondesson, sjuksköterska i Oppmanna, tre söndagar i juni 1911: 4/6, 11/6 och 18/6. Samtycke har lämnats – jag utgår ifrån att det kommer från Annas pappa Bonde – och intyg om "hinderslöshet" har utfärdats. Det är snart dags för ett nytt kapitel i Annas och Hugos liv. Liksom i den här berättelsen.

En vigsel i all enkelhet - men var?

Släktforskning innebär ibland rena detektivarbetet. En rad frågor av forskningsetisk natur blir ofta aktuella. Hur mycket behöver vi egentligen veta? Ska jag redovisa allt jag kommer fram till? Måste allt det jag sedan berättar vara "sant" i den meningen att det säkert kan beläggas? Kan jag inte få gissa lite? Som nu frågan om Annas och Hugos vigsel – hur förhåller det sig egentligen med den?

Tre söndagar i juni 1911 läser prästen upp lysningskungörelsen för Anna och Hugo i Oppmanna kyrka. Det är här Anna är skriven. Tidpunkten talar för att en vigsel är planerad till senare under sommaren eller i början av hösten. Traditionen bjuder att den arrangeras av brudens föräldrar, och ofta äger den rum i den församling där de bor, i det här fallet i Åhus. Så var det för Hanna, Annas äldsta syster. Hon gifte sig 1904 i Åhus kyrka med Håkan Larsson från Vitemölla. Och när Yngve, Annas son och min far, långt senare gifter sig med Gertrud sommaren 1941 äger bröllopet rum i Strömsund i norra Jämtland, trots att både Gertrud och Yngve då bor i Uppsala sedan många år. Men för Anna och Hugo blir det annorlunda.

Låt oss börja med att följa vad som sker genom att studera kyrkböckerna. Här ett senare utdrag ur lysnings- och vigselboken från Oppmanna.

1	nov.	11	1 Götterd Eklund Kamm. i 1 Hovig: Norrskäring	biggseleth. f. Kamm. f. Eklund: Norrskäring, Hovig fön.	Obs.
---	------	----	---	--	------

Det framkommer att vigsel mellan Hugo och Anna förrättats av Gottfrid Eklund, komminister i Hedvigs församling i Norrköping, den 11 november 1911, alltså först fem månader efter sista lysningssöndagen. Det finns noterat med ett särskilt "Obs." att vigselattest anlänt till Oppmanna från G. Eklund i Norrköping.

Varför dröjer det så länge mellan lysning och vigsel? Varför vigsel i Norrköping? Och är det verkligen där de gifter sig?

Låt oss först kolla utflyttningslängden från Oppmanna. Där finner vi Anna:

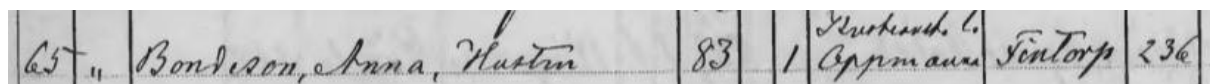
50	$\frac{9}{11}$	Luick-Mäterika Anna Roussenon	1	Opfinaumalt 158	158	Klon. l. Tryserum
----	----------------	-------------------------------	---	-----------------	-----	----------------------

Hon noteras som utflyttad till Tryserums församling den 9/11 1911, alltså två dagar innan vigseln den 11/11. Ägde den rum i Norrköping? Ja, åtminstone enligt lysnings- och vigselboken för Hedvigs församling:

74	M. <i>Heliofusa</i> <i>Rago</i> <i>Leander</i> <i>ovoides</i>	82	$\frac{27}{12}$			1	Original figure of <i>Hyponassa</i> from <i>Heliofusa</i> . <i>Epiphanassa</i>
	<i>Heliofusa</i> <i>Leander</i> <i>ovoides</i>					11	See 9 Nov 1911
	Qr. <i>Prodrusus</i> <i>Anna</i> <i>Epiphanassa</i>	83	$\frac{10}{17}$			1	Original figure of <i>Epiphanassa</i> from 17/11/1911

Här noteras att vigsel ägt rum den 11 november 1911 mellan arrendator Hugo Leander Gustafsson från Fintorp i Tryserums församling och sjuksköterskan Anna Bondesson från Oppmanna församling. Vigselförrättare var G. Eklund. I kolumnen till höger finns två noteringar: "Vigda på grund av lysningsattest från pastorsämb. i Oppmanna den 9 nov 1911" samt "Vigselattest till Oppmanna den 13/11 1911". Det finns ingen notis om var vigseln ägt rum, vilket rimligen borde ha varit fallet om den skett på annan plats än i Eklunds egen församlingskyrka, Hedvigs kyrka i Norrköping, ofta kallad Tyska kyrkan.

Efter vigseln flyttar Anna in på Fintorp. Inflyttningslängden för Tryserums församling ger besked. I en anteckning daterad den 17/11 1911, sex dagar efter vigseln, finner vi:

Anna kallas nu "hustru" i stället för sjuksköterska men har kvar namnet Bondesson. Så är det ofta i kyrkböcker från den här tiden: den gifta kvinnan får där behålla sitt namn som ogift.

Kyrkböckerna från Oppmanna, Hedvigs församling i Norrköping samt Tryserum tycks ge en ganska tydlig bild av förloppet, och den ser ut så här:

Den 9 november 1911 går Anna till pastorsexpeditionen i Oppmanna prästgård. Hon berättar att hon tänker flytta till Fintorp och ber om ett flyttningsbetyg. Samtidigt vill hon få med sig en lysningsattest, det vill säga ett intyg på att lysning ägt rum i Oppmanna och att ingen anmält hinder mot hennes planerade äktenskap med Hugo.

Med dessa handlingar i sin väska beger hon sig på den långa resan, som först tar henne med tåg till Norrköping. Någonstans väntar Hugo, och tillsammans söker de upp Gottfrid Eklund, komministern i Hedvigs församling. Troligen är han vidtalad på förhand. En vigsel äger rum, kanske i sakristian till Hedvigs kyrka, kanske i själva kyrkan. Brudparet reser sedan vidare till Fintorp.

Men i *Återkomster* ger Nils en helt annan bild av skeendet:

Det är ett lätt datum att minnas, 11/11 1911. Hon var 28 år. Samma dag hade hon gift sig med Hugo. De hade mötts i Norrköping. Det var en omväg från Skåne, men det var så man reste med järnväg för att ta sig hit. I Norrköping köpte de Wexiöservisen och väggklockan, två nödvändiga ting när man satte bo ... De tog tåget till Valdemarsvik och fortsatte mot Finntorp med hästskjuts. Hugo körde förstås ...

På vägen till Finntorp var de inne i Tryserums prästgård och blev sammanvigda. Prästen hade fått vänta och var till en början lite sur. Hugo var inte för stora fester, det hade jag förstått, men hur var det med Anna? Kanske hade hon önskat ett rejält bondbröllop innan hon for hemifrån. Det har hon aldrig berättat eller ens antytt.

Nils har hört sin mamma berätta, men han gör samtidigt en reservation:

Jag har fått hennes historia berättad av henne själv, bit för bit och upprepad många gånger. Kanske minns jag den fel på några punkter. Kerstin har en delvis annan version.

Kyrkböckernas och Nils berättelser är förenliga med varandra, utom på en viktig punkt: platsen för vigseln. Mot Nils version talar att vigseln finns noterad enbart i Hedvigs församling. I lysnings- och vigselboken för Tryserums församling finns ingenting skrivet om vigseln, däremot om Annas inflyttning som redan blivit "hustru". Nils nämner att hans syster Kerstin "har en delvis annan version" men Ulla,

Kerstins dotter, har svårt att tro att de varit oeniga om en så viktig fråga som den om var vigseln ägt rum.

Så hur var det då? Jag ser tre alternativ:

1. Hugo hade talat med Gottfrid Eklund, som han kanske kände, och gjort upp om en vigsel under enkla former när Anna kommit till Norrköping, och vigseln äger sedan rum i anslutning till Hedvigs kyrka innan Anna och Hugo påbörjar resan mot Fintorp.

2. Hugo hade talat med Gottfrid Eklund enligt alternativ 1. Denne är den aktuella helgen (den 11 november detta år är en lördag) och hälsar på hos sin vän kyrkoherden i Tryserum, och vigseln får därför ske där när brudparet kommer förbi. Gottfrid förrättar vigseln i tjänsten och noterar sedan det hela i vigselboken i sin hemförsamling utan att skriva något om var vigseln ägt rum.

3. Hugo har gjort upp med kyrkoherden i Tryserum om en vigsel i prästgården där när han och Anna kommer förbi på lördagen. Men kyrkoherden får förhinder, kanske på grund av sjukdom, och Gottfrid Eklund från Norrköping har med kort varsel fått rycka in som vikarie under helgen. Det blir därför han som också får förrätta den redan avtalade vigseln. Eklund är förstås väl medveten om att den sedan egentligen ska skrivas in i Lysnings- och vigselboken i Tryserums församling. Men han har bråttom hem till Norrköping (Nils antydning om en stressad präst kan kanske stämma med det) och väljer därför att ta med sig papperen hem. Han skriver sedan in vigseln i Hedvigs församlings bok i stället och sänder vigselattesten till Oppmanna därifrån. Inte enligt regelboken, men han tänker väl att det inte spelar så stor roll i praktiken. Allra minst väntar han sig väl att en nitisk släkting 109 år senare ska undra vad han höll på med!

Alternativ 2 och 3 kan båda tyckas långsökta, men det finns en omständighet som gör att de inte alls är uteslutna, särskilt inte alternativ 3. Gottfrid Eklund kan nämligen mycket väl ha nära kontakt med kyrkoherden i Tryserum och därmed vara en naturlig vikarie om kyrkoherden blir sjuk. Han har nämligen arbetat i pastoratet tidigare.

Gottfrid Eklund är född i Bredaryd 1865 och alltså 46 år då vigseln äger rum. Han är utbildad i Uppsala och blev komminister i Hannäs 1897. Hannäs kyrka ligger drygt två mil väster om Tryserums kyrka och de båda församlingarna hör under denna tid administrativt samman. Tryserums församling är moderförsamling i pastoratet "Tryserum och Hannäs" med gemensam kyrkoherde och med en komminister i vardera kyrkan.

I januari 1904 lämnar Gottfrid Eklund Hannäs för att bli komminister i Hedvigs församling i Norrköping. Då bor Hugo och hans familj fortfarande kvar i Träthult i Västra Eds församling. Till Fintorp i Tryserums församling kommer familjen först tre år senare, i oktober 1907, då Hugo är 25 år gammal. Jag har därför inga belägg för att Hugo känner Eklund sedan tidigare. Det finns egentligen ingenting som talar för det. Alternativ 1 blir därmed mindre troligt. Varför skulle Hugo vända sig till en för honom okänd präst i Norrköping för att få hjälp med vigseln? Det förefaller långt mer sannolikt att han talat med kyrkoherden i sin hemförsamling. Och Gottfrid Eklund är alltså väl känd i pastoratet efter sina sex år i Hannäs.

Jag kommer inte längre i mina efterforskningar. Vi får låta frågan öppen, även om jag själv alltmer lutar mot alternativ 3. Jag tänker att det viktiga för Hugo och Anna var att de var gifta när de anlände till Fintorp och därmed kunde leva som ett gift par redan från början. Var vigseln sedan ägde rum kanske inte spelar så stor roll. Vi vet att den ägde rum - och vigselprästen känner vi!

En vigsel i all enkelhet - men varför?

I *Återkomster* antyder Nils att Anna kanske hade "önskat ett rejält bondbröllop innan hon for hemifrån" men tillägger att det i så fall aldrig var något som Anna i efterhand gav uttryck för. Samtidigt finns det många vittnesmål om att Anna under sina tidiga vuxenår varit en glad sällskapsmänniska, och hon kunde då och då berätta om skånska kalas med mycket mat, musik och dans. Så visst kan det tyckas lite egendomligt att hon nöjde sig med en så enkel vigsel, nästan som i förbifarten. Särskilt som traditionen i Yngsjö säkert var att en vigsel skulle ske i brudens hemförsamling och åtföljas av åtminstone ett mindre slätkalas. Så som det också var när Annas storsyster Hanna gifte sig i Åhus kyrka 1904.

Att Hugo var tveksam till större festligheter ska vi återkomma till. Men fanns det något som gjorde att också Anna föredrog en vigsel i all enkelhet?

Anna och Hugo hade en hel del gemensamt när de möttes. De var båda för den tiden förhållandevis gamla då de inledde sitt förhållande. När det var dags för giftermål var Anna 28 år och Hugo 29. De kom båda från lantbrukarmiljöer men hade skaffat sig utbildning på egen hand, Hugo som kontrollassistent och Anna som sjuksköterska. De såg sig säkert själva som fria och självständiga yrkespersoner, även om Hugo formellt också var arrendator på sin fars gård Fintorp.

Båda hade mist sina mödrar tidigt i livet, Anna som femtonåring och Hugo som 22-åring. Jag kan tänka mig att Anna, när hon funderade över olika bröllopsalternativ, vägde in detta i sina överväganden. Ett slätkalas där ingen av mödrarna var med – vilken fest blev det?

Ett par andra omständigheter kan också ha bidragit till hennes tveksamhet. Annas yngre syster Gerda gifte sig sommaren 1910 med Magnus Horrdin, och den vigseln ägde rum i Lunds domkyrka. Under vilka omständigheter det skedde vet vi inte. Men Magnus Horrdin var redan då en förmögen man, och bröllopet kan mycket väl ha skett under viss pompa och ståt.

Kan det ha varit så att Bonde under den här tiden hade svårt att få det hela att gå ihop rent ekonomiskt och att han därför helt enkelt inte hade råd att arrangera två bröllop med bara något års mellanrum? Han hade investerat stora medel i nybygget på Bonasgården, och det finns en hel del uppgifter om att man där under många år levde under ganska knappa förhållanden (se sid 00). Det kan ha varit orsaken till att den mer välbemedlade familjen Horrdin då tog över ansvaret för bröllopet mellan Gerda och Magnus. Gerda hade visat vägen och varit lojal med sin pappa, och nu vill inte Anna vara sämre. Hon och Hugo klarar det hela själva. Särskilt som Hugo vill ha det så.

Hugos motvilja mot stora kalas är väl dokumenterad. Nils skriver i *Troserum 1917-1933*:

Riktiga kalas var däremot sällsynta hos oss. Mamma ville gärna men fick inte pappa med sig.

Nils beskriver sin far som en mycket kompetent och betrodd person men samtidigt ganska svårtillgänglig:

Han hade stor auktoritet, både inom familjen och utåt i sin omgivning. Man visste alltid var han satte sina gränser, utan att han med ett enda ord behövde nämna dem ... Pappa

var ingen "kompis", en sån som man i det dagliga livet kunde umgås med på jämlik nivå. Han fanns där, det kändes tryggt, men avståndet till honom kändes långt. Som barn fick jag aldrig något förtroligt förhållande till honom ...

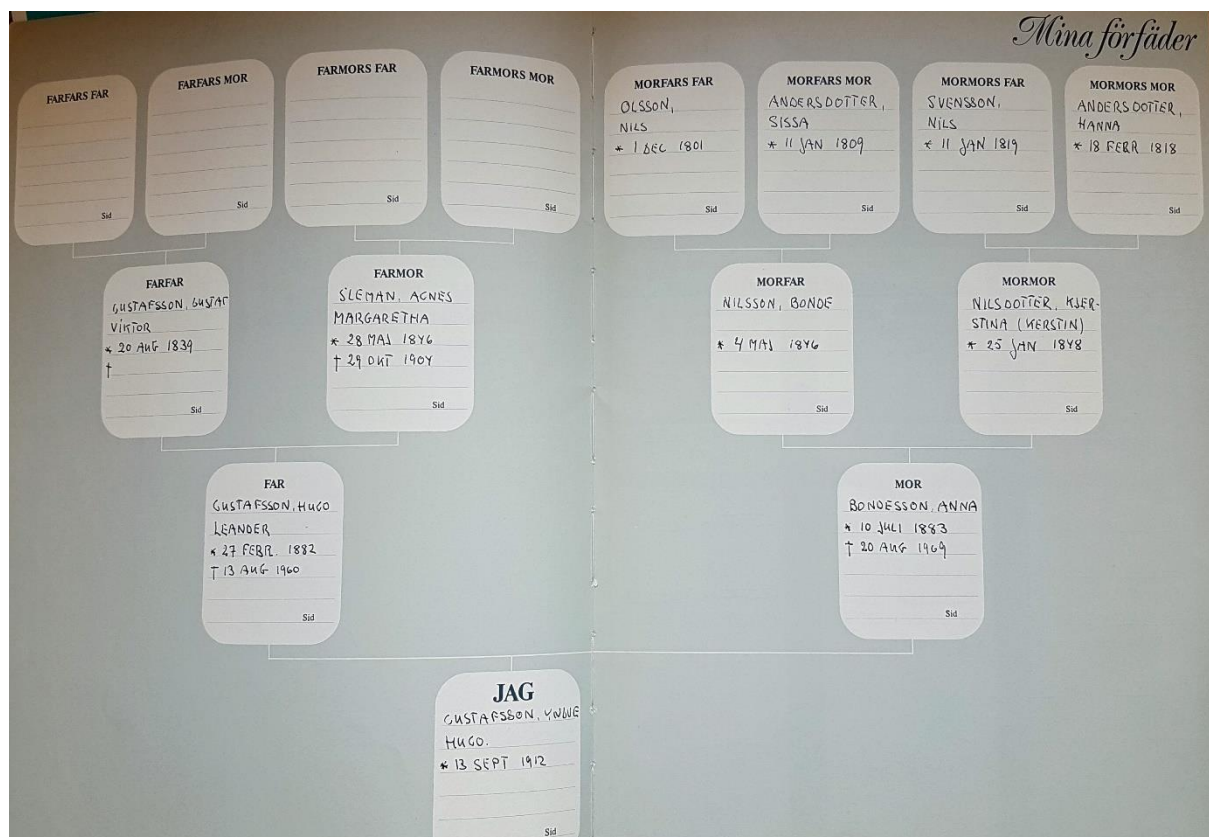
Att Hugo inte gillar släktkalas kan säkert ha med hans personlighet att göra. När Nils beskriver sin far måste jag ofta le, för det är så mycket jag känner igen hos Yngve, Hugos äldste son och min pappa. De hade säkert en hel del gemensamma drag. Ett exempel är den iakttagelse som Nils gör beträffande Hugo och som också stämmer väl in på Yngve. De kunde båda låta negativa inför en förestående fest av något slag. När de sedan väl hamnade där kunde de tina upp och bli riktigt charmerande på sitt lite reserverade, stillsamma sätt.

Men när Hugo och Anna börjar planera sin vigsel tror jag också det kan finnas annat som gör Hugo tveksam inför tanken på ett skånskt släktkalas. Kanske funderar han över om hans enkla bondesläkt från norra Småland kommer att duga i jämförelse med Annas släkt med flera rika storbönder, en känd riksdagsman, en ingift förmögen byggmästare och en dito sjökapten. Hugo har varit en tid i Skåne nu, han har sett hur det går till vid kalasen på Sörbytorps gods och undrar, säkert med all rätt, hur hans släktingar ska komma att reagera om de hamnar på en fest av det slaget – och hur de ska värderas.

Till det kommer ytterligare en besvärande omständighet som egentligen inte borde få spela någon roll men som säkert mal runt i Hugos huvud. Anna har under deras tid tillsammans säkert berättat om Yngsjömordet och hur det präglat hennes uppväxt. Men det finns ett annat mord som berör brudparet ännu nämnare. För det handlar om Hugos egen farfar.

Mordet i Hycklinge

I de kvarlämnade handlingarna efter pappa Yngve finns en släkttavla som han själv har ritat med hjälp av den mall som finns i Lilla släktboken:

Längst ner finns pappa. På höger sida av släktträdet finns farmor Anna och över henne hennes föräldrar Bonde Nilsson och Kjersti Nilsdotter. Ovanför dem kan vi se Annas mor- och farföräldrar.

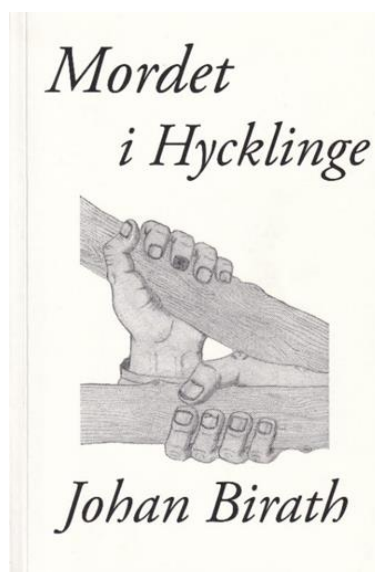
På vänster sida av släktträdet ser vi farfar Hugo Leander och över honom hans föräldrar Gustaf Viktor Gustafsson och Agnes Margaretha Sleman. Ovanför dem borde Hugos mor- och farföräldrar förstås ha varit införda, men pappa har av någon anledning valt att inte låta dem finnas med.

När jag såg den här släkttavlan första gången reflekterade jag egentligen inte över detta. Jag tänkte väl att pappa helt enkelt inte hade hunnit ta reda på detaljerna om dem.

Men någon gång omkring år 2010 blev jag uppringd av Johan Birath, lärare, författare och kommunalpolitiker i Boxholm. Han berättade att han just blivit klar med en bok om ett mord i Hycklinge och frågade stilsamt om jag visste att min farfarsfarfar, Gustaf Fredrik Andersson (1816-1890), en gång hade dömts för mord och tillbringat många år på fästning. Birath var nyfiken på hur vi hade hanterat denna kunskap inom släkten.

Jag var helt oförberedd och fick till min skam tillstå att jag aldrig hade hört något om detta tidigare. Jag kunde inte minnas att pappa vid något enda tillfälle berört det hela i samtal där jag var med. Birath sände då sin bok till mig och bad mig läsa.

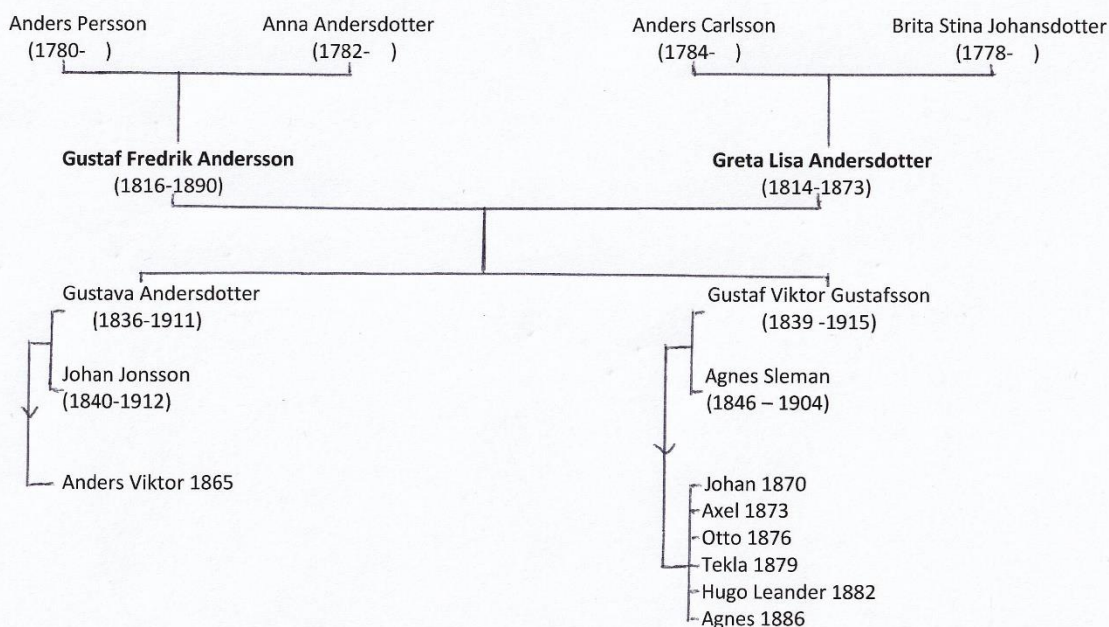
Berättelsen om Gustaf Fredrik och hans förehavanden finns alltså återgiven i Johan Biraths dokumentärroman *Mordet i Hycklinge* (Atremi 2010). Birath bygger sin berättelse på omfattande studier av tillgängligt källmaterial, främst utförliga domstolsprotokoll. Sakuppgifterna om personerna i romanen tycks genomgående vara riktiga, åtminstone så långt jag kunnat kontrollera dem med hjälp av tillgängliga kyrkböcker. Det gäller namn, släktförhållanden, platser, datum och händelseförlopp. Men vi måste komma ihåg att det trots allt rör sig om en roman.

Gustaf Fredrik Andersson föddes i byn Mörby i Hycklinge den 5/1 1816. 1831 flyttade familjen till byn Talsebo, en annan by i Hycklinge församling. I april 1836 gifte sig den då blott 20-åriga Gustaf Fredrik med den två år äldre Greta Lisa Andersdotter. Gustaf Fredrik var egentligen för ung för att gifta sig – vid denna tid skulle en man vara 21 år medan kvinnan kunde vara 18. Men det gick att få dispens från kungen, till exempel om paret väntade barn. Och så var det för Gustaf Fredrik och Greta Lisa. Bara en dryg månad efter vigseln föddes paret's första barn, Gustava. Tre år senare, den 20/8 1839, föddes barn nummer två, vår farfars far, Gustaf Viktor Gustafsson. Sedan var det slut på barnafödandet i familjen.

Också här blir det många namn att hålla reda på, så för överskådlighetens skull återges nedan ännu en släktavla. Som en komplettering till den som pappa Yngve påbörjade.

Gustaf Fredriks och Greta Lisas föräldrar, barn, svärson, svärdotter och barnbarn

Anm. Dödsåren för den äldsta generationen utelämnade på grund av svårighet att få fram korrekta uppgifter

Birath beskriver Gustaf Fredrik som en duglig och ansedd bonde i Talsebo. Men många var rädda för honom. Han var stor och stark och särskilt när han hade druckit kunde han fara våldsamt fram med sina medmänniskor. Och han var känd för att dricka mycket.

Mordet i Hycklinge ägde rum på senvåren 1846. Gustaf Fredrik, i Biraths bok kallad Kus-Jösse, och Nils Jonsson, kallad Bäckefallarn, misshandlade då tillsammans och i samförstånd daglönaren Nils Peter Carlsson grovt, för att uttrycka saken milt, eftersom de beskyllde honom för tjuveri. När Nils Peter, som tidvis bodde hos Gustaf Fredrik, inte drog sig för att anmäla förövarna till länsmannen rann sinnet på de båda bönderna, och någon månad senare sköt de Nils Peter till döds. De sänkte sedan kroppen i sjön Spillern. Kroppen återfanns först flera månader senare i starkt påverkat tillstånd.

Allt detta finns utförligt beskrivet i Johan Biraths bok. När kroppen hittats greps Gustaf Fredrik och Nils och fördes till länsfängelset i Linköping. Rättegången blev lång och komplicerad, eftersom de båda misstänkta skyllde på varandra och dessutom hela tiden ändrade sina berättelser. Vittnesmålen från en lång rad andra personer var dock entydiga och bevisningen stark. Båda blev dömda till döden genom halshuggning, men det hela fick en annan vändning. Johan Birath berättar:

I januari 1848 blev Kus-Jösse och Bäckefallarn benådade från dödsstraffet. De fick sina straff omvandlade till tjugotåta dagar på vatten och bröd, uppenbar kyrkoplikt och livstids fästningsarbete. Den artonde februari var vatten- och brödstraffet avtjänat, och två dagar senare stod de plikt inför hela församlingen i Hycklinge kyrka. Ingen av dem rörde en min eller visade några som helst känslor, inte ens då de efteråt föstes upp på fångskjutsen för transport tillbaka till länsfängelset. Därifrån bar det några dagar senare av till Carlstens fästning på Marstrand.

Så kallad uppenbar kyrkoplikt var ett vanligt straff vid denna tid och snarast regel när någon benådats från dödsstraff. Den innebar att den skyldige under en vanlig gudstjänst i hemförsamlingen fick stiga upp på en särskilt pliktpall, erkänna sin skuld, betyga sin ånger och be om syndernas förlåtelse. Detta var förutsättningen för att den skyldige skulle kunna återtas i församlingens gemenskap efter avtjänat straff. Vad Birath antyder är alltså att det vid det här tillfället var lite så och så med ångerfullheten, något som senare fick stå Gustaf Fredrik dyrt.

Gustava var tio år och Gustaf Viktor sju då deras far begick det förfärliga mordet och ett år äldre då pliktceremonin i kyrkan ägde rum. Det är bara att hoppas att de slapp vara med i kyrkan, men om det saknar vi uppgifter. 1862 flyttar Gustava, nu 16 år, hemifrån och under de följande åren arbetar hon som piga på en rad olika gårdar i Hycklinge: Tjuserum, Lilla Hycklinge, Uppgård, Kila och Råshult. På Råshult träffar hon drängen Johan Jonsson från Oppeby. De blir ett par och gifter sig i april 1865. Det går bra för Johan på Råshult, och efter hand blir han delägare på gården. I augusti 1866 föds sonen Anders Viktor som kommer att bli det enda barnet i familjen.

1868 friges Gustaf Fredrik efter mer än 20 år på fästning, senast på den i Karlskrona. Han flyttar tillbaka till Hycklinge och får nu bo hos dottern Gustava och hennes familj på Råshult. Året därpå flyttar också Gustaf Fredriks hustru Greta Lisa dit från Talsebo. Greta Lisa och Gustaf Fredrik får sedan några år tillsammans igen - kanske i en undantagsstuga på gården? Hur den tiden blir för dem vet vi inte. Det kan inte ha varit lätt. Vad vi vet är att Greta Lisa är sjuklig, och hon dör i lungsot i september 1873, 59 år gammal. Hon jordfästs i Hycklinge kyrka någon vecka senare.

När Greta Lisa är död flyttar Gustava och Johan med sonen Anders Viktor till gården Hult. Också Gustaf Fredrik följer med dit. I husförhörlängden förs han upp på samma sida som dottern med familj – men närmast demonstrativt längst ner på sidan med stort mellanrum mellan honom och de övriga på gården. Och med notering om att han är dömd för mord och har vistats på fästning.

I Johan Biraths roman finns några korta notiser om Gustaf Fredriks år efter frigivningen. Gustaf Fredrik beskrivs som märkligt opåverkad av den långa vistelsen på fästning. Han lever som om ingenting hänt - till skillnad från hans medbrotsling Nils Jonsson som aldrig blir densamme efter hemkomsten. Men Gustaf Fredrik förefaller alltså oberörd och återupptar ett par av sina favoritsysslor: att hjälpa folk att ställa in sina gevär - och att supa.

Där lämnar vi Gustaf Fredrik och dottern Gustavas familj i Hult för ett ögonblick för att i stället se vad som händer med sonen Gustaf Viktor, Gustavas bror.

Bort från Hycklinge – eller stanna kvar?

Det finns en notis i husförhörlängden från Hycklinge som meddelar att Gustaf Viktor under 1850-talet vistas en tid hos sin morfar Anders Carlsson i Lofta. 1861 är han tillbaka som dräng i Talsinge men i november 1863, fem år innan hans far kommer tillbaka från Karlskrona fästning, lämnar den nu 24-årige Gustaf Viktor Hycklinge för gott och bosätter sig först i byn Vivelsjö i Lofta församling, fyra mil öster om Hycklinge. I september 1867 gifter han sig med den sju år yngre "jungfrun" Agnes Sleman.

I december 1869 flyttar Gustaf Viktor och Agnes vidare till Blackstad, tre mil sydväst om Lofta, där de köpt gården Skutterstad, sannolikt för pengar som Agnes haft med sig i boet. I november 1870 föds deras första barn, Johan Viktor, och i september 1873 barn nummer två, Axel Erik.

Gustaf Viktors och Agnes tredje barn, också det en pojke, Otto Waldemar, föds i maj 1876. I november 1878 är det dags för ny flytt, nu åter norrut och denna gång till byn Träthult i Västra Eds församling. Här föds under de följande åren tre barn till i familjen: Tekla Cecilia i november 1879, vår farfar Hugo Leander i februari 1882 och till sist Agnes Maria i september 1886.

På nyåret 1887 bor alltså Gustaf Viktor med hustrun Agnes och sex barn i Träthult. Tre år senare, i januari 1890, dör så Gustaf Fredrik, barnens farfar. Han är fortfarande skriven i Hycklinge, men i dödboken från Hycklinge församling finns noterat att han dör i Västra Ed och att han också gravsätts på kyrkogården där. I Västra Eds församlingsbok finns detta också noterat, med tillägget att han dog på Träthult och att dödsorsaken var "ålderdom och livslidande". Gustaf Fredrik får alltså dö hemma hos sin son Gustaf Viktor och dennes familj. Han gravsätts därmed inte vid sin hustru Greta Lisas sida på hemkyrkogården. Det kan säkert ha funnits ett motstånd i Hycklinge mot att han skulle begravas där, inte minst bland dem som fortfarande minns inte bara mordet utan också hur han betedde sig vid kyrkopliktsceremonin 42 år tidigare.

Den 29/10 1904 dör Agnes Sleman av "nervsvaghet" och jordfästs i Västra Ed. Gustaf Viktor blir nu ensam, men de sex barnen är i åldrarna 34 – 18 år och alltså vuxna. Hugo är 22. Tre år senare, i oktober 1907, flyttar Gustaf Viktor tillsammans med Hugo och hans båda systrar Tekla Cecilia och Agnes Maria till Tryserums församling. Gustaf Viktor har köpt gården Fintorp där. Hugo, som nu är 25 år, blir arrendator på sin pappas gård. Men just nu befinner han sig i Skåne som kontrollassistent, där han redan mött Anna.

Hur gick det då för Hugos faster Gustava där borta i Hycklinge? Hon bor under återstoden av sitt liv kvar med sin man Johan Jonsson på Hult. Sonen Anders Viktor tar i början av 1900-talet över gården. Gustava dör i maj 1911, 75 år gammal, enligt kyrkans död- och begravningsbok av "reumatisk värk och ålderdom". Ett knappt år senare, i mars 1912, dör också Johan i "kräfta". Båda är gravsatta på kyrkogården i Hycklinge.

De båda syskonen Gustava och Gustaf Viktor befann sig båda i en känslig ålder, tio respektive sju år, när deras pappa begick ett ovanligt grymt och nesligt mord på en person som de båda kände väl. Allt som hände i samband med detta, den utdragna rättegången, kyrkoplikten och pappans bortförande

till ett långvarigt straff på fästning, måste ha satt outplånliga spår hos dem båda. Till det kom den stora skam som hela familjen drabbades av.

De valde olika strategier för att hantera detta. Gustava stannade kvar, hjälpte först sin mamma och tog sedan hand om henne när hon blev sjuk. Som ung hustru i en småbarnsfamilj accepterade hon sedan att också pappa Gustaf Fredrik fick komma tillbaka och bo på gården efter frigivningen, trots att han av allt att döma var en person som många säkert mest kände förakt för. Gustavas öde har verkligen berört mig – hon vore värd en egen roman!

Gustaf Viktor valde en annan väg – att ge sig iväg från Hycklinge och söka sin lycka på annat håll. Innan han så småningom kom till Fintorp hade han bott i Lofta, Blackstad och på gården Träthult i Västra Ed. Var han en rastlös natur, eller var också detta en reaktion på vad som hänt i hans barndom? Medan systern Gustava bara fick ett barn så fick Gustaf Viktor sex. Men hans hustru Agnes Sleman var nervsvag och dog tidigt, 58 år gammal. När han kommer till Fintorp är han änkling, men Hugo och de två döttrarna följer med honom.

* * *

Allt detta har Hugo med sig i ryggsäcken när han möter Anna. Några frågor anmäler sig: När får Anna veta något om Gustaf Fredrik och hans förehavanden? Berättar Hugo om det – eller får hon veta det på annat sätt? Hur mycket vet Bonde om saken och hur påverkar det hans syn på Hugo som blivande måg?

Det är frågor som vi nog aldrig kommer att få svar på. Jag vill tänka att Anna, Hugo och Bonde är kloka och förhållandevis fördomsfria personer som tillsammans kan hantera allt detta på ett klokt sätt. Men enkelt är det verkligen inte. Anna och Hugo möts i en tid när släktförhållanden tillmäts en långt större betydelse än idag.

Något riktigt förtroendefullt förhållande mellan Hugo och hans svärfar tycks i vart fall aldrig ha utvecklats. För Anna måste det ha varit ett ständigt dilemma – och kanske en varaktig sorg. Hon hade alltid stått Bonde nära. Och hon älskade sin Hugo. Ibland är kärleken inte så underbar som den borde få vara.

Sjuksköterska - och ändå inte

När Anna anländer till Fintorp på kvällen den 11 november 1911 har hon samma dag ingått äktenskap med Hugo – och samtidigt avsvurit sig rätten att arbeta som sjuksköterska. För så är alltså reglerna – en sjuksköterska får som gift inte utöva sitt yrke. Det är alltså ingen tillfällighet att hon i Tryserums församlings inflyttningsbok nu tituleras ”hustru”.

På Fintorp blir det snart mycket att göra med vanliga hushållssysslor. I september 1912 föds Yngve och inte långt därpå blir Hugos pappa Gustaf Viktor krasslig. Under hans sista år får Anna ta ett stort omvårdnadsansvar, inte minst månaderna innan han dör i september 1915. Anna blir då själv sjuk och får söka läkare. Jag har redan tidigare beskrivit hur Bonde nere i Yngsjö oroar sig för sin dotter.

Efter ankomsten till Troserum blir det också mycket att göra. I ett av de få brev från Anna som finns bevarade skriver hon till sin svägerska Hanna som just flyttat till Stockholm och önskar henne och hennes familj välkomna till sommarvistelse på gården. Hon avslutar sitt brev med orden:

Skriv nu och tala om när ni kommer i god tid så vi få möta er. Nils går och håller i sig men är krasslig, har så ont i sin lilla mage, stackarn. Yngve är förkyld och hostar så gräsligt. Och jag har sån odräglig tandvärk!

Mer vanliga föräldrabekymmer, kanske.

Men sin sjuksköterskekompetens har hon kvar, och den kan ingen ta ifrån henne. Under arbetet med den här skriften har jag sökt efter tecken på att den fortsatt varit viktig både för henne och hennes omgivning.

Det första jag då tänker på är ett samtal jag en gång hade med pappa Yngve, när han för ovanlighetens skull själv kom in på frågor som hade med hans barndom att göra. Han berättade om ett av sina tidigaste minnen. Han var i sjuårsåldern, och en difteriepidemi hade spritt sig i trakten. Flera barn blev offer för sjukdomen.

Vid ett tillfälle uppmanades Yngve och några andra barn att vara med vid en avskedsceremoni, en så kallad utsjungning, på gården. Tre småbarn hade dött. Alla tillhörde folket på gården, och nu låg de i små hemmatillverkade kistor som öppna placerats på salsbordet. Alla, barn som vuxna, fick långsamt gå förbi de döda barnen och lämna en liten blomma innan ceremonin avslutades med en bön och en psalm innan locken lades på.

”Det var hemskt”, sa pappa. ”Ingen talade med oss barn, vi skulle bara vara där, men ingen hade tid med oss.”

Han undrade hur jag som barnläkare såg på saken. Jag svarade att vi idag ofta rekommenderar att barn är med vid avskedstaganden om det är någon barnen känner som är död. Men att barnen då ska förberedas noga, ha någon att hålla i hand och också någon att tala med efteråt.

”Men så var det inte för oss”, sa pappa. ”Mamma var ju där, förstås. Hon var den trygga punkten. Men hon fick ta hand om de gråtande mammorna som förlorat sina barn. Sådant var hon bra på. Alla kvinnor

på gården tydde sig till henne. För att hon var sjuksköterska, det visste alla. Men nog mest för att hon var den hon var.”

Nils berättar om liknande erfarenheter i *Troserum 1917-1933*. Anna stod på god fot med alla, inte minst med statarkvinnorna:

Mamma hade, som jag uppfattade det, den folklighet som pappa så helt saknade i sina kontakter med folket.

Den fria sjukvård de hade rätt till, innebar att mammas erfarenhet som sjuksköterska kom väl till pass. Hon höll annars styvt på att hon ej skulle använda sina erfarenheter som sjuksköterska så att de störde relationerna till den allmänna sjukvården. Hennes vänner och bekanta fick därför ej mycket stöd när de kom till henne med sina hälsoproblem. Men när någon i folkets familjer blev sjuk, tvekade hon ej att gå till dem med råd och medicin ur husapoteket.

Det var mamma som ordnade att doktorn kom när det behövdes – sannolikt också någon gång då det inte behövdes, ty hon var noga med att ingenting försumrades.

Nils berättar sedan om ett tillfälle när Anna inte litade på läkarens bedömning av en kvinna med magcancer och då såg till att kvinnan fick komma till sjukhus - tyvärr för sent för att hennes liv skulle kunna räddas.

Redan tidigare har jag berättat om vilken viktig insats Anna gjorde för sin brorsdotter Elsa, som i mitten 1920-talet vistades en tid på Troserum i samband med en depression (se sid 00). Anna var inte bara faster – hon var också sjuksköterska.

I min farbror Nils skrifter *Troserum 1917-1933* och *Återkomster* finns det en episod som jag inte riktigt kan släppa, och där jag är ganska säker på att Anna verkligen får brottas med konflikten mellan att å ena sidan vara ”hustru” och medmänniska och å andra sidan besitta den kunskap som hon har som sjuksköterska. Nils berättar om den i båda skrifterna men på olika sätt. Det handlar om vad som händer med Hugo när det ser som mörkast ut i samband med den ekonomiska kris som han och gården Troserum drabbas av under 1930-talets första år. Hugo hamnar då i vad som inte kan uppfattas som annat än en depression. Nils berättar i *Återkomster*:

Pappa gick där och teg som en mur dagarna igenom, hölls sig undan, irriterades av omgivningen och begav sig till slut ut i skogen tills det blev sen kväll och mörkt. Ingen kunde eller vågade försöka att lätta upp stämningen eller ens ställa några frågor. Skogsvandringarna blev en flykt undan verkligheten. Han tog bössan med sig som han alltid gjort men icke längre för att jaga. Han kom inte hem med några harar eller annat vilt, inte ens om det var spårnö ...

Ibland uppehöll han sig i skogen hela dagarna. När det började skymma tilltog oron hos mamma. Tankarna på en olycka blev till slut hysteriskt överdrivna. Ju längre tiden gick, desto mer krävde frågorna sin lösning. Varför skulle han ta bössan med sig? Och varför kom han sällan hem förrän mörkret kommit och gjort det omöjligt att skjuta på något vilt? I sin ångestfyllda väntan vägrade hon i det längsta att tända lamporna, liksom hade hon en fåfäng strävan att hålla det avtagande dagsljuset kvar, både ute i skogen där far höll till och för att kunna spana utåt allén efter honom så länge som möjligt. Hon hade ingen av sina nära vänner att tala med, de var redan på flykt ...

Nils menar att Annas "farhågor var överdriva och till och med orimliga. Pappa kom ju alltid tillbaka." Här håller jag inte alls med Nils. Jag menar att Annas farhågor tvärtom var både befogade och högst rimliga. Under ett år arbetade jag som provinsialläkare i glesbygd. Under det året var det två män som oberoende av varandra gick ut i skogen och sköt sig själva, båda i anslutning till problem av olika slag. Jag glömmer aldrig hembesöken i deras familjer, och jag är ganska säker på att Anna under sina år som distriktssköterska varit med om liknande händelser.

Men så farligt var det nog aldrig, tror Nils:

Några enkla ord mellan far och mor skulle ha löst problemen. Men de blev inte sagda. Inte just då.

Jag tror snarare att Anna prövar många enkla ord. Men har svårt att nå fram. Att tala med Hugo om känslor är inte det lättaste. Och att få honom att söka hjälp inte ens att tänka på. Kanske är det snarare Annas uthållighet och tålamod, hennes förmåga att aldrig överge, som gör att Hugo till slut tar sig samman och får en uppgörelse om försäljning av gården till stånd.

Rätten till en livsberättelse

Vi kommer till Oppmanna en strålande vacker försommardag. Gunnel har kört mig i sin bil. Vi har stannat till i Sörby och jag har tagit en bild av porten till den låsta kyrkan. Vi körde förbi Sörbytorps gods. Kanske var det här Anna och Hugo träffades. Slottet är numera rivet.

Men nu är vi alltså framme i Oppmanna. Jag har förberett besöket så gott jag har kunnat. Min avsikt har varit att finna den lilla stuga vid landsvägen där Anna en gång bodde och hade sin mottagning. Genom att studera församlingsböcker och fastighetskartor vet jag på ett ungefär var den låg.

Jag har också brevväxlat med Solvig Oredsson, ordförande i Oppmanna-Vånga hembygdsförening. Hon har i sin tur varit i kontakt med några äldre personer som möjligen skulle kunna veta, men ingen har kunnat svara på mina frågor.

Vi parkerar vid kyrkan. Den är öppen och vi går in en stund för att hämta kraft. Jag märker att jag av någon anledning är mer känslomässigt berörd av den här expeditionen än jag trodde jag skulle vara. I allt arbete med den här skriften har jag befunnit mig så många timmar i Annas Oppmanna. Nu känns det nästan överkligt att vara här i verkligheten.

Vi lämnar kyrkan och rullar sakta framåt längs vägen.

”Där kan det vara!” säger jag och pekar på en röd stuga alldeles vid vägkanten. ”Den ser ut att vara tillräckligt gammal!”

Stugan ser stängd och låst ut, men intill står en modern villa och framför den sitter en dam i min egen ålder. Vi stannar till och jag presenterar mig och mitt ärende.

”Jag har bott här i mer än 50 år, så jag vet det mesta om den här byn”, säger hon. ”Jo, det fanns en sjuksköterska här en gång – eller var det barnmorska? Men jag tror hon hette Hanna. Det måste ha varit i början av 1950-talet, så det är länge sedan. Och hon bodde i en annan stuga lite längre bort.”

”1950-talet? Men Anna som jag skriver om bodde här mellan 1907 och 1911!”

”Oj, då är du för sent ute! Det finns ingen här som minns den tiden. Du skulle ha kommit för femtio år sedan!”

Vi skrattar båda. Vi är båda äldre. Eller 70+ som det nu kallas. Men just nu räcker vår ålder inte till.

”Har du förresten pratat med hembygdsföreningen?” frågar hon. ”De är både aktiva och duktiga här. Om inte de kan hjälpa dig är det nog kört, är jag rädd.”

Jag tackar för samtalet och vi kör långsamt vidare och ser snart att det finns fler stugor som skulle kunna vara den som Anna en gång bodde i - inte så långt från kyrkan och ganska nära Ola Nilssons gård. Den är lättare att lokalisera med hjälp av de uppgifter jag har, men jag bestämmer mig för att inte oanmald besöka de nuvarande ägarna med ett besök. Åtminstone inte idag.

Så vi lämnar Oppmanna by och kör vidare mot Åhus och Yngsjö. Efter några kilometer finner vi en rastplats med vacker utsikt över Oppmannasjön. Det är dags för vårt förmiddagskaffe och det ger tid att samla tankarna.

För vad är det egentligen jag vill med den här resan? Och med den här skriften? Det är 110 år sedan farmor Anna befann sig här. Måste jag veta mer än vad jag redan vet? Vi lever i en annan tid, och den är full med utmaningar. Är det inte dem vi ska ägna oss åt nu?

Jo, så är det förstås. Men med åren har jag blivit närmast besatt att två idéer som är beroende av varandra. Den ena rör vikten av att vårda vårt kollektiva minne. Eller, omvänt, de faror som uppstår om vi inte gör det. Jag tänker ofta på historikern Timothy Snyders devis om att historien aldrig upprepar sig – men att vi är förlorade om vi inte lär av historien.

I mitt arbete nu har en viktig drivkraft varit att lyfta fram den kollektiva erfarenhet som de lågmälda kvinnorna står för. I källmaterialet som ligger spritt i mitt arbetsrum finns mängder av artiklar och böcker om framstående män i vår släkt. Jag märker hur jag hela tiden får lägga ner stort arbete på att finna information om de kvinnor som fanns i deras närhet. Och hur jag ändå misslyckas. Jag har till exempel ägnat många timmar åt att få veta mer om Kjersti Nilsdotter, Anna mamma. Hon intresserar mig verkligen. Men hon dog ung och kommer lätt i skuggan av Bonde – en man som med sin komplexa personlighet är lätt att fascineras av.

Jag skriver detta mitt under coronapandemin våren 2020 och slås av hur oförberedda vi var när viruset dök upp på våra breddgrader. Men är det något vi har erfarenheter av så är det virusepidemier och bakteriesjukdomar. Att minska skadeverkningarna av polio, difteri, mässling och tuberkulos hörde till Annas och hennes kollegers viktigaste arbetsuppgifter. De visste det mesta om handhygien, isolering och smittspårning. Och några år senare drog spanska sjukan fram genom Sverige. Vi borde ha lärt oss.

Vikten av att vårda det kollektiva minnet är alltså en av de idéer som driver mig. Och med det menar jag också kvinnors, statares, psykiskt sjukas, samers och romers minne – för att nu bara nämna några exempel på kollektiv vars berättelser länge förblev ohörda.

Den andra idén är den om varje människas rätt till en levnadsteckning. Det räcker med att se vilka personer som uppmärksammas i medierna i samband med födelsedagar eller vilka vars minne tecknas efter deras död för att det borde leda till en tankeställare. Var finns alla de andra, och hur värderas deras liv?

De båda idéerna är beroende av varandra. Eftersom ett kollektiv alltid består av individer. Ibland kan också en enskild människas öde blyxtbelysa situationen för ett helt kollektiv. Som det som hände med George Floyd. Black lives matters.

Allt detta far genom huvudet på mig när jag sitter på träbänken och ser ut över Oppmannasjön. Samtidigt börjar allt kännas oöverstigligt. Min berättelse om Anna blir så tunn i brist på mer

källmaterial. Var finns alla brev hon skrev? Finns det ingen som kan berätta mer? Har alla spår sopats igen?

”Hur är det?” frågar Gunnel. ”Mår du inte bra? Jag föreslår att vi åker vidare!”

Vi kommer till Åhus, parkerar på torget och går in i kyrkan – underbart vacker med sin rikt utsmyckade altartavla. Vi tändar några ljus och vänder tillbaka ut i försommarsolen. Just utanför kyrkporten ligger graven där Kjersti och Bonde vilar tillsammans med Kjerstis föräldrar. Jag böjer mig ner och skrapar bort lite av växtligheten för att se de inhuggna namnen lite tydligare.

Efter ett kort stopp vid Ängshyddan, för att efter överenskommelse med de nuvarande ägarna ta ett foto av det gamla korsvirkeshuset, kommer vi så till Yngsjö. Längre blir vi sittande på altanen hos Lennart Eriksson, Anders Bondessons dotterson, och hans hustru Karin. Lennart är väl förberedd inför vårt besök och lägger upp ett omfattande familjearkiv på bordet framför oss. Här finns mängder av gamla handskrifter och rikligt med bilder, bland dem ett par vackra porträtt av Kjersti och Bonde. Och Lennart har mycket att berätta. I Yngsjö är minnet av familjerna på Ängshyddan och Bonasgården högst levande, trots att så många år har gått.

”Ta med dig det här, så kan du gå igenom det i lugn och ro när du kommer hem!” säger Lennart och pekar på fotoalbumen och pärmarna med handskrifter.

Karin ställer fram kaffe med nybakat bröd, innan vi tillsammans beger oss till Ängarna där Bonasgården en gång stått. Här finns inte mycket kvar att se, så vi kör vidare till Yngsjö kapell. Lennarts morfar Anders och hans Ida var de första som vigdes här.

Mitt tidigare missmod är som bortblåst. Vi står här utanför kapellet tillsammans. Ett kollektivt minne äger vi gemensamt, och det mår bäst av att samtalas om. Jag tänker på all den korrespondens jag haft med mina syskon och kusiner under arbetets gång och på allt material de funnit i sina gömmor och sänt till mig. Vi har hjälpts åt att se och tänka. Det känns som om vi kommit varandra närmare.

Här och nu.

Anna bär jag med mig

Hjördis Gustafsson

På fotografier ser Anna bister ut. Man skulle kunna tro att hon är arg. Det är hon antagligen inte. Anna var en snäll farmor, jag kan inte minnas henne arg eller irriterad. Kanske var hon blyg eller obekväm med att bli fotograferad. Jag tyckte om Anna och jag tror hon tyckte om mig.

Det finns också bilder som aldrig blev fotograferade, som finns i mitt huvud. År 1960 dör farfar Hugo. Då är jag nio år. Det är många som kommer hem till farmor, vi samlas i deras hus, som nu är bara farmors. Här i stora rummet tror jag inte att vi var så ofta. Jag minns inte vilka möbler det fanns här. Men jag kommer ihåg en tavla med två nakna barn som står vända mot en öppen spis. En likadan köpte jag för många år sedan. Anna sitter i soffan med de vuxna runt omkring sig. Jag sitter mittemot eller kanske jag står. Anna pratar och gråter. Min lillasyster och en kusin springer genom stora rummet, ut i hallen, in genom en annan dörr till stora rummet runt, runt. Någon säger till mig att jag ska åka till farmor nu när hon är ensam och ledsen. Eller kanhända är det jag som tänker att jag ska göra det.

Som det är med mina barndomsminnen vet jag inte om det är en enstaka händelse eller flera. Därför vet jag inte om det är en gång eller flera som jag besökte Anna medan hon bodde kvar i huset. Men jag minns att hon köpte wienerbröd inför att jag skulle komma. Jag älskar fortfarande wienerbröd.

En annan bild i mitt huvud är när Anna skulle trolla bort en vårta som jag hade på en hand. Min pappa Nils hade berättat att det i hans barndom fanns en pojke som hade händerna fulla av vårtor som Anna trollade bort. Nu ska farmor trolla bort min. Jag sitter i kökssoffan. Anna står vid bordet. Hon ler. Kanske säger hon att hon inte tror på sina trollerikonster, att hon låtsas. Det är så jag minns det, att hon inte trodde på det. Hon knyter knutar på ett snöre, och mumlar något. Jag kommer inte ihåg om vårtan försvann.

En tredje bild i mitt minne är när Anna lämnat huset som hon bott i tillsammans med Hugo och flyttat till en lägenhet. Den ligger i ett flerfamiljshus på den mark som farmor och farfar ägde när de hade jordbruk. Anna och jag sitter vid matbordet och pratar. Jag är i bokslukaråldern. Anna berättar att hon som flicka tyckte om att läsa böcker. Men det fick hon inte göra. Hon måste därför gömma sig på vinden för att läsa. När jag idag, många år senare, skriver vad Anna sa, undrar jag om det stämmer. Det är kanhända något jag hört eller läst om som handlar om någon annan. Men det har väl ingen betydelse när jag tänker närmare på saken. I mitt minne hade vi en fin pratstund. Det är det viktiga.

Idag är jag både farmor och mormor. Anna bär jag med mig. Jag är nog inte så snäll som hon. Men jag är glad, som jag tror hon var, över att ha barn att prata och fundera tillsammans med. Och jag bakar deras älsklingskakor.

Epilog: Minnet av ett golvur

Under arbetet med den här skriften har jag då och då stannat till inför ett udda konstverk som hänger på väggen i min hall. Det består av dörren till ett gammalt golvur. I nedre delen finns en rundel, och i den sitter en skiva av glas, där den del som skulle ha suttit mellan kl 12 och 3 saknas.

Golvuret stod en gång i farmors och farfars hem i Västerhaninge, och jag föreställer mig att det fått följa med dit vid flytten från Troserum. När farmor sedan lämnade huset i Ribby fick pappa överta uret. Han tyckte mycket om gamla golvur av det slaget. Eller moraklockor som vi kallade dem. Nu hamnade det i prästgården i Markim. Men det var i skamfilat skick redan då, och pappa bedömde det som utsiktslöst att få igång det. Så det fick stå tyst.

Sedan fick jag överta uret, och det stod en tid i vårt hem på Ljusåker i Västerbotten. När vi flyttade ner till Lund fick det följa med. Jag hörde mig för med en urmakare, men också han bedömde en renovering som omöjlig – eller i vart fall som orimligt kostsam.

Och vid en flytt mellan lägenheter här i Lund inträffade så katastrofen: uret föll från en transportkärra. Och det blev, som man brukar uttrycka saken, mest bara kaffeved kvar.

Men jag har behållit dörren, och den är nu en av mina käraste ägodelar. Med sin vackra målning, sin långsgående spricka och sin trasiga glasskiva.

När jag skriver om Anna är det som att stå inför den här dörren. Jag knackar på den för att höra om jag får något svar. Jag lägger örat mot den för att lyssna efter ett länge sedan tystnat urverk. Och jag spanar in i mörkret genom hålet i glasskivan.

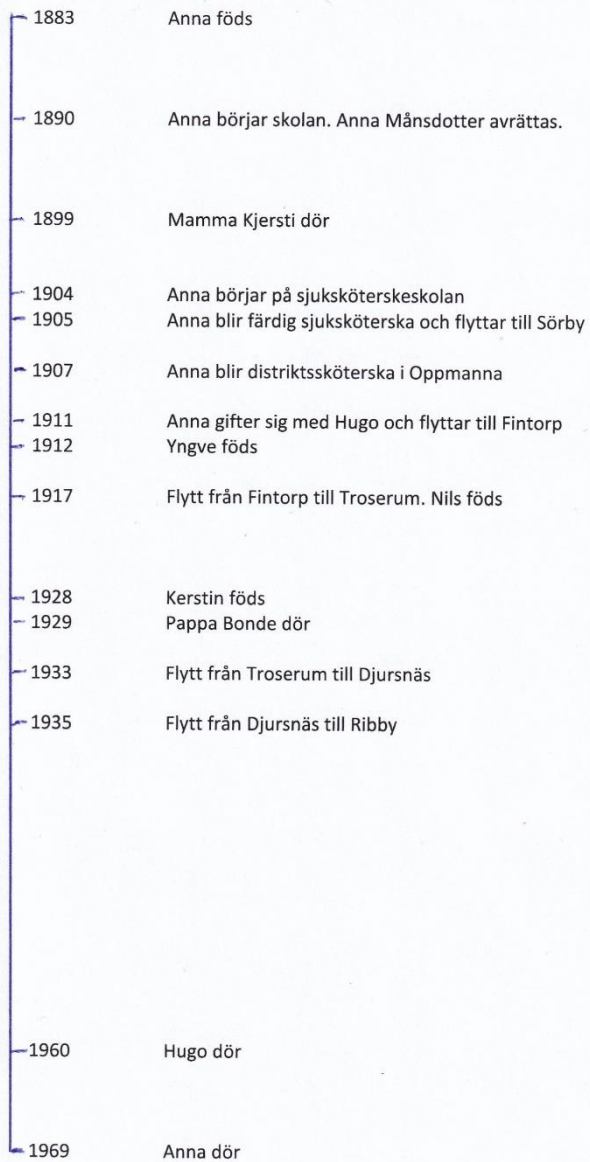
Det finns så mycket som jag inte vet när jag börjar skriva. Och som jag inte heller lyckas få klarhet i under arbetets gång.

Men innanför den mörka ramen växer det fram ett mönster som jag ser tydligare nu och som jag tycker mycket om. Ett kärlekens och skönhetens mönster som inga olyckor i världen lyckats utplåna.

Och se, där kommer hon, Anna, oss till mötes! Inte bara som en kär farmor och mormor med sitt förkläde och sina goda köttbullar. Utan som konturen av en modig kvinna som genom ett långt och ibland mödosamt liv behållit sin värdighet, sitt lugn och sin omtänksamhet. En gång ändrade hon en textrad i en gammal sång till "Kärleken den underbara". Det kändes till slut självklart att ge den här skriften just det namnet.

Viktiga år i Annas liv

A vertical timeline on the left side of the page, marked with years from 1883 to 1969. Each year is accompanied by a small blue arrow pointing to the right. The events are listed to the right of the timeline.

1883	Anna föds
1890	Anna börjar skolan. Anna Månsdotter avrättas.
1899	Mamma Kjersti dör
1904	Anna börjar på sjuksköterskeskolan
1905	Anna blir färdig sjuksköterska och flyttar till Sörby
1907	Anna blir distriktssköterska i Oppmanna
1911	Anna gifter sig med Hugo och flyttar till Fintorp
1912	Yngve föds
1917	Flytt från Fintorp till Troserum. Nils föds
1928	Kerstin föds
1929	Pappa Bonde dör
1933	Flytt från Troserum till Djursnäs
1935	Flytt från Djursnäs till Ribby
1960	Hugo dör
1969	Anna dör

Litteratur och bilder

Appelquist, Malin. *Insania simplex: empiriska studier av psykisk sjukdom kring förra sekelskiftet*. Medicinska fakulteten, Lunds universitet 2019

Bergstrand, Göran. *En själasörjares dilemma*. Natur och kultur 2002

Birath, Johan. *Mordet i Hycklinge: en dokumentärroman*. Atremi 2010

Bondesson-Pfister, Marianne. *En gård på ängarna*. Artograf 1998

Evertsson, Maria. *Yngve Gustafsson (1912-2000) om sitt liv*. Berättat för Maria sommaren 1995

Fajersson, Fajer. *Anteckningar med anledning av hundraårsminnet av riksdagsman Sven Nilssons i Everöd bortgång 4 november 1891*. Stencil 1991

Gustafsson, Nils. *Bonde Nilsson och Kjersti Nilsdotter, våra morföräldrar*. Stencil 1990

Gustafsson Nils. *Återkomster*. Egen utgivning 1996

Gustafsson, Nils. *Troserum 1917-1933*. Egen utgivning 2006

Gustafsson, Yngve. *Vällingklockan: blå Välling och sur Sill*. Egen utgivning 1987 med tillägg 1988

Hammarin, Lars. *På syster Annas tid*. Jamtli förlag 2004

Lyttkens, Yngve. *Yngsjömordet*. Bonniers 1951

af Klintberg, Bengt. *Verser i svenska poesialbum 1820-1970*. Kungl. Gustav Adolf Akademien för svensk folkkultur 2018

Moberg, Åsa. *Hon var ingen Florence Nightingale: människan bakom myten*. Natur & Kultur 2007

Olsson, Kenth. *Åhus och Yngsjötraktens historia*. Bokpro 2017

De flesta av bilderna i skriften är hämtade ur privata familjearkiv tillhörande Lennart Eriksson, Bengt Gustafsson, Hjördis Gustafsson, Ulla Litzén samt författaren. Fotograf som regel okänd.

Bilden på sidan 49 är hämtad från Sörby byalags hemsida, <http://www.sorbybyalag.se/sorby-forr/> Fotograf okänd.

Fotografer i övrigt:

Annika Gustafsson, sid 52

Lars H Gustafsson, sid 9, 15, 25, 56, 74

Gunnel Oldbring, sid 71

Vad får en bonddotter, född på Österlen i slutet av 1800-talet, att som den enda i familjen välja att utbilda sig och bli sjuksköterska? Den frågan har intresserat barnläkaren och författaren Lars H Gustafsson. Kvinnan det gäller är författarens egen farmor, Anna Bondesson Gustafsson (1883-1969).

Anna utbildade sig på sjuksköterskeskolan i Kristianstad och kom sedan att arbeta som en av landets första kommunsköterskor i Oppmanna landskommun, innan hon mötte sin man Hugo och flyttade med honom till Småland. Hon tvingades då att lämna sitt yrke. En sjuksköterska fick på den tiden inte vara gift.

Vem var Anna? Hur såg hennes drivkrafter ut? Och hur kom utbildningen till sjuksköterska och erfarenheterna från arbetet i en fattig landsbygdskommun att präglade hennes senare liv som mamma och lantbrukarhustru?

Lars H Gustafsson söker i arkiven, läser sparade brev, reser runt i Annas fotspår och samtalar med både släktingar och andra. Det visar sig att Annas väg kantades av flera dramatiska händelser, både oväntade dödsfall och andra tragedier. Bland annat kom två mord att kasta sin skugga över hennes och Hugos liv.

Till slut växer bilden fram av en kvinna som trots alla svårigheter behöll sitt lugn och sin värdighet och som därför kom att betyda mycket för dem hon mötte längs vägen. Författaren skriver:

”Men innanför den mörka ramen växer det fram ett mönster som jag ser tydligare nu och som jag tycker mycket om. Ett kärlekens och skönhetens mönster som inga olyckor i världen lyckats utplåna.”